

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Klára Šárovcová

Vliv mistrů pařížské univerzity na vývoj konciliární teorie v letech 1418–1424

The Influence of Masters of the University of Paris on Shaping the
Conciliar Theory in Years 1418–1424

Praha 2016

Vedoucí práce

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Th.D., Ph.D.

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce, PhDr. ThLic. Drahomíru Suchánkovi, Th.D., Ph.D., za cenné rady a připomínky, které mi pomohly dané téma uchopit a zpracovat. Mé díky patří také paní Mgr. Lucii Simoné, za pomoc a konzultace při překladu německého textu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 4. srpna 2016

.....

Klára Šárovcová

Abstrakt

Tato bakalářská práce se primárně zabývá konciliární teorií v pojetí pařížských mistrů v letech 1418–1424. Nejprve chce objasnit základní vývoj této teorie během 12.–14. století a prezentovat politické události, které měly v tomto období vliv na její formování. Podrobně se zabývá pojetím konciliarismu na pisánském a kostnickém koncilu a to především v souvislosti s působením pařížských mistrů. Poukazuje na jejich přínos při formulování základních dekretů kostnického koncilu. Hlavním cílem práce je představit učení nejvýznamnějších představitelů pařížského konciliarismu tohoto období, tedy Pierra d'Aillyho, Jeana Gersona a Jana z Dubrovníku. Zkoumá jejich přínos k této teorii na základě několika vybraných děl. Důraz je kladen na objasnění základních teologických tezí jejich pojetí vztahu mezi papežem a všeobecným koncilem. Zmíněn je dopad působení těchto mistrů na situaci ve Francii. Podrobněji je zachycen průběh pavijsko-sienského koncilu, který má objasnit postavení konciliaristů na tomto shromáždění a to především ve vztahu k francouzskému koncilnímu národu.

Klíčová slova

Kostnický koncil, pavijsko-sienský koncil, konciliarismus, Pierre d'Ailly, Jean Gerson, pařížská univerzita

Abstract

This Bachelor's thesis primarily focuses on the conciliar theory as conceived by Parisian masters from 1418 to 1424. First, the thesis aims to clarify the basic development of this theory from the 12th to the 14th century and to present political events in this period that influenced formation of this theory. Furthermore, the thesis closely examines the concept of conciliarism at the Council of Pisa and the Council of Constance related particularly to the Parisian masters. It emphasizes their contribution to formulation of the basic decrees at the Council of Constance. The main objective of the thesis is to introduce the teachings of the most prominent representatives of the Parisian conciliarism in this period, namely Pierre d'Ailly, Jean Gerson and John of Dubrovnik. Based on a few chosen works, the thesis examines the masters' contribution to this theory. Primarily, the thesis intends to explain basic theological theses of these masters that rest on their idea of the relations between the pope and general council. It also mentions how the masters influenced the situation in France. Next, the thesis describes in more detail the Council of Pavia-Siena that aimed to clarify the position of conciliarists at this council, especially in relation to the French conciliar nation.

Klíčová slova

Council of Constance, Council of Pavia-Siena, conciliarism, Pierre d'Ailly, Jean Gerson, University of Paris

Obsah

1. Úvod	8
2. Vývoj konciliárního myšlení do kostnického koncilu.....	12
2.1 Politický vývoj	12
2.1.1 Gregoriánská reforma.....	12
2.1.2 Vláda Inocence III.	14
2.1.3 Avignonské zajetí papežů.....	16
2.2 Teologický vývoj.....	20
2.2.1 Kanonické právo.....	20
2.2.2 Dekretisté a jejich teorie vedení církve (1140–1220).....	20
2.2.3 Ekleziologie ve 13. století	23
2.2.4 Charakteristiky konciliární ideje ve 14. století	24
2.2.5 Marsilius z Padovy a Vilém z Ockhamu	26
2.2.6 Pařížská univerzita a její teologové	27
2.2.7 Italští kanonisté.....	33
3. Pisánský koncil.....	34
3.1 Otázka svolání koncilu	34
3.2 Průběh koncilu.....	35
4. Kostnický koncil.....	37
4.1 Otázka legitimacy koncilu	37
4.2 Naplňování cílů koncilu	39
5. Působení mistrů pařížské univerzity a vývoj po kostnickém koncilu.....	44
5.1 Vliv francouzských mistrů na vývoj konciliární ideje na kostnickém koncilu	44
5.2 Konciliární idea v prostředí francouzského královského dvora a pařížské univerzity	48
5.2.1 Umírnění konciliaristé a otázka galikanismu	51
5.3 Naplňování výsledků kostnického koncilu.....	52
6. Pavijsko-sienský koncil	55
6.1 Koncil v Pavii	55
6.1.1 Otázka přeložení koncilu a dekret <i>Frequens</i>	57
6.2 Struktura koncilu a pokus o reformu	58
6.3 Francouzský národ na koncilu.....	60
6.3.1 Jan z Dubrovniku.....	62
6.4 Rozpuštění koncilu	64
6.5 Vývoj situace po koncilu	67

7. Závěr.....	70
8. Prameny a literatura.....	76
Seznam příloh.....	79
PŘÍLOHY.....	80

1. Úvod

Ve své bakalářské práci se věnuji tématu konciliarismu. Jde o myšlenkový směr v církvi vycházející z výroků kanonistů 12. a 13. století, podle něhož je všeobecný koncil nadřazen papeži. Je obtížné mluvit o ucelené nauce, především v prvních fázích vývoje šlo spíše o osamostatněné výroky dekretistů a kanonistů, které se teprve ve 14. století slučovaly v jednotný celek. Až učenci, kteří se vyhraňovali proti papežskému monarchismu v době *avignonského zajetí papežů* a později především proti dvojpažství, zformulovali jednotnou nauku, o které lze mluvit jako o teorii. Přesto je při použití tohoto termínu nutná určitá obezřetnost, protože konciliarismu dával každý z teologů svou vlastní konečnou formu. Při zjednodušení celého problému lze říci, že byli jednotní pouze v tom, že koncil je nadřazen papeži. Proto je nutné rozlišovat mezi jednotlivými podobami tohoto učení. Ve své práci používám jeho nejjednodušší dělení a to na konciliarismus umírněný a radikální. Pojem teorie konciliarismu jsem použila v názvu s ohledem na to, že se zabývám obdobím, kdy se tento myšlenkový směr rozvinul do skutečné nauky.

Ani v 15. století, tedy v době největšího rozmachu teorie, nebyl konciliarismus zformulován do takového znění, které by určovalo jeho jednotný výklad a přitom bylo všeobecně přijímáno. Mezi nejdůležitější dokumenty, které se pokusily definovat toto učení, patří koncilní dekreta *Haec sancta* (1415) a *Sacrosancta* (1439), které však byly od počátku přijímány rozporupně. V prvním případě se navíc dodnes vedou spory o interpretaci. Konciliární teorie tedy nikdy nenabyla takovou podobu, o které by se dalo hovořit jako o závazné. Přestože se uskutečnily dva všeobecné koncily v režii konciliaristů, církevního schválení se oficiálně učení nikdy nedostalo. Na konci 15. století se navíc tato teorie jako samostatná nauka v podstatě vyčerpala. Jakékoli další snahy o její obnovení byly ukončeny prvním vatikánským koncilem, který učení definitivně odsoudil.

Téma konciliarismu jsem zaměřila na francouzské prostředí, protože se zajímám o francouzskou politiku daného období a také s ohledem na svou jazykovou vybavenost. Vybrala jsem si pařížskou univerzitu, kterou reprezentovali jedni z nejvýznamnějších teologů konce středověku. Proto mi studium pařížských mistrů umožnilo zároveň pracovat s teorií konciliarismu na celocírkevní úrovni, tedy na všeobecných koncilech. Velkým přínosem pro mě bylo studium na Pantheon-Sorbonne University, kde jsem mohla prohloubit své znalosti francouzských dějin. Především jsem tak ale nashromáždila potřebnou literaturu, bez které bych dané téma nemohla odpovídajícím způsobem zpracovat.

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila uchopit konciliární učení z perspektivy dlouhého trvání, jako organicky se vyvíjející myšlenkový systém. A to především s důrazem na jeho nejdůležitější etapu začínající v roce 1378 propuknutím papežského schizmatu a končící rozpuštěním koncilu v Basileji v roce 1449. Jde o období čtyř všeobecných koncilů, které bývá nazýváno jako klasická epocha konciliarismu.¹ Hlavním cílem mojí práce je pak zachytit vývoj konciliárního učení tak, aby bylo možné objasnit jeho podobu, jakou mu vtiskli učenci pařížské univerzity na přelomu 14. a 15. století. Protože jde o rozsáhlý úkol, zabývám se pouze jejími nejvýznamnějšími představiteli, jejichž vliv danou univerzitu dalece přesahoval. Jde především o Pierra d'Ailliho, Jeana Gersona a Jana z Dubrovníku, kteří se podíleli na průběhu velkých koncilů své doby. V práci sleduji, jakým způsobem konkrétně přispěli k vývoji tohoto učení a jak se jejich vliv projevil v rámci církevní politiky. Vedle toho se podrobněji zabývám situací ve Francii, která se stala důležitým centrem konciliarismu a to jak přispěním pařížské univerzity, tak také díky specifické politické situaci probíhající stoleté války.

Práce je zpracována do tří celků, kde chronologicky sleduji vývoj prezentované teorie. V první části je mým cílem představit základní teologické problémy tohoto učení tak, jak se vyvíjely od 12. do 14. století. Krátce zde představuji nejvýznamnější učence, kteří tuto nauku formulovali. Vedle toho doplňuji přehled nejdůležitějšími politickými událostmi, které měly na její vývoj vliv. V další části se zabývám průběhem pisánského a kostnického koncilu, které byly pro teorii konciliarismu zásadní. Protože jde o obsáhlé téma, jehož zpracování rozsah mojí práce neumožňuje, sleduji zde především přínos pařížských mistrů, kteří svým učením přispěli k formulaci nejvýznamnějších dekretů obou koncilů. Poslední část řeší samotná témata mojí práce, tedy vliv mistrů pařížské univerzity na vývoj po kostnickém koncilu a to do roku 1424. Stěžejním tématem této pasáže je průběh pavijsko-sienského koncilu, který jasně naznačuje, jakým způsobem se postavení koncilu vůči papeži vyvíjelo. Protože koncil trval poměrně krátce a jeho aktivity byla nesrovnatelně menší, než u předešlých dvou koncilů, mohla jsem se proto celým shromážděním zabývat podrobněji. Poslední kapitola má tak mimo jiné představit, jakým způsobem práce na koncilu probíhala a jak takové shromáždění vůbec fungovalo.

Konciliární učení je podrobně zpracováváno jak historiky, tak teology. Je jasné, že toto téma v minulosti vzbuzovalo rozsáhlé diskuze mezi příznivci a odpůrci papežského primátu. Dnes je však k dispozici velké množství materiálů, které podávají fundovaný a nestranný pohled na celou problematiku. Také církevní představitelé, zabývající se často tímto tématem,

¹ OAKLEY, Francis. *The Conciliarist Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 63.

přinášejí obohacující výsledky. Já jsem pracovala především s anglicky a francouzsky psanou literaturou, která podává dostatečné množství relevantních informací. V českých publikacích podrobnou literaturu k tomuto problému nenajdeme. Jako jedno ze základních děl jsem používala knihu *Foundations of the Conciliar Theory* (1955) od Briana Tierneyho. Tato, dosud nepřekonaná monografie, mi pomohla podat přehled nejvýznamnějších teologů a jejich děl, které měly vliv na celé učení.

Mezi další díla, která výrazněji ovlivnila moji práci, patří monografie *Jean Gerson, Apostle of Unity: his Church Politics and Ecclesiology* (1999), jejímž autorem je Posthumus Meyjes. Podává významná fakta z Gersonova života, ale především se podrobně zabývá jeho pojetím eklesiologie, tedy také jeho přístupem ke konciliární teorii. Gersonovo učení zpracoval dále jezuita Louis Pascoe, který ve svém díle *Jean Gerson: Principles of Church Reform* (1973) klade důraz na jednotlivé aspekty církevního života. Podrobně proto popisuje Gersonův přístup k jednotlivým reprezentantům církve a církevnímu právu. Jeho kniha je tak cenným zdrojem nejen při studiu konciliárního učení, ale i středověké teologie. Významným představitelem badatelů v oblasti konciliarismu je bezesporu Francis Oakley, s jehož několika monografiemi jsem pracovala. Cením si především jeho práce *The Political Thought of Pierre d'Ailly: the voluntarist tradition* (1964), která mi pomohla představit učení Pierra d'Ailliho.

Pro zpracování stěžejní části mé práce, tedy pavijsko-sienského koncilu, je klíčovou monografie kardinála Waltera Brandmüllera *Das Konzil von Pavia-Siena 1423–1424* (1968, 1974). Ve dvou svazcích předkládá podrobný popis průběhu a jednání koncilu, doplněný o kázání významných prelátů. Dnes jde v podstatě o jedinou relevantní moderní publikaci o tomto koncilu. Stejně téma sice podrobně rozebírají ve svých dílech také Noël Valois a Karl Joseph Hefele, protože jde však o práce vydané více než před sto lety, používala jsem tyto publikace převážně jako zdroj pramenů zde citovaných.

Co se týče literatury zabývající se uspořádáním všeobecných koncilů, základní monografií se pro mou práci stala kniha jezuity Klause Schatze *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin* (2014). Tento významný historik, znalec koncilní problematiky, podává ve svém díle přehledné zpracování koncilních jednání a výklad nejdůležitějších dokumentů. Jeho kniha mi tak pomohla zvládnout základní orientaci a uchopit dané téma. Vedle toho jsem používala především monografii *Unity, heresy and reform, 1378–1460: the Conciliar Response to the Great Schism* (1977), kterou napsal Colin Crowder. Cenné pro mě byly především předložené dokumenty a významná kázání jednotlivých koncilů, která se přímo dotýkala utváření konciliární teorie na těchto shromážděních.

Jako základní prameny pro tuto práci jsem použila dekrety ekumenických koncilů nově vydaných v edici *Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta* (2013). Vedle toho jsem pracovala především s kázáními a traktáty mistrů pařížské univerzity, které jsou nepochybným dokladem jejich pojetí eklesiologie. Významná je edice celého díla Jeana Gersona, kterou v 70. letech uspořádal Palémon Glorieux. Důležitá kázání pronesená na pavijsko-sienském koncilu jsou obsažena ve druhém díle Brandmüllerova díla.

2. Vývoj konciliárního myšlení do kostnického koncilu

2.1 Politický vývoj

Konciliární teorie jako taková se formuluje na konci 14. století v kontextu *Velkého západního schismatu* započatého roku 1378. Tradičně je odvozována především z učení Marsilia z Padovy, revolučního teoretika suverenity lidu, a jeho spolupracovníka Viléma Ockhama. Novější vědecké bádání ale potvrdilo její kořeny již ve 12. století. Konciliární myšlení vyrůstá především ze dvou hlavních sporů, se kterými se středověká církev musela potýkat. Nejprve jde o staletí trvající konflikt mezi světskou a církevní mocí (*regnum* a *sacerdotium*). Dále se jedná o problém vztahů uvnitř církve, tedy především mezi hlavou a jejími údy.²

2.1.1 Gregoriánská reforma

V 11. století se hlavním tématem v církvi stala otázka reformy. Ta byla sice započata mnišským hnutím (Cluny, Gorze), brzy ale přešla spíše v reformu církevně politickou. Usilovala o naplnění hesla *libertas ecclesiae*, což znamenalo především osvobození církve od zásahů světské moci, ke kterým v posledních stoletích docházelo. Veškerá investitura udělovaná světskými vládci se měla vrátit pod moc církve. Král měl zůstat laikem, a tedy jako obyčejný křesťan být podřízen církvi a zavázán k poslušnosti, což směřovalo k desakralizaci království. Nelze zde však mluvit o reformě v dnešním slova smyslu. Cílem bylo vrátit život církve k původnímu Božímu záměru, tedy přiblížit se co nejvíce apoštolské době. Ideální stav byl totiž z pohledu středověkého myšlení co nejbližší okamžiku, kdy Bůh danou věc ustanovil.³

Reforma se dotkla především říšského panovníka, který se cítil být hlavou veškerého křesťanstva a v jehož říši byla silná feudální vazba církve a státu. Církev zde byla v těsné součinnosti s panovníkem. Císař Jindřich II. (1014–1024) se cítil být osobně povolán k obnově církevního řádu, přičemž chápal reformu jako úkol, za nějž nese osobní odpovědnost. Pořádal tedy říšské synody, které se o reformu podstatně zasloužily, přičemž spolupracoval s Římem.⁴ Další významný panovník, římský král Jindřich III. Černý (1039–1056) pokračoval v tomto trendu. Neváhal dokonce v roce 1046 v Sutri sesadit dva papeže s nejistou legitimitou a prosadit

² TIERNEY, Brian. *Foundation of the Conciliar Theory: The Contribution of the Medieval Canonists from Gratian to the Great Schism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1955, s. 1.

³ SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium. Říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011, s. 205–206.

⁴ Tamtéž, s. 206–207.

svého kandidáta. Protože tato praxe pak trvala po celou dobu jeho vlády, římskými biskupy se stávaly schopné osobnosti, což přispělo k rostoucímu sebevědomí papežského úřadu. Církev se tedy díky úsilí římských císařů emancipovala. Bylo tak jen otázkou času, kdy se postaví zásahům světské moci.

První spor této tzv. *gregoriánské reformy*⁵ vypukl mezi papežem Řehořem VII. (1073–1085) a římským králem Jindřichem IV. (1056–1106). V roce 1075 formuloval Řehoř VII. základní požadavky papežství v dokumentu *Dictatus papae*. Podle něj je papež nejvyšší hlavou křesťanstva. Je tedy postaven nejen nad práva biskupů, ale i nad krále a císaře, které má právo v případě neposlušnosti sesazovat. Byl tím vlastně stanoven politický program papežství, jež se od nynějška cítilo být nadřazené veškeré světské moci.⁶ To vedlo k tvrdému střetu s Jindřichem IV., který nechtěl připustit oslabení svého vlivu v církvi. V tomto sporu papežství nakonec obstálo. Papež sice zemřel ve vyhnanství, dosáhl však předtím v Canosse Jindřichova pokorení. Především ale získal množství kléru včetně říšského episkopátu pro myšlenky *gregoriánské reformy*. V otázce investitury došlo později ke kompromisu v podobě *Wormského konkordátu* (1122). Panovník se vzdal zásahů do biskupských voleb a světskou investituru uděloval až po duchovní. Přesto mu zůstalo právo se volby účastnit, což dávalo možnost jejího ovlivnění. To však bylo respektováno pouze v německých oblastech říše. Panovník se tak zařadil mezi laiky a přiznal církvi její autonomii. Tím byla zahájena emancipace papežství a církve v dalším průběhu středověku.

Proti tomuto procesu se postavil císař Fridrich I. Barbarossa (1152–1190), který neochvějně prosazoval nezávislost císařství na Římu. Pro císaře bylo důležité, aby k sobě připoutal říšské feudály. Svou moc měl získat především jejich volbou, což vazaly zavazovalo k loajalitě. Aby mohl tento požadavek naplnit, bylo nutné prosadit nové pojetí císařství. Papežství tak podle Fridricha I. není zdrojem světské moci, protože ta má mnohem starší, již antickou tradici. Odedávna byla jednou z hlavních třecích ploch mezi císařem a svatým stolcem otázka císařské korunovace. Akt, který vyžadoval shodu obou nejvyšších postav křesťanstva.⁷ Podle Fridricha I. je tak císařská korunovace pouze liturgickým úkonem předání moci císaři přímo od Boha. Takovouto formulaci císařských práv nemohlo vzmáhající se papežství přijmout. Nastal tedy další konflikt mezi impériem a církví, který se opět vedl pomocí válek a prolévání krve. Přestože nakonec došlo k usmíření mezi Fridrichem I. a papežem, stvrzeném

⁵ Název podle papeže Řehoře VII., z jehož podnětů mimo jiné čerpala.

⁶ Nárok papežství na světové panství byl odůvodňován mimo jiné od padělaných dokumentů, v této době však považovaných za pravé (např. *Konstantinovská donace*).

⁷ OPLL, Ferdinand. *Fridrich Barbarossa: císař a rytíř*. Praha: Paseka, 2001, s. 211.

křížovou výpravou, papežství přece jen posilovalo své postavení.⁸ Významně k tomu přispělo období zmatků, které nastalo v Německé říši po smrti císaře Fridricha I.

Gregoriánská reforma ovlivnila zásadním způsobem řád středověké společnosti. Protože již na počátku 12. století byly přijaty myšlenky reformy většinou episkopátu, musely být respektovány i světskými vládci. Celkově šlo o obnovu církevního života, mravní a správní očistu církve. Protože ale byla reforma prosazována především na koncilech a synodách, kde byl velký vliv Říma, jejím bezprostředním účinkem se stalo velké posílení papežského vlivu na celou společnost. Nejdůležitějšími byly první tři lateránské koncily konané v letech 1123, 1139 a 1179. V rámci těchto shromáždění církev posilovala papežskou autoritu a potvrdila závaznost mnohých organizačních a disciplinárních prvků v církvi (kanonické volby duchovních). S těmito koncily se pojila také nově praxe svolávání všeobecného koncilu pouze papežem.⁹ Vznikla soustava papežských legátů, kteří prezentovali reformu a zároveň upevňovali papežský vliv ve všech zemích. Také stále více docházelo k případům odvolání se k papeži. To vycházelo z názoru, že papežská autorita stojí nad všemi duchovními i světskými soudy. Důležitým faktem se stalo postupné osamostatňování papežských voleb. Ty byly nejprve zbaveny vlivu laiků (1059), a postupně vyhrazeny pouze pro kardinály.

2.1.2 Vlášda Inocence III.

V roce 1198 se ujal vlády Inocenc III. (1198–1216), nejmocnější papež středověku. Za jeho pontifikátu papežství „kulminovalo v závratné a neudržitelné výši“.¹⁰ Svého vrcholu mohlo dosáhnout díky výraznému oslabení říše, kde se po smrti císaře Jindřicha VI. strhl boj o moc. Impérium se hroutilo, a tak papež plně využil svého postavení a prosadil centrální církevní moc téměř po celé Evropě. Neváhal, pokud se mu naskytla příležitost, zasahovat i do světských pravomocí. Jako *caput christianitas* systematicky budoval papežské lenní panství. Vlášda Inocence III. se tak stala dovršením *gregoriánské reformy*. Nejen, že se církev plně osvobodila od světské nadvlády, ale sama vybudovala skutečné *imperium Romanum*. V roce 1201 mohl papež demonstrovat svou moc, když zasáhl do říšských voleb ve prospěch Oty Brunšvického (1209–1215). V dokumentu *Venerabilem* (1202) si neváhal nárokovat právo zásahu do říšských královských voleb:

⁸ Tamtéž, s. 168–169.

⁹ Všech prvních osm všeobecných koncílů bylo svoláno byzantským císařem. Až v dokumentu *Dictatus papae* si vyhradil papež toto právo pouze pro sebe.

¹⁰ Gregorovius, FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 166.

V pravdě My, kteří jsme podle úřadu apoštolské služby všem povinováni spravedlností, tak jako nechceme, aby naše práva byla jinými uzurpována, tak si nechceme nárokovat právo knížat [...]. Ovšem také knížata jsou povinna uznávat a jistě uznávají, že právo a moc prozkoumat osobu, která byla zvolena a má být povýšena k císařství, přísluší Nám, kteří ji pomazáváme, posvěcujeme a korunujeme. Je totiž pravidelně a obecně dodržováno, že prozkoumání osoby přísluší tomu, kdo na ni má vkládat ruce.¹¹

Proti papežským nárokům se postavil nový římský král Fridrich II. (1212–1250), vzešlý z bojů o moc, kterému se naopak podařilo dosáhnout vrcholu koncepce císařství. Dá se tady říci, že v době vlády Fridricha II. vznikla jakási dočasná rovnováha mezi *impériem a sacerdotiem*. Celý mocenský souboj však nakonec skončil ve prospěch papežství, které tak potvrdilo svou autoritu.

Také v samotné církvi však došlo k zásadní změně. Papež se cítil být nositelem moci ve formě *plenitudo potestatis*. Měl mít tedy svrchovanou církevní moc zákonodárnou, soudní i správní, což neváhal uvádět do praxe. To ale neodpovídalo církevní tradici, podle níž ve svých diecézích měli rozsáhlé pravomoci samotní biskupové. Inocenc III. více než jeho předchůdci ovlivňoval biskupské a opatské volby. Ze svého úřadu *ex officio* pak zasahoval proti prelátům i episkopátu, když je předvolával před papežský soud. Pojetí papežské moci jako *plenitudo potestatis* však začal Inocenc III. používat i vůči představitelům světské moci, čímž jednoduše vyjádřil, že se cítí být výsadním zdrojem veškerého pozemského práva a tedy nepřímou vládne i pozemské moci.¹² Inocenc III. také vyhlásil čtvrtý lateránský koncil (1215), který se stal vrcholem reformy a zároveň demonstrací papežství. Došlo tedy k silné centralizaci církve, což vedlo k tomu, že se Řím stal nepostradatelným centrem. Tato situace však zneklidňovala některé preláty, kteří požadovali větší samostatnost především na úrovni diecézí.

Bezesporu můžeme tvrdit, že v pontifikátu Inocence III. dosáhlo papežství svého vrcholu. Za jeho nástupců totiž docházelo stále více k vzestupu národních zájmů západních států Evropy, s nimiž bylo papežství konfrontováno. Nejmnocnějším z nich se stala Francie. Papež Bonifác VIII. (1294–1303) se však rozhodl dále uplatňovat ambice papežského primátu. Protože se ale od počátku 13. století podstatně změnila politická situace, se svými nároky narazil na mocenské představy francouzského krále Filipa IV. Sličného (1285–1314). Protože oba vládci vyjadřovali své zásady s rozhodnou neústupností, muselo dojít k silnému střetu.

¹¹ *Venerabilem*, cit. podle HRDINA, Ignác, Antonín. *Texty ke studiu konfesního práva I*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2006, s. 64.

¹² SUCHÁNEK, Drahomír, DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny. Antika a středověk*. Praha: Grada, 2013, s. 287.

Neshody vyústily vydáním papežské buly *Unam sanctam* (1302),¹³ v níž papež shrnul v několika ostrých formulacích celou teokratickou tradici.¹⁴ Filip IV. na to odpověděl rozhodným útokem. Papeže obvinil jako bezvěrce a zvráceného člověka. Hodlal pak na radu francouzského legisty Guillaumea de Nogareta (†1313) svolat koncil, který by papeže soudil. Nogaret vycházel z teorie dekretistů, že heretický papež je z úřadu sesazen automaticky. Koncil měl nyní herezi potvrdit. Nogaret k tomuto učení sice nic svého nepřidal, vyžadoval ale jeho převedení do praxe, což byl významný posun. Důležité bylo, že se k této výzvě nakonec přihlásila většina kléru, světsí vládcí i univerzity. Proti papeži se tak postavilo téměř celé francouzské království.¹⁵ Po neúspěšném pokusu z Agnani v roce 1303, když se Francouzi pokusili papeže zajmout, však Bonifác VIII. zemřel. Konfrontace tedy nebyla vyostřena, protože příští papežové byli do velké míry pod francouzským vlivem. Přesto tento spor navždy ukončil univerzální mocenskou převahu papežství.

2.1.3 Avignonské zajetí papežů

Nemůžeme říci, že by nový papež Klement V. (1305–1314) zcela podléhal vlivu francouzského krále, k úpadku papežské moci však došlo zcela určitě. Klement V. se na nátlak Filipa IV. usadil v Avignonu, čímž začal epochu tzv. *avignonského zajetí papežů*. Během tohoto období došlo mimo jiné k měření sil mezi papežem a císařem. Nový římský král Ludvík IV. Bavor (1314–1347) se dostal do sporu s papežem Janem XXII. (1316–1334) o uplatňování moci v italských částech říše. Celá pře skončila popřením Ludvíkových královských práv nejen v Itálii, ale také v Německu a Burgundsku a zahájením procesu proti jeho osobě.¹⁶ Ten však podnikl útok, který se poprvé obrátil nejen proti papeži jako jednotlivci, ale proti papežství, jako instituci. Ludvík IV. neváhal využít proti svému protivníku teorií nespokojených učenců, více než mocenské převahy. Nejprve odmítl papežovy nároky na zasahování do věcí říše (Norimberská, Frankfurtská a Sachsenhausenská apelace), když tvrdil, že právoplatně zvolený římský král může uplatňovat svá práva bez ohledu na postoj papeže.¹⁷ V roce 1324 se pak

¹³ *Unam sanctam*: „Prohlašujeme, pravíme, stanovíme a oznamujeme, že ke spasení je veškerému lidskému stvoření nutně potřebná podřízení všeho římskému veleknězi.“, cit. podle HRDINA, *Texty ke studiu konfesního práva I*, s. 78.

¹⁴ RAPP, Francis. *Církev a náboženský život Západu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 14.

¹⁵ DRŠKA, Václav, PICKOVÁ, Dana. *Dějiny středověké Evropy*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2004, s. 283.

¹⁶ VLADYKOVÁ, Markéta. *Vliv učení Viléma z Ockhamu na politiku Ludvíka IV, Bavorského*. Praha, 2011. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta, Ústav světových dějin. Vedoucí práce Václav DRŠKA, s. 31.

¹⁷ Tamtéž, s. 33.

odvolal proti Janu XXII., který prý přestupuje svoje oprávnění, ke koncilu. Na to ho však papež exkomunikoval. Královi učenci ve svých teoriích veřejně napadli hierarchickou strukturu církve a žádali její demokratičtější uspořádání. Proti monarchickému pojetí neochvějně tvrdili, že nejvyšším církevním orgánem je koncil, jako reprezentant lidu. To se snažil Ludvík IV. uvést do praxe, když se roku 1328 nechal korunovat v Římě císařem z vůle římského lidu. Zde také nechal zvolit vzdoropapeže Mikuláše V. (1328–1330).¹⁸ Nakonec se však císař musel stáhnout před postupujícím neapolským vojskem nejen z Říma, ale i z celé Itálie. Tím, že se mu nepodařilo volbu zajistit mocenskou silou, nebyla obecně přijímána, a papežství jím tak již nebylo více zpochybněno.¹⁹ Právě tento spor se ale stal jedním z podnětů promýšlení konciliární teorie.

Pro avignonské papežství je charakteristický rozvinutý finanční systém a monarchický centralismus. Protože se papežství nacházelo ve finanční krizi, snažilo se využít všech prostředků pro vybírání církevních dávek a daní. K mnoha funkcím se vázaly poplatky, začala se uplatňovat simonie.²⁰ Všechny platby pak byly vymáhány pod pohrůzkou klatby, proto není divu, že vzrůstala nespokojenost. Především v Německu toho využil Ludvík IV., který přímo nabádal k nepřátelskému postoji k papežství. Přes rostoucí nespokojenost neexistovala žádná organizovaná síla v rámci církve, která by byla schopna zastavit růst papežské moci a vnést do ní rovnováhu.²¹ Avignonský monarchismus sice občas narazil na odpor i v samotné kurii, naopak zde však bylo také mnoho příznivců tohoto vývoje. Do sporu s papežem se dostal například biskup Vilém Durand (†1330), který působil jako papežský legát v Anglii. Durant se řadí mezi průkopníky konciliárního myšlení, protože vyslovil myšlenku, že rozhodnutí koncilu může změnit pouze další koncil.²² Kritika papežství zaznívala však především od panovníků, za něž se někdy stavěli samotní biskupové, kteří nelibě nesli zásahy papežského centralismu. Přesto se církevní hodnostáři nejčastěji papežské vládě podrobili. Opozice se povětšinou projevovala jen v oblasti teoretických myšlenek.

Avignonské zajetí papežů ukončil papež Řehoř XI. (1370–1378), který se vrátil do Říma. Již po několika měsících však zemřel. Nová volba proběhla dosti nejednoznačně

¹⁸ Mikuláš V. se svého úřadu nakonec vzdal dobrovolně.

¹⁹ FAVIER, Jean. *Les papes d'Avignon*. Paris: Fayard, 2016, s. 442–443.

²⁰ Prodej nebo koupě duchovních hodnot za peníze, přímlyvy aj. Název podle biblického kouzelníka Simona. KRAUS, Jiří. a kol. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006, s. 729.

²¹ RAPP, s. 26.

²² *Řád, který je zachováván při konání obecného koncilu*: „Proti koncilu a jeho závěrům nemohou ani papež, ani králové a knížata stanovovat či povolovat nic nového, leda prostřednictvím nového obecného koncilu. Neboť to, co se dotýká obecného, musí být schváleno podle církevního i světského práva všemi.“, cit. podle SUCHÁNEK, DRŠKA, s. 373.

a rozporuplně. To pak poskytlo kardinálům, nespokojeným se zvoleným Urbanem VI. (1378–1389), zdůvodnění nové volby.²³ Kanonické právo nedávalo kardinálům nespokojeným s novým papežem jinou možnost, než rezignovat, protože neumožňovalo odvolání volby. Právo sice počítalo s možností heretického papeže, prakticky ale neřešilo způsob jeho sesazení. Proto se rozhodla většina z kardinálů volbu zpochybnit a zvolit nového papeže, kterým se stal Klement VII. (1378–1394). Církev tak měla najednou papeže dva, aniž by se našla moc, která by dokázala tento rozkol vyřešit.²⁴ Celkově šlo o vyústění dlouhé vnitřní krize duchovních autorit, k tomuto stavu však přispěla také snaha francouzské politiky získat vliv na svatý stolec.²⁵ Oba papežové byli neochvějně přesvědčeni o své legitimitě, a proto odmítli odstoupit. Kolem každého z nich se vytvořila vlastní obediencia,²⁶ takže se celá církev jednoduše rozštěpila na dvě části, přičemž jedna druhou neváhala exkomunikovat. Celý křesťanský svět tak byl rozdělen do poslední farnosti. Po smrti papežů byli voleni v každé linii nástupci, takže se schizma jevílo jako nepřekonatelné. Velkou roli samozřejmě sehrála politická jednání, přičemž je jasné, že z nastalé situace těžili především světští vládci.

Oba tábory papežských obediencí si přály ukončení schizmatu. Hodlaly však svou stranu dovést k úplnému vítězství, a proto nejčastěji sahali po zbraních. Pod názvem *via facti* hlásali oba papežští protivníci válku. Blíže k vítězství měl sice Klement VII., kterého v Itálii podporovala Neapol, Urban VI. se však nehodlal podrobit. Nakonec mu pomohla situace ve Francii, která byla po smrti krále Karla V. (1364–1380) politicky rozdělena, takže se někteří Francouzi přidali na Urbanovu stranu. Po patnácti letech střetů se ani jedné straně nepodařilo vybojovat vítězství, obě však byly velmi vysíleny.

První šance k ukončení schizmatu přišla po smrti Urbana VI. Novým papežem se v Římě stal Bonifác IX. (1389–1404), který se zdál mnohem přístupnější, než jeho předchůdce. Požadavek změny strategie zazněl nejprve z pařížské univerzity. Místři se zde shodli na novém způsobu řešení konfliktu. Až do roku 1394 byla univerzita nucena podporovat avignonského papeže. Nyní však téměř jednomyslně vyhlášovala nutnost *via cessionis*. „Nemůže-li žádný ze soupeřů svého protivníka porazit, ať se oba vzdají svého úřadu!“²⁷ Přestože univerzitu nakonec podpořil král, nepodařilo se tuto cestu prosadit. Obě strany neochvějně trvaly na své legitimitě. Ani nově prosazovaná *via conventionis* neměla šanci na

²³ DRŠKA, PICKOVÁ, s. 301–302.

²⁴ FAVIER, s. 566–567.

²⁵ DRŠKA, PICKOVÁ, s. 302.

²⁶ Církevně-právní podřízenost nižších duchovních vyšším, KRAUS, s. 564.

²⁷ RAPP, s. 39.

úspěch. A to především proto, že ji vlastně nikdo nemyslel vážně. Stala se pouhou záminkou pro další mocenské, i když nyní již spíše diplomaticky vedené boje. Žádný z papežů nemínil odstoupit, protože byli oba přesvědčeni o svém nároku, který ztotožňovali s právem papežského úřadu jako takového. Obávali se, že by se odstoupením vzdali práva svého úřadu nebýt nikým souzen. Jakýkoliv lidský zákrok proti úřadu papeže byl považován za opovážlivý zásah do Božího řádu. Papežství se stalo zajatcem svého systému, takže nemohlo samo z krizové situace vyjít. Jedinou pomocí byla pouze nově promyšlená eklesiologie.²⁸

Poslední naděje celého křesťanstva se tak začaly upírat ke koncilu. Celá dvě staletí předcházející velké západní schizma prožívalo papežství poměrně klidné období, během něhož se nerušeně rozvíjelo konciliární myšlení. Toto učení však bylo reinterpretováno nejprve za vlády Ludvíka IV., kdy došlo k radikalizaci a popularizaci těchto, dosud v podstatě neznámých myšlenek. Poté bylo během schizmatu nově konfrontováno s realitou politické moci.²⁹ Mohl tak vzniknout okruh konciliaristů, prosazujících uvedení konciliárních myšlenek v praxi svoláním všeobecného koncilu. Mělo se ukázat, zda *via concilii* dokáže dvoj-papežství odstranit.

²⁸ SCHATZ, Klaus. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014, s. 116.

²⁹ TIERNEY, s. 19.

2.2 Teologický vývoj

2.2.1 Kanonické právo

Zásadní význam pro vývoj kanonického práva mělo sepsání *Graciánova Dekretu* (*Concordia discordantium canonum*) kolem roku 1140. Jeho autor, učenec bolognské univerzity mnich Gracián (†před 1160) v něm předložil studentům sbírku církevního práva. Vlastním pramenem práva jsou zde kánony, jimiž Gracián dokazuje předložená tvrzení.³⁰ Dekret však byl pouze „svodem“ kanonického práva, nikoli jeho kodifikací. Jako celek tedy neměl sílu zákona, nestal se kodexem, a proto je nutné samostatně zkoumat platnost jednotlivých v něm obsažených pramenů (dekretálů, synodních nálezů).³¹ Z tohoto důvodu mohlo být dílo v nadcházejících staletích nejen důkladně studováno, ale i různě vykládáno. Nejvýznamnější komentáře (glosy) byly později uspořádány Johannem Teutonicem (†1245) a pod titulem *Glossa Ordinaria* připojeny k *Dekretu*. Kanonisté se začali rozlišovat na dekretisty, zabývající se *Graciánovým Dekretem* a dekretalisty, vykládající papežské dekretály (uvnitř *Dekretu* i mimo něj).³² Vedle výkladů Graciána vznikaly také jeho samostatné komentáře a doplňky tzv. summy. Nejvýznamnější z nich se stala *Summa* bolognského kanonisty Huguccia (†1210), která hrála důležitou úlohu při utváření konciliarismu.

Během středověku pak vznikaly další dokumenty *Souboru kanonického práva* (*Corpus Iuris Canonici*). Byly to sbírky tentokrát úřední povahy, iniciované obvykle některým z papežů. První z nich byla tzv. *Liber Extra* (1234) Řehoře IX., dále vznikly kolekce *Liber Sextus* (1298) z podnětu Bonifáce VIII. a *Constitutiones Clementinae* (1313) zvané *Klementiny* podle Klementa V. Posledním důležitým dokumentem se stala soukromá sbírka výnosů papežů z pozdější doby zvaná *Extravagantes* (1500).³³

2.2.2 Dekretisté a jejich teorie vedení církve (1140–1220)

Učení dekretistů se nesporně stalo východiskem pro pozdější formulování konciliární teorie. Dekretisté ovšem žádnou doktrínu týkající se ekleziologie nevytvořili. Šlo spíše o hledání možností vyjádření statutu církve a její struktury, což napomohlo jak utváření konciliarismu, tak monarchického papalismu. Pokud chceme postihnout základní momenty

³⁰ HRDINA, Ignác, Antonín. *Prameny ke studiu kanonického práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 37.

³¹ Je nutné aplikovat princip *lex posterior derogat legi priori*.

³² HRDINA, *Prameny ke studiu kanonického práva*, s. 37.

³³ Tamtéž, s. 59., s. 69–70.

vývoje konciliárního myšlení, je nutné nejprve definovat vnitrocírkevní strukturu. Proto se nyní pokusím popsat vývoj vztahu papež-církev, papež-koncil a papež-kardinálové u prvních dekretistů.

Středověkou církev lze považovat za monarchii, která ale měla výjimečné postavení. Byl to sám Kristus, kdo přislíbil své církvi, že bude uchráněna omylu a že potrvá až do konce věků. Zároveň ji stanovil jako hlavu apoštola Petra, jednoho z dvanácti učedníků. Proto si mohlo papežství nárokovat statut božské instituce.³⁴ Základním textem, o nějž se tradičně opírá papežova autorita v církvi, je úryvek z Matoušova evangelia:

A já ti pravím, že ty jsi Petr (to je skála); a na té skále zbuduji svou církev a brány pekla ji nepřemohou. Dám ti klíče království nebeského, a co odmítneš na zemi, bude odmítnuto v nebi, a co přijmeš na zemi, bude přijato v nebi.³⁵

Podle tohoto textu připisovali kanonisté papeži vrchní moc ve věcech legislativních a soudních. Ovšem biskupové zůstávají podle Huguccia papeži rovni co do svátostné moci svěcení.³⁶

Papež byl proto pro ty dekretisty, kteří přijali tento názor, vrchním soudcem, který jediný měl právo rozhodovat v tzv. *causae maiores*. Tedy ve sporech týkajících se odvolání biskupů nebo článků víry.³⁷ Nebyl však neomylným učitelem, sám mohl dokonce upadnout do hereze (*papa haereticus*). Neomylnost byla přislíbena pouze celé církvi, jako *congregatio fidelium*. Papež se tedy mohl mýlit, což dekretisté neváhali historicky dokládat.³⁸ Zároveň ale tvrdili, že nemůže být od nikoho souzen, je proto z úřadu sesazen automaticky. Kanonisté se neodvážili nikdy zastávat názor, že by papeže mohl sesadit koncil, ten mohl prý pouze konstatovat skutečnost omylu a tedy papežovo sesazení *ipso facto*. Později se dokonce prosadilo u většiny kanonistů přesvědčení, že papež může být sesazen také kvůli tzv. notorickému zločinu.³⁹ Převládal u nich také názor, že koncil představuje ve věcech víry vyšší autoritu než samotný papež. Takovéto pojetí moci bylo ve 12. století přijímáno sice některými dekretisty, nelze však rozhodně mluvit o všeobecně rozšířeném názoru. Jde o nejradikálnější

³⁴ TIERNEY, s. 23.

³⁵ Mat 16, 18–19.

³⁶ *Summa*: „Pares [...] illi pares fuerunt quo ad ordinem, quia quecumque ordines habuit Petrus habuit et quilibet aliorum sed Petrus prefuit illis in dignitate prelationis, in administratione, in iurisdictione...“, cit. podle TIERNEY, s. 33.

³⁷ Tamtéž, s. 29.

³⁸ Nejčastěji byly uváděny kauzy papežů Anastazia II. (496–498) a Marcellina (296–304).

³⁹ Byla přijata Graciánova teze, že papež může být obžalován pouze z hereze „veřejně kázané“.

definování omezení papežské moci v tomto období, které ovšem mělo jen málo příznivců. Uvádím ho zde ale proto, že se později stalo základem konciliární teorie.

Pro pozdější vývoj je velmi důležité určit vztah papeže a koncilu. Již na začátku můžeme konstatovat, že dekretisté nikdy nedošli k tvrzení, že by byl koncil celkově nadřazen papeži. Pokud chceme celému problému lépe porozumět, je nutné nejprve definovat pojem všeobecný koncil. Tím dekretisté rozuměli jednotné shromáždění všech místních církví s církví římskou, ne tedy shromáždění církví proti církvi římské, a tedy papeži. Proto, když Johannes Teutonicus píše *synodu maior est papa*, musíme toto tvrzení chápat ve smyslu Hugucciova výkladu. Ten říká, že rozhodnutí všeobecného koncilu má větší váhu, než rozhodnutí samotného papeže. Jednoduše řečeno, papež a koncil jsou více než pouze papež. O celém procesu Brian Tierney říká:

Dekretisté sami nikdy výslovně neformulovali doktrínu soudní nadřazenosti koncilu nad papežem, ale jejich tvrzení, že papež může být souzen *a tota ecclesia*, a jejich názor, že koncil má svrchovanost ve věcech víry, může docela jednoduše vyústit v konciliární interpretaci. A to, že církev jako celek je nadřazena papeži a že postoj církve je nejlépe vyjádřen všeobecným koncilem, v případě nutnosti i proti papeži.⁴⁰

Další důležitou otázkou se stalo postavení kardinálů. Ti se již během 11. století stali nedílnou součástí římské církve a především papežských voleb (1059). Svaté kolegium pak své postavení dále jen upevňovalo. Později o něm můžeme mluvit jako o efektivním nástroji papežské centralizace, ale i jako o nejvážnějším rivalovi absolutní osobní autority papeže.⁴¹ Aby mohli dekretisté určit funkci kardinálského kolegia během papežské vakance⁴² a jeho právo svolávat všeobecný koncil, museli nejprve vyřešit otázku původu jeho moci.

Kardinálské kolegium nebylo vnímáno jako seskupení individuálních osob, ale jako jednotná korporace reprezentující římský stolec. Byli považováni za nástupce apoštolů, kterým byla moc svěřena přímo Kristem. Proto byli vyzvednuti nad ostatní duchovenstvo. Spolu s papežem – Petrem tak reprezentovali římskou církev. Proto během papežské vakance mohlo kardinálské kolegium zastávat plnou církevní autoritu, což značně zvyšovalo jeho vážnost.⁴³ Všichni dekretisté se však v podstatě shodovali s tvrzením *Dekretu*, že generální koncil může

⁴⁰ TIERNEY, s. 67.

⁴¹ Tamtéž, s. 69.

⁴² Uprázdňení papežského stolce.

⁴³ To se týkalo také sesazování biskupů, normálně rezervované pouze papeži.

svolat pouze papež. Tento názor byl brzy konfrontován s politickou situací. Nejprve se ho snažil vyvrátit císař Fridrich II. Sicilský, když v době své exkomunikace vybídl kardinály ke svolání všeobecného koncilu, přičemž argumentoval nezpůsobilostí papeže Řehoře IX. (1227–1241) vykonávat úřad. Tento požadavek sice přijat nebyl, jevila se zde však možnost rozvinout myšlenku do budoucna. Dále se objevily některé radikální nároky pro kardinálské kolegium, reprezentované především spisem *Glossa Palatina* (1210–1215). Autor tvrdí, že kardinálové, jako voliči papeže, mají dohromady moc jemu nadřazenou. To bylo však většinou dekretistů odmítáno. Huguccio se sice nepřidal na stranu tohoto názoru, považoval ale kardinály za oprávněné heretického papeže sesadit (neřešil však, jakým způsobem).⁴⁴ Z této krátké prezentace pojmání postavení kardinálského kolegia vidíme poměrně velkou nejednotnost názorů. Kardinálská funkce se v této době teprve utvářela, a proto se hledalo její místo. Na začátku 15. století se však ukázalo, jak velkým konkurentem papežských nároků kolegium může být, když sehrálo rozhodující roli během velkého schizmatu.

2.2.3 Ekleziologie ve 13. století

Ve 13. století došlo k důležitým změnám vnímání postavení církve a jejích jednotlivých částí. Zásadním se stal pontifikát papeže Inocence III., který dovedl církev na vrchol moci. Právě v návaznosti na stupňující se trend posilování církevní autority papeže se plně rozvinuly dvě teorie zabývající se církevní mocí. Oficiálním se stalo učení podporující papežskou svrchovanost, tzv. monarchismus. V reakci na něj ale došlo k značnému rozvoji myšlenek budoucího konciliarismu. Můžeme říci, že na konci století se oba protikladné proudy rozvinuly do opravdových teorií. Došlo tak k situaci, že jedna nauka vyvracela druhou. Ve stupňujícím se konfliktu mezi *regnum* a *sacerdotium* se tak utvářely obě tyto protikladné, stále více se vyostřující koncepce.

V době Inocence III. byla papežská *plenitudo potestatis* jasně definována. Nebyla popisována pouze jako univerzální moc soudní a administrativní s právem zasahovat do záležitostí místních církví, ale byla také považována za zdroj veškeré další moci v církvi. Papež Inocenc IV. šel ještě dále, když tvrdil, že držení *plenitudo potestatis* opravňuje papeže vykonávat časnou moc tak jako moc duchovní, vládu nad věřícími tak jako nad nevěřícími. To byl předpoklad k pojetí *plenitudo potestatis*, jako neomezené a vše objímající suverenity, jak ji hlásali papežští publicisté 14. století.⁴⁵ Myšlenky dekretistů radikálně limitující papežskou

⁴⁴ TIERNEY, s. 82.

⁴⁵ Tamtéž, s. 147.

moc nebyly v podstatě oficiálně uznávány. Přesto nelze říci, že by dekretalisté, jako neochvějní obhájcí papežské moci, neuvažovali o některých omezeních její svrchovanosti.⁴⁶ Jako příklad lze uvést jejich tvrzení, že papež, jakkoli všemocný, nemůže přece jednat v neprospěch církve, což už samo o sobě zmenšuje jeho moc.

Protože konciliární teorie byla ve své podstatě především ekleziologickou doktrínou,⁴⁷ je nutné také poznat strukturu církevních vztahů. Během 13. století došlo k posílení a upřesnění práv biskupů, jak to požadovala *gregoriánská reforma*. V zásadě se biskupská autorita rozlišovala na moc odvozenou od voleb a moc danou svěcením. Moc soudní a administrativní byla odvozena z volby, což znamenalo, že se tato práva vrací na voliče v případě biskupské vakance. Tím samozřejmě vzrostla nejen vážnost biskupů, ale také jejich voličů, tedy kléru. Episkopát tak byl nucen v některých záležitostech brát větší zřetel na názory kněžstva. To se mimo jiné stávalo vzdělanějším a tedy i emancipovanějším. Stejným způsobem byl pak promyšlen vztah papeže a kardinálů. Představitelem tohoto názoru se stal Hostiensis (†1271), vynikající právník, kardinál-biskup z Ostie. Ten ve svém díle *Summa Aurea* (1250–1261) uváděl, že *plenitudo potestatis* je společná papeži i kardinálům jako moc apoštolského stolce.⁴⁸ Hostiensis tedy dále mohl tvrdit, že tak jako papežská moc je přenesena na kardinály v době vakance, tak je kardinálská moc přenesena na lid. Proto mají kardinálové v nezbytném případě svolat všeobecný koncil, který reprezentuje celé *congregatio fidelium*. Tak se pojem *congregatio fidelium*, dříve považovaný za jakousi negativní kapacitu náchylnou k omylu nebo pasivní správě, stalo důležitou součástí promyšlení struktur církve. Dekretisté nyní objevili její pozitivní sílu jednat ve prospěch celé církve, a to alespoň v případě „nouze“.⁴⁹ Tedy v momentě, kdy v církvi selže hierarchické uspořádání, je její neomylnost zaručena přítomností Ducha svatého právě v církvi jako celku.

2.2.4 Charakteristiky konciliární ideje ve 14. století

Konciliarismus vznikl tedy především rozvíjením tradičních „konciliárních“ prvků středověké kanonistiky, na pozadí zkušenosti církevního schizmatu. Klaus Schatz zde hovoří o jakýchsi „trhlinách“ v teorii papežského primátu: „*Byly to především papa haereticus jako*

⁴⁶Například bylo všeobecně uznáváno, že papežská autorita je pro dobro církve a nesmí být použita jinak.

⁴⁷OAKLEY, *The conciliarist tradition*, s. 223.

⁴⁸*Summa Aurea. Lectura in Quinque Decretalium Gregorianarum Libros*: „Pone papam mortuum, quaero penes quem resideret haec potestas? Respondeo unique penes Romanam ecclesiam quae mori non potest [...] sed numquid collegium cardinalium habet iurisdictionem papae et etiam exercitium ipsius [...] tu teneas quod sic.“, cit. podle TIERNEY, s. 150.

⁴⁹Tamtéž. 153.

výjimka z principu *prima sedes a nemina iudicatur*, a konečně názor mnoha autorů, že koncil má především ve věroučných problémech větší autoritu. Tyto prvky začaly být systematicky reflektovány a dostaly se na centrální místo v chápání církve.“⁵⁰ Více pak bylo rozpracovááno také postavení koncilu, kterého se propapežští dekretalisté v podstatě báli nějak konkrétněji uchopit. Koncil však byl přesto stále častěji vnímán jako instance prohlašující papeže za heretika, a tedy zbaveného úřadu. Tato instance má svou autoritu proto, že zastupuje *congregatio fidelium*, kterému jedinému je přislíbena pravda. Pro vývoj celého učení byli stále více důležití konkrétní myslitelé, kteří rozpracovávali staré učení kanonistů. Šlo většinou o představitele církevní hierarchie a zároveň členy některé z významných univerzit, což se stalo důležitým aspektem při utváření teorie. Všichni tito učenci se museli nějakým způsobem vymezit proti papežskému monarchismu, „v jehož pojetí se moc duchovní zdála tak velká, že vyvstávala otázka, co vůbec bylo ponecháno laikům.“⁵¹

Učení konciliarismu je celkově velmi obtížné postihnout, protože se utvářelo na více místech a často nezávisle na sobě. Dá se vlastně říci, že každý učenec vytvořil své vlastní pojetí této teorie, vycházející sice z učení kanonistů, poněkud však odlišné od svých současných kolegů. Pro zjednodušení rozlišujeme dva typy této teorie – umírněnou a radikální. V prvním případě má koncil funkci jakési kontroly nebo pojistky proti zneužívání moci papežstvím, a to ve výjimečných situacích, jako je případ *papa haereticus* nebo jiném totálním selhání. Papeži však neupírá „plnost moci“, kterou koncil nesmí omezovat. Představuje ale nouzovou kontrolní instanci, která zjišťuje, zda papež hranice své moci nepřekračuje a nejedná v rozporu se smyslem svého úřadu. Radikální konciliarismus považuje koncil za nejvyšší instanci církve zásadně a všeobecně. Koncil totiž, jako reprezentant *congregatio fidelium*, je nositelem všech pravomocí, i těch, které při normálním fungování náležejí právě papeži.⁵²

V nadcházejících třech kapitolách se podrobněji věnuji konkrétním představitelům konciliarismu ve století 14. století a na počátku století následujícího. Konciliární myšlenky dostaly v tomto období jasnější a propracovanější podobu. Důležité také bylo, ke které univerzitě nebo dvoru daní učenci náleželi. Každé místo totiž mělo svou teologickou tradici a bylo vystaveno jiným politickým poměrům, které měly často zásadní vliv na utváření této teorie. S ohledem na rozsah a téma své práce se zde zabývám především pařížskou univerzitou a pro doplnění přidávám teology z německého a italského prostředí.

⁵⁰ SCHATZ, Klaus. *Dějiny papežského primátu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 109.

⁵¹ MUNDY, John. *Evropa vrcholného středověku 1150–1300*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 385.

⁵² SCHATZ, *Dějiny papežského primátu*, s. 108.

2.2.5 Marsilius z Padovy a Vilém z Ockhamu

Na počátku 14. století nacházíme dvě kontroverzní osobnosti spojované s teorií konciliárního myšlení. Jde o laika Marsilia z Padovy (†1342) a františkána-spirituála Viléma z Ockhamu (†1347) působící na „kacířském“ dvoře Ludvíka Bavora. Především Marsilius je často prezentován jako zakladatel konciliárního myšlení. Ve svém díle *Defensor pacis* (1324) plně popřel papežský primát, „nad který v církevní sféře postavil obecné shromáždění věřících a v oblasti světského panování císaře jako reprezentanta křesťanského společenství před Bohem.“⁵³ Marsilius tedy představil koncil jako nejvyšší instanci v církvi, šlo však o to, kdo na tomto shromáždění má získat oprávněnou moc. Ve svém díle vytvořil vlastně spíše teorii státní církve než konciliaristickou ideu. Nositelem moci je *congregatio fidelium*, které splývá s příslušníky určitého státu, a je tedy zastupováno světskou mocí, která svolává koncil a potvrzuje jeho závěry. Koncil se tak stává spíše nástrojem pro usměrnění církve v ruku světských vládců, než aby sloužil jako nejvyšší církevní instance. Papežství považuje Marsilius dokonce za příklad tyranie. Proti jeho plné moci staví teorii volené monarchie, která má kontrolovat papežovu moc: moc tvořit zákony patří lidu (v církvi tedy concilu).⁵⁴

Pro nominalistu Viléma Ockhama vlastně žádná institucionální moc v církvi neexistuje. „Jedinou hlavou církve je Kristus a všichni ostatní tvoří jeho tělo, tj. církev. Nároky na zastupování církve si nesmí činit žádný jednotlivec, ale pouze všeobecný koncil.“⁵⁵ Ten představuje způsob, jak vyjavit vůli celé lidské obce. Ani papež, ani císař nedoručí ve své oblasti plnou moc.⁵⁶ Nauka těchto dvou učenců tak spíše napomohla emancipaci světské moci a tím svým radikalismem vlastně překročila konciliární učení. Jejich význam se projevil především v tom, že nezůstali u svých myšlenek, ale začali je, pomocí Ludvíka IV., realizovat. Důležitý byl jejich příklad, který ukázal příští generaci, že je možné se proti papeži postavit v teologických otázkách. Historik Karl Schatz shrnuje působení těchto učenců takto: „Jejich vliv na vývoj celé teorie byl však minimální, a dokonce i obsahově bylo jejich dílo značně vzdáleno ryze konciliaristickým postojům.“⁵⁷

⁵³ DRŠKA, PICKOVÁ, s. 288.

⁵⁴ LAMY, Alice. *La pensée de Pierre d'Ailly. Un philosophe engagé du Moyen Âge*. Paris: Honoré Champion, 2013, s. 77-78.

⁵⁵ FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 120–121.

⁵⁶ VLADYKOVÁ, s. 89.

⁵⁷ SCHATZ, *Všeobecné koncily*, s. 117.

2.2.6 Pařížská univerzita a její teologové

Pařížská univerzita se stala důležitým centrem konciliárního myšlení. Byla to později především zásluha jejich mistrů, že se konciliarismus prosadil jako konečné řešení církevního schizmatu. Toto myšlení vyrůstalo z tradice, kterou můžeme pro 14. století sledovat od Jana z Paříže (†1306). Šlo o dominikána, doktora pařížské univerzity, který se stal nejdůležitějším teoretikem konciliarismu do *Velkého západního schizmatu*. Jan z Paříže ve svém díle *De potestate regia et papali* (1302–1303) považoval funkci papeže jako hlavy církve za nezbytnou podmínku církevní jednoty. Papeži však přisuzoval stejnou moc jako biskupům, pouze s tím rozdílem, že jeho kompetence se týká celé církve. Dále rozpracoval zdroj papežské moci, která stejně jako moc biskupů pochází *a Deo...immediate, et a populo eligente vel consentiente*.⁵⁸ Jan z Paříže jasně odděluje úřad papeže a osobu, která ho zastává. Nepřechodná autorita úřadu byla dána přímo Bohem a je nezměnitelná, ale rozhodnutí, která konkrétní osoba bude úřad zastávat, bylo dáno člověku. Z toho vyvozuje závěr, že pokud byla papeži dána jurisdikce od člověka, také mu od něj může být odebrána.⁵⁹ Proto se ve sporu papeže Bonifáce VIII. a Filipa IV. Sličného, přiklonil na stranu krále, když připouštěl možnost svolání koncilu za účelem sesazení tohoto papeže.

Univerzita v Paříži měla výsadní postavení v celé zemi, byla nadána privilegii jak ze strany krále, tak papeže.⁶⁰ Především během vlády Karla V. získala značnou prestiž a královskou ochranu. Dostalo se jí dokonce výsadního práva, když byla nazvána „královskou dcerou“ (*fille du roi*).⁶¹ Za vlády Karla VI. Šíleného (1380–1422) její vliv nadále rostl. Pravidelně se účastnila mnoha zasedání parlamentu, kde se diskutovalo jak o záležitostech království, tak církve. Vedle toho měla přímý přístup ke králi, u něž mohla obhajovat svá práva. Univerzita byla rozdělena na několik menších uskupení nazývaných koleje. Mezi nejdůležitější patří v této době koleje Cholets, Sorbonne a Navarre. Poslední jmenovaná – *Collegii de Navarra* – patřila během vlády Karla VI. mezi nejvýznamnější uskupení na univerzitě. Měla dokonce privilegium obracet se přímo na papeže. S Navarskou kolejí jsou spjati nejvýznamnější

⁵⁸ TIERNEY, s. 170.

⁵⁹ *De Potestate Regia et Papali*: „Iurisdictio vero sicut potest augeri vel minui ita et deleri et tolli; et ideo amota iurisdictione, papa desinit esse papa et summus pontifex desinit esse summus pontifex, licet non disinit esse pontifex.“, cit. podle Tamtéž, s. 176.

⁶⁰ LUSIGNAN, Serge. *La construction d'une identité universitaire en France (XIIIe–XVe siècle)*. Paris: Publication de la Sorbonne, 1999, s. 267.

⁶¹ Jean Gerson ji ve svém díle *Estote misericordes* popisuje jako: „La fille du Roy, la fontaine de science, la lumiere de nostre foy, la beauté, le parement l'honnesteté de France, voir de tout le monde.“, cit. podle Tamtéž, s. 264.

teologové a vůbec první humanisté ve Francii. A právě proto také z Navarské koleje vzešli významné osobnosti podílející se značnou vahou na ukončení církevního rozkolu. Významná byla také tím, že z ní pocházelo na konci středověku mnoho kancléřů univerzity. V daném období to byli teologové Jean de Guingnicourt (1386–1389), Pierre d'Ailly (1389–1395), Jean Gerson (1389–1429) a Jean Courtecuisse. (1419–1421).⁶² Přestože kancléř neměl v rámci univerzity rozsáhlé pravomoci, jeho prestiž byla veliká. Uděloval univerzitní tituly a sám byl jmenován přímo papežem.⁶³

Je tedy pochopitelné, že během církevního schizmatu a poté i v konfliktu mezi burgundskou a orleánskou, respektive armagnackou stranou se stala univerzita, vedle parlamentu, důležitým politickým aktérem. Protože byl v roce 1378 zvolen nový papež Klement VII. právě většinou francouzských kardinálů, dalo se očekávat, že se tato záležitost dotkne francouzské politiky. Není však pravdou, jak se někdy udává, že by se král Karel V. aktivně podílel na vyvolání schizmatu. Francouzský dvůr byl před problémem jednoduše postaven až po volbě. Král se však poté za Klementa VII. postavil.⁶⁴ Ten se usadil s podporou francouzského dvora v Avignonu, přičemž se mu podařilo získat také uznání pařížské univerzity. Na její půdě však brzy došlo k vážným neshodám. Především angličtí teologové nesouhlasili s uznáním papeže Klementa VII. Bylo naléháno na to, aby univerzita zůstala neutrální a nepřidávala se k žádné z pochybných obediencí. Němečtí mistři Jindřich z Langensteinu (†1397) a Konrád z Gelnhausenu (†1390) dokonce sepsali list pro francouzského krále Karla VI., kde proklamovali koncilní řešení v případě, že se nepodaří papeže přimět odstoupit. To ovšem bylo v rozporu s francouzskou politikou, a tak byl vyvinut tlak na odchod nepohodlných mistrů, především cizinců, na čemž měl hlavní podíl Ludvík z Anjou (†1384), ochránce avignonské obedience.⁶⁵

Proto až v roce 1394 představili zástupci univerzity, kancléř Pierre d'Ailly (†1420) a teolog Gilles Deschamps (†1414), králi nový plán pro obnovení jednoty církve. Byl navržen třífázový postup, jak jednat při překonávání schizmatu. Začít se mělo od nejjednoduššího řešení, tedy oboustranného odstoupení papežů, až po svolání koncilu v případě, že by nedošlo k dohodě – *via cessionis, via compromissi et via concilii*.⁶⁶ Protože si teologové kladli otázku,

⁶² Courtecuisse zastával úřad kancléře univerzity v době nepřítomnosti Gersona. Ten však o svůj titul nepřišel.

⁶³ GOROCHOV, Nathalie. *Le collège de Navarre de sa fondation (1305) au début du XVe siècle (1418)*. Paris: Honoré Champion, 1997, s. 531.

⁶⁴ FAVIER, s. 568–569.

⁶⁵ POSTHUMUS MEYJES, Guillaume, H., M. *Jean Gerson, Apostle of Unity: his Church Politics and Ecclesiology*. Leiden: Brill, 1999, s. 18–23.

⁶⁶ Tamtéž, s. 39.

zda papeže vůbec považovat za právoplatně zvolené, jevila se *via cessionis* jako ideální řešení. Oba měli odstoupit dobrovolně, což řešilo problém vzdoropapeže. Když v roce 1394 zemřel Klement VII., kardinálové po krátkém váhání zvolili Benedikta XIII. (1394–1423). Protože na avignonském dvoře, přes sliby papeže, nedošlo k žádnému posunu při řešení schizmatu, rozhodl se král, který se cítil být *rex christianissimus*, svolat národní synodu (1395). Na ní získala hlavní slovo univerzita a byla tedy zopakována potřeba přistoupit k *via cessionis*. Tomuto rozhodnutí se ale Benedikt XIII. vzepřel, když neústupně prosazoval vzájemné rozhovory obou papežů – *via conventionis*. V podstatě ale pro jednotu nedělal nic. Protože se s papežem nedařilo domluvit na společném řešení situace, byl na třetí národní synodě (1398) prosazen návrh opustit jeho obedienci.

Za tímto radikálním řešením stáli především Pierre LeRoy (†1410), opat z kláštera Mont St. Michel, Simon de Cramaud (†1423) a teologové Gilles Deschamps a Pierre Plaoul (†1415). Cramaud prohlašoval, že je možné jednat proti papeži, protože jeho chování jen zvětšuje rozkol.⁶⁷ Proto na něho nahlížel jako na heretika a schizmatika, od kterého je možné se odvrátit. Rozlišoval dokonce mezi herezí schizmatu a herezí doktrinní. Přičemž schizma hodnotil jako škodlivější formu hereze, protože přispívá k rozdělení samotné církve.⁶⁸ Oba uvedení teologové sdíleli v podstatě stejný názor, obávali se však králova zásahu do církevních záležitostí. Pierre Plaoul považoval dokonce opuštění papežské obedience nejen za právo, ale za věc *de necessitate salutis*. Kdo podle něho odporuje tomuto postoji, je rozšiřovatelem schizmatu a má být exkomunikován.⁶⁹ Odvolával se při tom na staré právní texty, takže považoval odnětí práv papeže na uspořádání církve a pozastavení vyplácení některých peněžních dávek za návrat ke starému pořádku věcí. Tvrdil, že král má právo, a dokonce povinnost, svolat koncil a prosadit taková opatření, která ukončí schizma. Proti tomuto názoru vystoupili umírnění teologové, kteří požadovali rezignaci obou papežů jako optimální řešení. Na jejich námitku, že papež sice může sesadit krále, král ale nemůže sesadit papeže, však nebyl brán zřetel. Na třetí národní synodě tak bylo prosazeno, že Benedikt XIII. bude zbaven nejen práva udělování beneficií, ale také své duchovní svrchovanosti. „*Tak dlouho, jak bude papež odmítat řešení cestou via cessionis, tak dlouho bude Francie pokračovat ve svém vzdoru.*“⁷⁰ Toto závažné rozhodnutí subtrakce

⁶⁷ Simon Cramaud patriarcha alexandrijský, od roku 1409 arcibiskup remešský.

⁶⁸ *Epistola de scismate*: „Iuriste loquuntur promiscue de heresi et de scismate. Michi videtur quod scisma est magis facti, heresis est magis in mente divisio et discessus.“, cit. podle CRAMAUD, Simon de. *De substraccione obediencie*. ed. KAMINSKY, Howard. Massachusetts: The Medieval Academy of America. 1984, s. 49.

⁶⁹ POSTHUMUS MEYJES, s. 65.

⁷⁰ Tamtéž, s. 67.

(*substractio oboedientiae*)⁷¹ bylo prosazeno s podporou králových strýců, vévody burgundského Filipa II. Smělého (†1404) a vévody Jana z Berry (†1416). Proti rozhodnutí se postavil králův bratr Ludvík Orleánský (†1407), který sledoval svou vlastní politiku, zůstal však osamocen. Není pochyb, že všechny tři národní synody svým protipapežským postojem přispěly rozhodným způsobem k formulování myšlenek galikanismu.⁷²

Francie se v tomto období ocitala na pokraji občanské války. Poté, co se v roce 1392 u krále Karla VI. projevila duševní choroba, soupeřili o moc královi strýcové s Ludvíkem Orleánským. Nejambiciózněji si počínal burgundský vévoda, který se snažil o nezávislou politiku. Jeho mocné knížectví, posílené ziskem Flander (1384) a Brabantu (1390) se stalo skutečným konkurentem královské moci. Byl to také on, kdo fakticky spravoval celé království a držel v rukou skutečnou moc. Po roce 1398, tedy po přijetí subtrakce, se vystupňovalo napětí mezi vévodou Filipem Burgundským a jeho synovcem Ludvíkem. Filip trval na prosazené politice, protože se mu tak uvolnily ruce k realizaci jeho burgundského panství. To ovšem bránilo ambicím Ludvíka, který se zaměřil na zisk území v severní a střední Itálii, a který byl uchvácen myšlenkou vytvoření Jadranského království. Proto také i později podpořil avignonského papeže Benedikta XIII.⁷³ Situace se vyhrtila po roce 1404, když se burgundským vévodou stal Jan Nebojácny (†1419), který se s energií pustil do realizace svých plánů. K tomu přispěl, vedle královny slabosti, i vývoj ve stoleté válce. V Anglii došlo k významné změně na trůnu. Richard II. (1377–1399), který se snažil o ukončení konfliktu s Francií, což zpečetil svým sňatkem s dcerou Karla VI. Isabelou z Valois (†1400), byl roku 1399 sesazen. Novým vládcem se stal cílevědomý Jindřich IV. Bolingbroke (1399–1413). Anglie se tak začala připravovat na novou konfrontaci s Francií.⁷⁴

Francii se díky mírové politice Karla VI. podařilo získat na svou stranu také Anglii a Kastilii. Ty se posléze také vyslovily pro zrušení obediencí. Navíc byly navázány slibné kontakty s římským králem Václavem IV. Francie zašla tak daleko, že nechala oblehnout Avignon a papeže, u kterého zůstalo pouze několik kardinálů, zde uvěznila. Ovšem již v roce 1402 došlo k dalšímu vývoji událostí. Univerzita v Toulouse se obrátila na krále s požadavkem návratu k papeži. Na pařížské univerzitě po vyčerpávajícím vyjednávání zvítězil umírněnější

⁷¹ Odmítnutí poslušnosti kterémukoliv z papežů. SUCHÁNEK, DRŠKA, s. 347.

⁷² Hnutí za nezávislé postavení katolické církve na papeži rozvíjené od 14. století a prosazované v 17.–18. století i francouzskými králi a pařížskou univerzitou., KRAUS, s. 269., Klaus Schatz definuje galikanismus jako politicko-církevní pocit sounáležitosti francouzské monarchie., SCHATZ, *Všeobecné koncily*, s. 152.

⁷³ BORDONOVE, Georges. *Charles VI. Le roi fol et bien-aimé*. Paris: Pygmalion, 2006, s. 147–149.

⁷⁴ Tamtéž, s. 136–137.

názor, zahrnující striktní odstoupení od papežské obedience, reprezentovaný kancléřem univerzity Jeanem Gersonem. Protože se papeži navíc podařilo s pomocí Ludvíka Orleánského uprchnout do bezpečné Provence, podpořil tento názor i král. Dne 28. května 1403 byl tedy vyhlášen, k velké nelibosti burgundské strany, návrat k papežské moci.

V tomto okamžiku je vhodné se blíže podívat na učení pařížských teologů, kteří formovali myšlenky konciliarismu a zásadním způsobem se podíleli na odstranění velkého schizmatu. Jsou to Pierre d'Ailly a jeho žák Jean Gerson (†1429). Oba spojili svůj život s pařížskou univerzitou, Navarskou kolejí a službou králi. Oba byli představitelé konciliární cesty, přesto však spíše umírnění zastánci práv koncilu. Přes jejich podobné životní osudy a některé stejné postupy v pohledu na ekleziologii a význam koncilu je nutné každého uvést zvlášť. Obecně se dá říci, že d'Ailly vyšlapal cestu, po které mohl Gerson dojít dále. Je tedy nahlížen jako významnější představitel konciliární ideje.

Pierre d'Ailly zastával v letech 1389–1395 úřad kancléře univerzity. Stejný úspěch zaznamenal i ve své církevní kariéře, když se stal biskupem důležité diecéze se sídlem v Cambrai (1397). Protože druhou polovinu svého života prožil d'Ailly v době schizmatu, je pochopitelné, že většina jeho teologických a politických úvah se soustředila právě na tento problém. Již v roce 1381 vystupuje za univerzitu před králem s návrhem konciliárního řešení situace. Ve svém traktátu *De reformatione ecclesiae* označuje za hlavní příčinu schizmatu neutěšený stav církve. Připomíná její zkorumpovanost a zlořády, které ohrožují církevní organizaci. Poukazuje na nezbytnost reformy celého těla církve a mluví o užitečnosti institucionalizace všeobecného koncilu. Zabývá se zde problémem morálky kardinálů a upozorňuje na nutnost reformy kléru. D'Ailly vidí ve schizmatu skutečný boží trest, který zasáhl církev, která naprosto zanedbává zvěst evangelia. Lituje intelektuálního i morálního poklesu kněžstva. Pro d'Aillyho jsou tyto hříchy církve naprosto „skandální, opovrhující Boží vůli, znamení příchodu antikrista a příchod posledního soudu.“⁷⁵ Pouze naprostá obnova církve může příchod antikrista zvrátit. Církev musí mobilizovat všechny své síly, aby se znovu rozhodla pro dobro. Věřící nemají nečinně očekávat konec, ale mají se plně zapojit do očisty církve. Ta musí znovu objevit kořeny v evangeliu, znovu oživit ducha chudoby, ctnosti a pokory. Pro to, aby se dokázala znovu obrátit k evangeliu, musí přijmout vyváženější vládu, která by dokázala usměrnit papežskou moc v případě, že by to bylo třeba.⁷⁶

⁷⁵ LAMY, s. 75.

⁷⁶ Tamtéž, s. 75.

Jean Gerson se jako chráněncem d'Aillyho stal již jako mladý bakalář několikrát mluvčím univerzity před královským dvorem. D'Aillym byl také vybrán jako jeho nástupce v úřadu kancléře, který fakticky zastával do roku 1415, oficiálně až do své smrti v roce 1429. Gerson zprvu rozhodně nepatřil k zastáncům radikálního řešení schizmatu pomocí koncilu. Jako vzdělaný teolog se přikláněl spíše k takovým řešením, která by vyhovovala jak církevní, tak světské moci. Tím byla podle něho především *via cessionis*, která se jevila jako vyhovující. K její realizaci však bylo potřeba jednotného postupu nejen v dané obedienci, ale i mezi oběma soupeřícími stranami papežů, což se nedařilo naplnit.⁷⁷ Politiku subtrakce Gerson rozhodně neschvaloval. Jako kancléř se však nemohl postavit proti celé univerzitě, takže musel danou situaci akceptovat. Když se však v roce 1402 naskytla příležitost postoj univerzity změnit, neváhal otevřeně podpořit zajatého papeže. Gerson k Benediktu XIII. rozhodně nebyl nekritický, šlo mu ale především o jednotu církve a dobře věděl, že naprosté odstoupení od papeže situaci nevyřeší. Ve svém traktátu *De schismate* (1383) se vrátil k názoru Konráda z Gelnhausenu, který byl univerzitou před dvaceti lety odmítnut. Gerson v něm upozornil na to, že koncil můžou svolat kardinálové pouze v případě heretického papeže. Tato situace však podle něj nenastala. Benedikt XIII. nebyl z hereze obžalován, natož odsouzen. Proto jedinou cestou, jak svolat právoplatný koncil, je akceptovat status quo z roku 1398 návratem k avignonské obedienci a propuštěním papeže, který poté bude moci koncil svolat. Gerson v traktátu brojí mimo jiné proti myšlence některých teologů volat koncil pouze jedné obediencie. To považuje za velmi nebezpečné, takové shromáždění by mohlo vyvolat další schizma. Navíc otázku reformy, která by měla být součástí koncilu, nutně považuje za celocírkevní záležitost.⁷⁸

Gerson tedy sice prosazoval návrat k papeži, obnovení obediencie ve striktním slova smyslu však odmítal. Nechtěl například, aby došlo ke zrušení beneficí, která byla udělena v letech 1398–1403. Benedikt XIII. měl podle Gersona respektovat církevní uspořádání, které bylo v době subtrakce zavedeno.⁷⁹ Je samozřejmé, že zde došlo k výrazné personální změně, což přispělo k posílení biskupské pozice, to však chtěl Gerson zachovat. Zajímavé je,

⁷⁷*De subtractione*: „Quamvis via cessionis secundum se considerata sit opima, tamen potest fieri prorsus inutilis si principes et clerus alterius obedientiae nullo modo isti viae velint consentire.“, cit. podle POSTHUMUS MEYJES, s. 52.

⁷⁸*De concilio unius oboedientiae*: „...reformatio ecclesiae universalis non potest fieri in moribus sine abolitione multorum statutorum super excommunicationibus et ceteris traditionibus nimis multiplicatis, quae nec observantur nec observari possunt rationaliter ubique propter varietatem morum et temporum. Et tamen tales remotiones statutorum et canonum antiquorum aut additiones novarum fieri nequeunt rationabiliter pro tota ecclesia sine consensu communi.“, cit. podle Tamtáž, s. 86.

⁷⁹ LUSIGNAN, s. 184–185.

že se vyslovil proti papežovu návrhu na udělení generálního pardonu všem, kteří se vzbouřili proti papeži odmítnutím jeho obediencie. Kdyby k takovému prominutí došlo, byla by doznána chyba, s čímž Gerson nesouhlasil. Nejvíce se přikláněl k řešení problému pomocí *via compromissi*. To znamená, že církev nemá být závislá jen na rozhodnutí dvou, vzájemně odstupujících papežů. Autoritativní korporací se má stát koncil, který v případě, že jeden z protagonistů odmítne rezignovat, prohlásí papeže za schizmatika a sesadí.

2.2.7 Italští kanonisté

Také v Itálii nalezneme významné kanonisty, kteří čerpali z rozsáhlé tradice především bolognské univerzity. Ve sledovaném období byl jejich předním představitelem bezesporu kardinál Francesco Zabarella (†1417), právník z Bologně. Sám výrazně zasáhl do průběhu kostnického koncilu, kde se zasloužil především o to, že zde převládl umírněný konciliarismus. Ve svých ekleziologických traktátech používal k popisu církve Pavlova obrazu mystického těla nebo hradu Ducha svatého.⁸⁰ Tento první příměr se objevuje i v jeho díle *Tractatus de schismate*, které je dnes považováno za encyklopedii konciliárního myšlení.⁸¹ Zajímavé je, že mystické tělo církve srovnává s pohledem na církev jako korporaci. Církev podle něho představuje jednu velkou organizaci, v jejímž čele stojí papež, tak jako představitel jakékoliv jiné hierarchie. Tím byla umožněna jakási decentralizace církevní moci a bylo zajištěno, že církev nebude ohrožena selháním své hlavy. Nejdůležitějším činitelem se tak totiž stalo *congregatio fidelium* jako pramen církevní autority v případě papežské vakance nebo schismatu. Proto také *plenitudo potestatis* nesídlí primárně v papežské důstojnosti, ale v celé církvi. A proto může papež vykonávat pouze takovou moc, která je mu svěřena církví. Přinejmenším tedy nesmí jednat proti jejím zájmům. Není tedy pochyb, že toto pojetí dávalo oprávnění papeže sesadit, bylo-li to nezbytné. Celé společenství církve tak mělo delegovat svou moc na všeobecný koncil, který ho reprezentoval a sesazení měl provést.⁸²

⁸⁰ Ef 4,15–16 a 1Kor 12, 12–27.

⁸¹BATTS, Mary, Christine. *Jean Gerson: Politics and Political Theory*. Ottawa, 1977. Disertační práce. University of Ottawa, Departement of History. Vedoucí práce Frederick C. WILSON, s. 178.

⁸² *Commentaria*: „...potestatis plenitudo est in papa, ita tamen quod non errat sed cum errat habet corrigere Concilium, apud quod ut praedixi est plenitudo potestatis tanquam in fundamento.“, cit. podle TIERNEY, s. 227.

3. Pisánský koncil

Francie se v roce 1403 vrátila zásluhou orleánské strany k papežské obedienci Benedikta XIII. Ten však byl poté nucen, aby zahájil jednání s Římem a ukončil tak celé schizma. Své počáteční váhavé kroky musel přehodnotit, jakmile se ve Francii, které vděčil za své postavení, změnila politická situace. V roce 1407 byl totiž burgundskou stranou zavražděn Ludvík Orleánský a v zemi znovu ožila myšlenka neutrality. Benedikt XIII. tedy potřeboval prokázat zájem na ukončení rozkolu, a proto zahájil vzájemné rozhovory s novým římským papežem Řehořem XII. Bylo dohodnuto setkání obou papežů v Savoně. Staříčský Řehoř XII. však pojal podezření, že by zde mohl být zadržen, poslal tedy pouze své zástupce. Celá schůzka tak brzy skončila značným neúspěchem a jasně ukázala, že *via conventionis* se vyčerpala. Kardinálové obou obediencí se nakonec postupně přiklonili k původní francouzské politice subtrakce, podpoření francouzským královským dvorem, který vysílal posly k dalším panovníkům, aby je získal pro svou politiku.

3.1 Otázka svolání koncilu

Přestože se Francie vrátila k částečné subtrakci (1406), bylo jasné, že je třeba nalézt vhodnější řešení. Ke slovu se dostaly hlasy umírněných teologů, kteří varovali před opouštěním papežských obediencí. Podle jejich názoru k tomu svěští vládci neměli jednak oprávnění, jednak to situaci spíše komplikovalo, než řešilo. Pokud nebylo možné uplatnit vzájemné odstoupení obou papežů, měla být podle modelu pařížské univerzity zahájena *via concilii*. Na jaře roku 1409 se k tomuto kroku odhodlalo několik prvních kardinálů podpořených univerzitami v Paříži, Oxfordu a Bologni. Kardinálové svolali do Pisy všeobecný koncil, který měl s konečnou platností schizma ukončit. Přestože kardinálské kolegium získalo v posledním století velký respekt, zůstalo otázkou, bude-li mít jím svolaný koncil dostatečnou autoritu.⁸³ Nikdo si zatím neuměl představit takovéto církevní shromáždění bez účasti papeže. Proto došlo k několika ohnivým diskuzím, na kterých se ještě váhající kardinálové snažili dosvědčit svou pravomoc svolat koncil. Takto například odůvodňoval kardinálské nároky Pierre d'Ailly, když povzbuzoval kardinály k činu, ve svém listu *Propositiones utiles* (1409) zaslaném do Pisy:⁸⁴

⁸³ CROWDER, Colin. *Unity, Heresy, and Reform, 1378–1460: the Conciliar Response to the Great Schism*. New York: St. Martin's Press, 1977, s. 55.

⁸⁴ Tamtéž, 52.

V Kristu jako hlavě má jeho mystické tělo, kterým je církev, původně a neprodleně svou moc a autoritu. Kristus je tak důvod jejího posvátného uspořádání, které je určeno pro uchování jednoty a také síla jejího shromáždění, nebo shromáždění všeobecného koncilu, který ji zastupuje. To jasně vyplývá z Kristových slov: „Neboť kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich“ (*Mat 18, 20*). Zde, jak je patrné, Kristus neříká: „ve jménu Petrově“, nebo „ve jménu papeže“, ale „v mém jménu.

D'Ailly a ostatní teologové přirozeně velmi stáli o to, aby se kardinálové nebáli jednat, protože se zdálo, že koncil je poslední ještě nevyzkoušená možnost, jak církev sjednotit.

3.2 Průběh koncilu

Přes všechny závažné nejasnosti a obavy se nakonec sešlo reprezentativní shromáždění biskupů, opatů i zástupců univerzit obou obediencí. To se, vůbec poprvé v historii, prohlásilo za všeobecný koncil se soudní mocí nad oběma papeži. Shromáždění si přiřklo autoritu papeže soudit a zbavit úřadu. Právní základ pisánského koncilu byl ale nejistý, a to již proto, že kardinálové nemohli být pravoplatnými kardinály jedné obedience. Proto vyhlášení jednoty mezi oběma obedienkami bylo jedním z prvních opatření, které shromáždění podniklo. Protože sami koncilní otcové neměli jistotu, jakou odezvu koncil vyvolá, snažili se vystupovat jako právoplatní zástupci celé církve, s nezpochybnitelným právem papeže sesadit.⁸⁵ Proto své nároky sepsali v dekretu, kde koncil prohlásil:

- Že sjednocení dvou kardinálských kolegií je dokonale legitimní a kanonické a potvrzuje toto sjednocení.
- Prohlašuje stejně tak, že stávající koncil byl svolán legitimním a kanonickým způsobem ve vhodném čase a na příznivé místo a to kardinály obou kolegií, sjednocených za tolik záslužným cílem.

⁸⁵ Např. vývoj definice koncilu v pisánských dokumentech jasně ukazuje postupnou formulaci sebepojetí koncilu: „Sancta sinodus habita plena et matura deliberacione decernit, pronunciat et declarat... (SESSIO 8), dále: Sancta et universalis sinodus hic in Christi nomine congregata declarat, pronunciat et decernit... (SESSIO 9). Dále formulace během konečného odsouzení papežů (SESSIO 15):... sancta et universalis sinodus universalem ecclesiarum representans, ad quam cognitio et decisio huius cause noscitur pertinere, spiritus sancti gracia in hac maiori ecclesia congregata ibique pro tribunali sedens,...; nebo při vyhlášení nového papeže (SESSIO 17):...hoc sacrum concilium universalem ecclesiarum representans vult, consentit, disponit et ordinat, quod...“, cit. podle Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta. II/1, *The general councils of Latin Christendom. Editio critica*, s. 478–479.

- Že tento koncil je koncilem obecným, reprezentujícím celou katolickou církev a že má oprávnění, jako nejvyšší soudce na této zemi právo rozhodovat nad oběma uchazeči a o všem, co s touto otázkou souvisí.⁸⁶

Po tomto kroku se pozornost koncilních otců obrátila na postavení papežů, protože stále nebylo jasné, jaké stanovisko k nim koncil zaujme. Dotázaní teologové prohlásili, že jedinou cestou ke sjednocení je nekompromisní sesazení obou vzdoropapežů. Podle kanonistů však mohl být sesazen pouze *papa haereticus*. Oba papežové se však dle mínění teologů stali heretiky *ipso facto* proto, že se svým zdráháním abdikovat, a uvolnit tak cestu ke sjednocení, prohřešili proti článku o jedné svaté církvi. Koncil je tedy jen prohlásil za schizmatiky a heretiky a poté již bez problému sesadil a vyobcoval z církve. Následně byl kardinály zvolen papež nový, který přijal jméno Alexandr V. (1409–1410). Protože naprostá většina kardinálů byla dříve jmenována oběma schizmatickými papeži, byli nyní k volbě oprávněni „z autority koncilu“.

Konciliaristicky smýšlejícím reprezentantům se sice zdánlivě podařilo vyřešit schizma, zůstávalo však otázkou, jakou autoritu jejich rozhodnutí získá u světských vládců. Jelikož neshody mezi státy převažovaly nad vůlí rozkol ukončit, k žádné jednotě nedošlo. Zpočátku měl sice největší převahu pisánský papež, postupně se ale schizma vrátilo do vyjetých kolejí s tím, že nyní byly obedience tři. Velkou slabinou se ukázal nerozhodný postoj sesazeného (koncilem ale uznaného) římského krále Václava IV. (1376–1419), který nedokázal prosadit nároky Alexandra V. v říši. Zde podporoval Ruprecht Falcký (1400–1410) papeže římské obedience Řehoře XII., který však nezískal vládu nad celým Apeninským poloostrovem. Hispánská monarchie a Skotsko pak zůstaly při Benediktu XII. Neschopnost a neochota vládců dohodnout se na podpoře jednoho papeže jasně ukázaly, že kardinálská autorita nemá šanci se prosadit bez podpory politické moci. Pisánský koncil tedy nastínil možnost konciliární cesty, napříště ale kardinálové museli získat podporu světských vládců. Koncil v Pise byl prvním případem v dějinách, kde papež a kardinálové netvořili jednotnou korporaci, ale v podstatě stáli proti sobě. Stal se tak počátečním, i když zatím nevydařeným krokem k postupné emancipaci kardinálského kolegia od papežského úřadu.⁸⁷

⁸⁶ HEFELE, Charles, Joseph. *Histoire des conciles d'après les documents originaux*. VII/1, ed. LECLERCQ, Dom, H., Paris: Letouzey et Ané, 1916, s. 40.

⁸⁷ Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta, s. 482.

4. Kostnický koncil

Cesta od Pisy ke Kostnici byla vyplněna množstvím diplomatických jednání a manévřů. Především však došlo k několika významným změnám rozložení sil, což se projevilo na průběhu shromáždění. Po smrti Alexandra V. se stal papežem pisánské obediencie energický Jan XXIII. (1410–1415), jemuž se podařilo získat Řím. Sem v roce 1412 svolal nový koncil, který však měl jen slabou odezvu, navíc město brzy obsadil Ladislav Neapolský (1386–1414). Poté, co se přívrženci Řehoře XII. dohodli s nově zvoleným římským králem Zikmundem Lucemburským (1410–1437), se Jan dostal do nezáviděníhodné situace. Proto přivítal, když mu Lucemburk nabídl spolupráci na plánovaném koncilu.

4.1 Otázka legitimacy koncilu

Kostnický koncil je bezesporu přelomovou církevní záležitostí středověku. Trval déle než koncily předešlé. O jeho závěrech v církvi sice stále panuje neshoda, za ekumenický koncil však uznán byl. Celkově se však vymykal středověké tradici v několika ohledech. Jeho svolání bylo sice dodatečně zaštitěno papežem pisánské obediencie Janem XXIII., skutečným garantem koncilu však byl Zikmund Lucemburský. Dá se dokonce mluvit o jakémsi návratu k antické tradici prvních ekumenických koncilů, svolávaných a garantovaných císaři. Zikmund se cítil být jako římský král, zodpovědný za celé křesťanstvo. Pro jeho sjednocení hodlal využít všech možností, včetně složitých a někdy pochybných diplomatických jednání a používání jakýchkoliv právních konstrukcí. Nebýt ale této světské moci, koncilní otcové by se asi stěží dokázali dohodnout, a pak především prosadit sesazení papežů, jako se to nepodařilo po pisánském koncilu.

Důležitým aspektem svolaného koncilu bylo zajistit jeho právoplatnost. Proto nejprve převládl názor, že je potřeba uznat právo pisánského papeže a sesadit zbylé dva, v Pise prohlášené za heretiky. Za tímto názorem stáli především Italové, kteří viděli Kostnici jako pokračování Pisy. Pokud by totiž byla zpochybněna legitimita Jana XXIII., a tím zneplatněny závěry předešlého koncilu, mohla tak být narušena celá koncepce konciliarismu. Podle Klausa Schatze „by tak zřejmě došlo ke zrušení právního základu, ze kterého se v Kostnici vycházelo.“⁸⁸ Ke změně rozložení sil však došlo po příjezdu francouzské delegace začátkem roku 1415, v jejímž čele stál Pierre d’Ailly. Pařížští teologové, kteří zároveň reprezentovali

⁸⁸ SCHATZ, Dějiny papežského primátu, s. 113.

královský dvůr, se postavili proti dosud převládajícímu názoru. D'Ailly se obrátil na koncilní otce s prohlášením, že „*tento koncil má stejnou moc jako každý jiný, pokud byl tedy papež jmenován koncilem v Pise, může být koncilem v Kostnici sesazen.*“⁸⁹ Připsal tedy koncilu moc nad všemi třemi papeži, což měnilo postavení celého shromáždění. K tomuto názoru se přidal kancléř pařížské univerzity Jean Gerson, který tvrdil, že „*papež se musí podvolit rozhodnutí koncilu ve všech věcech, které se týkají víry, schizmatu a reformy.*“⁹⁰ Koncil podle něho může papeže právoplatně sesadit *etiam sine culpa sed sine causa*.⁹¹ Poté, co Jan XXIII. z Kostnice „hanebně“ utekl, tento názor na koncilu převládl. Protože nový přístup podpořil také císař, začalo být požadováno odstoupení všech tří papežů. Oproti předešlému koncilu došlo ještě k jedné změně. S papeži bylo jednáno co možná nejmírněji. Nebyli prohlášeni za heretiky a schizmatiky, ale měli spíše napodobit Krista – dobrého pastýře – a vzdát se svého úřadu pro dobro církve.⁹² Proto také Zikmund prosadil rovnoprávné jednání se všemi, i když největší podporu měl bezesporu pisánský papež. Císař však se všemi vzdoropapeži jednal jako partner a umožnil jim čestný odchod. Proto nakonec Jan XXIII. i Řehoř XII. odstoupili dobrovolně. Ovšem Benedikt XIII., neochvějně trvající na své legitimitě, musel být sesazen.⁹³

Francouzská delegace ovlivnila průběh koncilu ještě v jedné věci. D'Ailly totiž, podpořen kardinálem Guillaumem Fillastrem (†1428), vystoupil s požadavkem, aby bylo konečné hlasování na koncilu rozšířeno o hlasy teologů a světských vládců. Argumentoval tím, že již na koncilu v Pise byla teologům přiznána autorita, když ostatně na tomto koncilu rozhodujícím způsobem působili. Stejně tak by měla být uznána autorita vládců, kteří tvoří základní a reprezentativní součást shromáždění. Aby bylo dosaženo jednoty církve, „*je nutná jejich účast, rada a pomoc při zasedání.*“⁹⁴ Toto poměrně radikální řešení bylo na koncilu k nelibosti kardinálů nakonec prosazeno. Protože zde byla převaha Italů, jejichž vlivu se obávali především Francouzi, bylo rozhodnuto hlasovat ne podle hlav, ale podle koncilních národů, přičemž každý národ dostal po jednom hlasu. Protože se však kardinálové nechtěli zcela vzdát výsadního postavení, byli prohlášeni za národ, vedle národa italského, francouzského, německého, anglického a posléze hispánského. Přesto při srovnání s Pisou, kde měli

⁸⁹ *De ecclesiae auctoritate*, cit. podle CROWDER, s. 187.

⁹⁰ *Prosperum iter*. cit. podle Tamtéž, s. 198.

⁹¹ Tamtéž, s. 198.

⁹² *Jan* 10, 11.

⁹³ BAUM, Wilhelm. *Císař Zikmund: Kostnice, Hus a války proti Turkům*. Praha: Mladá Fronta, 1996, s. 152–153.

⁹⁴ D'Ailly se odvolával na historika Eusebia a *Skutky apoštolů*, když tvrdil, že prvotní církevní sněmy byly svolávány někdy biskupy, někdy opaty a někdy císaři. Různost připisoval jak přirozenému zákonu, tak božímu zákonu. Jestli dříve svolávali synody pouze biskupové, bylo to především díky jejich vzdělanosti, kterou předcházeli všechny ostatní.

kardinálové dominantní postavení, nyní o svůj jednoznačný vliv nečekaně přišli. Po nadcházejících bouřlivých událostech, po útěku papeže Jana, jim byl dokonce jejich národ upřen, což opět zmenšilo kardinálský vliv. I když d'Ailly později svůj postoj přehodnotil, protože si rozhodně nepřál takové oslabení vlastního stavu, přispěl jeho návrh přizvání teologů a světských panovníků k větší radikalizaci koncilu. Z národů byly obecně nejradikálnější německý a anglický, zatímco Francouzi tvořili střed a Italové tradičně pokud možno zastávali propapežské pozice.⁹⁵

4.2 Naplňování cílů koncilu

V Kostnici se měli otcové zabývat třemi problémy – *causae unionis*, *fidei et reformationis*, přičemž otázka jednoty byla prvořadá a podmiňovala zbylé dvě.⁹⁶ Naplnit však tyto cíle koncilu nebylo vůbec jednoduché, protože stále docházelo ke střetům mezi jednotlivými sférami vlivu. Poté, co z Kostnice uprchl Jan XXIII. (21. března 1415), nastala obrovská panika a očekávalo se, že bude koncil rozpuštěn. Proti tomu rázně zasáhl Zikmund, podpořen Gersonem.⁹⁷ Ten dva dny po papežově útěku pronesl ohnivé kázání známé pod názvem *Ambulate dum lucem habetis*. Zde přednesl dvanáct bodů, kde jasně formuloval pozici koncilu. Podal tím teologické argumenty podporující legitimitu koncilu a jeho právo pokračovat v zasedání i bez papeže.⁹⁸ Celá jeho ekleziologie, shrnutá v tomto kázání proneseném v době zmatku a nejistoty, staví na pojetí církve jakožto mystického těla Kristova. Hlavou je Kristus, papež je „druhou hlavou“ církve, nazývaný jako vikář Kristův nebo nejvyšší pontifex. V 7. článku svého kázání prohlašuje, že „*papež není vyšší nad zákony, ani nad pozitivní zákon*.“⁹⁹ Gerson tedy nevěřil na reálnou papežovu *plenitudo potestatis*. Papež obdržel *plenitudo potestatis* omezenou, která nestojí na přirozeném nebo božském zákoně, ale na zákoně pozitivním.¹⁰⁰ Koncil sice tuto papežovu moc nemůže zrušit, ale může ji omezit, vyžaduje-li to blaho církve.

Nejdůležitějším se stal 6. článek kázání, který posléze zásadním způsobem ovlivnil koncilní dění:

⁹⁵ HEFELE, s. 187.

⁹⁶ POSTHUMUS MEYJES, s. 184.

⁹⁷ Jean Gerson se stal vůbec nejčastějším kazatelem koncilu, MCGUIRE, Brian. Patrick, ed. *A Companion to Jean Gerson*, Boston: Brill, 2006, MCGUIRE, Brian, Patrick. In *Search of Jean Gerson: Chronology of his Life and Works*, s. 24.

⁹⁸ *Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta*, s. 521.

⁹⁹ CROWDER, s. 81.

¹⁰⁰ BATTS, s. 151.

Církev, nebo všeobecný koncil, který ji reprezentuje, je přímo řízen Duchem svatým pod Kristovou autoritou, takže každý, jakékoliv hodnosti, dokonce i papežské, je povinen mu naslouchat a poslouchat ho. Kdo se mu protiví, má být považován za pohana a celníka. Tak, jak je to jasné z neměnného božího zákona, stanoveného v *Mat* 18. Všeobecný koncil může být popsán takto: všeobecný koncil je shromáždění svolané pod plnoprávnou autoritou na nějaké místo, vybrané ze všech hodností církevní hierarchie v celé všeobecné církvi. Žádný z věřících, který chce být na koncilu slyšen, nesmí být vyloučen, a to pro zdravou diskuzi a pořádek těch věcí, ve kterých se církev dotýká vlastní regulace víry a mravů.¹⁰¹

V tomto textu můžeme snadno pozorovat vliv Gersonova učitele kardinála d'Aillyho. Při srovnání jeho již výše uvedeného úryvku z listu *Propositiones utiles* je zřejmé, že oba odvozovali moc koncilu bezprostředně od Krista. Proto v případě rozkolu, který nastal v této době, je podle Gersona povinen koncilu poslušností každý, včetně papeže. Koncil se tak může sejít i bez svolení nesporně legitimního římského biskupa, a to především v případě, že je nutné vyřešit zásadní sporné otázky a papež přitom neústupně odmítá koncil svolat. Pro doplnění přikládám k úryvku d'Aillyho listu vybrané články Gersonova kázání, protože jde o teze, které zásadním způsobem přispěly k utváření konciliarismu v tomto období (viz. příloha č. 1 a 2). Gerson zde celý problém pojal poněkud systematictěji než jeho učitel, což mu dovolilo rozebrat jednotlivé důležité aspekty celé otázky. Cíl byl ale stejný, oba chtěli přesvědčit kardinály o tom, že všeobecný koncil může být svolán i bez účasti papeže.

Z tohoto Gersonova podnětu pak vzápětí čerpal koncilní dekret *Haec sancta*, který ale pro neshody vznikl ve dvou verzích. Církevní otcové se během vyjednávání o návratu papeže Jana XXIII. shodli, že je nutné formulovat nadřazenost koncilu nad papežem během schizmatu. Tím měl být také legitimován celý koncil v případě, že by již nedošlo k návratu Jana XXIII. Mezi účastníky však vypukl spor o to, jak moc radikální koncepci konciliárního myšlení do nového dokumentu prosadit. Proti kardinálům se postavili zástupci německého, francouzského a anglického národa, kteří prosazovali její radikálnější pojetí. Šlo jim o svrchovanost koncilu nad papežem i ve věcech obecné reformy církve v hlavě i údech. Většina církevních otců již nechtěla počítat s nadřazeností koncilu papeži pouze v době schizmatu. Nakonec se však podařilo prosadit umírněné pojetí, a to především zásluhou kardinála Zabareilly. V té době se však objevila zpráva, že papež utekl do dalšího města a odvolal již daný

¹⁰¹ CROWDER, s. 81.

slib, že odstoupí. Nastala napjatá situace, během které bylo přijato nové znění dekretu s radikální formulací postavení koncilu v církvi. Pro srovnání proto přikládám obě verze dekretu (viz příloha č. 3). V porovnání s níže uvedenou radikální verzí, v původním znění chybí prohlášení o moci koncilu nad reformou církve v hlavě i údech. Druhá verze také obsahuje text určující nástin trestů a návrh na všeobecnou platnost zmíněných zásad pro každý další legitimně shromážděný koncil.

Ve vypjaté situaci nejistoty prosadili církevní otcové dekret v takovém znění, který dodnes vyvolává v církvi emoce. Stále není plně jasné, zda tato nekompromisní formulace postavení koncilu měla být použita pouze v konkrétní situaci, nebo si dělala právo na všeobecnou platnost. Jak je vidět z druhé verze dokumentu, jeho formulace jasně překračuje situaci pouhého schizmatu.¹⁰² Na druhou stranu se k radikálnímu znění nepřipojili kardinálové. Předsedající Zabarella dokument odmítl přečíst a umírněný d'Ailly s několika dalšími na zasedání vůbec nedorazil. Pokud navíc vezmeme v úvahu následný vývoj, je nutné konstatovat, že kvůli ukončení schizmatu byla formulace konciliarismu v dekretu *Haec sancta* relativizována. Chtěla bych uvést především postup při abdikaci Řehoře XII., kdy papež trval na své legitimitě. Proto mu bylo umožněno koncil opětovně formálně svolat. Tím však byl znevážen nárok dekretu, že se koncil shromáždil legitimně v Duchu svatém, má pravomoc od Krista a každý včetně papeže mu je zavázán poslušností.¹⁰³ Z toho vyplývá, že pro koncil bylo prvořadým cílem ukončení rozkolu a to v podstatě jakoukoli právní cestou.

Poslední článek Gersonova kázání *Ambulate dum lucem habetis* poukazuje na nutnost ustavit pravidelné svolávání všeobecných a provinciálních koncilů, které by zajistily efektivitu celkové reformy církve. Tento požadavek opakoval také v traktátu *De potestate ecclesiastica*, který se stal bezprostředním impulzem pro vytvoření dalších dvou stěžejních dekretů koncilu, někdy spojovaných jako *Frequens-Si vero*.¹⁰⁴ První dokument nařizoval pravidelné konání všeobecných koncilů v přesně určených intervalech, druhý dekret se zabýval prevencí schizmatu.¹⁰⁵ Zatímco *Frequens* počítá se svoláním koncilu papežem, v *Si vero* je v případě rozkolu určeno jeho svolání automaticky.¹⁰⁶ Dekret sice nemohl zamezit zneužívání papežské moci, závazkem se ale stal. Byl neslučitelný s takovým pojetím papežského primátu, které z papeže dělalo nejvyšší autoritu veškerého církevního práva. Z nastíněného vývoje dokumentů

¹⁰² SCHATZ, *Dějiny papežského primátu*, s. 118–119.

¹⁰³ Tamtéž, s. 118.

¹⁰⁴ SESSIO 9. oct. 1417.

¹⁰⁵ Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta, s. 528.

¹⁰⁶ STUMP, Philip, H., *The Reforms of the Concil of Constance (1414–1418)*, Leiden: E. J. Brill, 1994, s. 105.

koncilu můžeme vyvozovat vliv Gersonova učení na jejich formulování. Přestože nakonec byly přijaty v radikálnější podobě, než si Gerson představoval, což platí především pro kontroverzní *Haec sancta*.

Když se koncilu za pomoci císaře Zikmunda podařilo donutit papeže abdikovat, respektive sesadit, vyvstala otázka, co dál. Církevní otcové se rozhodovali, zda začít reformovat církev *in capite et membris* a až před ukončením koncilu zvolit papeže, nebo k volbě přistoupit ihned. Umírnění zastánci konciliarismu byli pro okamžitou volbu. D'Ailly argumentovat tím, že se údy bez hlavy reformovat samy nemohou. Kostnický koncil je přece pouze opatřením v nouzi schizmatu, proto je jeho prvořadým úkolem nová volba. Pro prioritu papežské volby se vyslovili především Italové a Francouzi. Naopak císař s německým a anglickým národem prosazovali zahájení reformy. Celá situace hrozila krachem koncilu, nakonec však došlo k určitému kompromisu. Po přijetí prvního reformního dekretu *Frequens-Si vero* bylo přistoupeno k volbě.¹⁰⁷ Novým papežem se stal Ital Martin V. (1417–1431). Přesto, že poté koncil pokračoval ve snaze reformovat církev, bylo přijato již pouze několik méně důležitých dokumentů. Nový papež se sice nepostavil proti koncilu, jasně se ale snažil prosadit svou autoritu. Nastalé neshody o pojetí církevní reformy usnadnily papežovu pozici. Odmítl požadavek ustanovení koncilu jako odvolávací instance a po nějaké době koncil rozpustil.

Důležité ovšem bylo, že nový papež schválil dekry přijaté koncilem před svým zvolením, čímž byla potvrzena legitimita Kostnice. Papežskou ratifikaci však dostaly jen některé z těchto dokumentů. Martin V. totiž rozlišoval mezi těmi, které byly přijaty *in materia fidei et conciliariter*, tedy ve věcech víry a spásy náležitou formou. Oproti tomu nepotvrdil dokumenty schválené *in nationaliter*, tedy jen většinou národů bez souhlasu kardinálů.¹⁰⁸ Přesto šlo o významný krok, protože koncilu, který proběhl téměř celý bez přítomnosti legitimního papeže, se tím dostalo oficiálního uznání, a tedy i potřebného respektu.

Kostnickému koncilu se podařilo ukončit velké schizma a alespoň nastínit budoucí vývoj církve. Nemalou zásluhu na udržení koncilu a posléze prosazení jeho rozhodnutí měl Zikmund Lucemburský. Ten musel vynaložit velké úsilí, aby díky složitým diplomatickým jednáním přesvědčil vládce celého křesťanského světa o nutnosti koncil podpořit. Proto působení římského krále na koncilu a jeho pro koncilní politika je jedním z nejdůležitějších faktorů úspěchu Kostnice. Koncilní otcové, pokud chtěli schizma úspěšně ukončit, neměli jinou možnost, než na toto svázání se světskou mocí přistoupit. Koncil se celkově stal úspěšným

¹⁰⁷ BAUM, s. 163–164.

¹⁰⁸ HEFELE, s. 571.

vyvrcholením konciliárních snah. Klíčovými osobnostmi tohoto shromáždění se stali většinou vzdělaní umírnění teologové, často s hodností kardinála. To považuji za jeden z důležitých aspektů, proč se jednání udržela v mezích přijatelných pro papežství a „nezvrhla se“ v tažení proti papežskému úřadu. Přestože radikální hlasy na koncilu zazněly, nepřevážily únosnou mez, jak se to později stalo na basilejském koncilu (1431–1437). Již to, že se v Kostnici podařilo prosadit konciliární koncepci pojmání církve, která se odráží v hlavních dokumentech koncilu, a tedy její všeobecné respektování, se stalo velkým úspěchem. Jistě k tomu přispěla celková únava z trvajících konfliktů a snaha situaci vyřešit. Tím pak, že k rozhodování byli přizváni i teologové a světští vládci, byl vytvořen tlak na konzervativní kardinály, což vedlo k dalšímu posílení konciliárních snah. Konciliární idea tedy slavila úspěch, protože se osvědčila jako jediná cesta k ukončení rozkolu. Jak se však bude situace vyvíjet po ukončení schizmatu, se muselo teprve ukázat. Bylo sice zajištěno pravidelné konání všeobecných koncilů, to však ještě vítězství konciliární ideje zdaleka neznamenal.

5. Působení mistrů pařížské univerzity a vývoj po kostnickém koncilu

Francis Oakley uvádí, že na formování konciliárního učení v době velkého schizmatu mělo zásadní vliv pouze několik vzdělaných učenců. Výslovně jmenuje kurialistu Dietricha z Niemu (†1418), kanonistu Francesca Zabarellu a teology Konráda z Gelnhausenu, Jindřicha z Langensteinu, Pierra d'Aillyho a Jeana Gersona.¹⁰⁹ Právě Zabarella, d'Ailly a Gerson měli významný podíl na úspěchu pisánského a především kostnického koncilu. Jejich přesvědčení, že nejlepší cestou ke sjednocení církve je vzájemná rezignace obou papežů, se nepodařilo uskutečnit. Přistoupili tedy k prosazení *via concilii*, která se jediná ukázala jako funkční.

5.1 Vliv francouzských mistrů na vývoj konciliární ideje na kostnickém koncilu

Aby bylo možné lépe rozumět postojům Gersona, jako nejvýznamnějšího představitele francouzské delegace na koncilu, je nutné porozumět nejprve jeho definici papežské autority, která byla jeho základním východiskem. V Kostnici, v letech 1416–1417, sepsal Gerson svůj zásadní ekleziologický spis *De potestate ecclesiastica*.¹¹⁰ Zabýval se zde především otázkou vztahu papežské moci a všeobecného koncilu, respektive církve. Dílo je již proto zajímavé, že bylo na koncilu čteno nedlouho před procesem se vzpurným Benediktem XIII., na kterém se Gerson podílel. Tento spis nám tak může ukázat jeho základní postoj k tomuto problému. Na kostnickém koncilu došlo k významnému omezení papežské moci, což je patrné z porovnání formulace sesazení papeže v Pise a Kostnici. Na koncilu v Pise byl papež sesazen koncilem proto, že jím *ipso facto* jako heretik a schizmatik přestal být sám (*devius a fide*). V Kostnici byl však papež koncilem souzen, a to pro množství zločinů, kterých se dopustil.¹¹¹ To ukazuje na to, že v Kostnici byla pravomoc koncilu pojata radikálněji, s čímž se Gerson naprosto ztotožňuje. Ve svém díle rázně vystupuje proti takovému pojetí papežské moci, které činí papeže odpovědným pouze před Bohem, „*takže nikdo z lidí není oprávněn se papeže zeptat: Co děláš?*“¹¹²

¹⁰⁹ OAKLEY, Francis. *The Political Thought of Pierre d'Ailly: the voluntarist tradition*. New Haven: Yale University Press, 1964, s. 3–4.

¹¹⁰ Posthumus Meyjes tvrdí že, „v žádném jiném spise nerozvedl (pozn. Gerson) svou ekleziologii v tak pečlivých detailech, jasně vyjadřujících a shrnujících jeho postoje.“, POSTHUMUS MEYJES, s. 247.

¹¹¹ BATTS, s. 175.

¹¹² *Apparatus ad Compilationem Tertiam*: „Papa potest dispensare supra ius et contra ius...nec est qui dicat ei: cur ita facis?“, cit. podle TIERNEY, s. 88.

Na druhou stranu Gerson odmítal považovat papežskou *plenitudo potestatis* za pouze právní moc (*potestas jurisdictionis*), která by nebyla zakotvena ve svátostném svěcení (*potestas ordinis*). Papežská autorita tedy podle něho závisí na obojím – volbě i biskupském svěcení. Tímto se odlišuje od kurialistů, kteří tvrdí, že papežská moc je čistě věcí právní.¹¹³ Je sice nutné, aby byl papež biskupem, nezakládá to však prý autoritu jeho úřadu. Kurialisté vděčili za tento striktně právní pohled kanonistům. Huggucio učil, že vybraný muž se již samotnou vahou volby stává pravým papežem a hlavou církve.¹¹⁴ Této představě však Gerson energicky odporoval. Argumentoval tím, že papežská moc pouze jako *potestas iurisdictionis* nemůže zabránit tomu, aby se laik, nebo dokonce žena mohli stát papežem, což však musí být považováno za absurdní.¹¹⁵ Proto není možné oddělovat papeže od biskupského svěcení, bez kterého se nemůže ujmout svého úřadu.¹¹⁶

V tomto propojení papežské moci byl Gerson ojedinělý, protože i jeho učitel d'Ailly zastával názor kurialistů.¹¹⁷ Zdá se tedy, že Gerson paradoxně posílil papežskou autoritu. Nepopřel pojetí tohoto úřadu jako božské instituce, čili základu církevní hierarchie.¹¹⁸ Papež se podle něho o svou *potestas ordinis* dělí se všemi biskupy, vlastní však zvláštní *potestas iurisdictionis*, která ho nadřazuje nad všechny duchovní záležitosti, podřízen je pouze koncilu.¹¹⁹ Jean Gerson tedy vychází z pozice jednoznačného uznání moci papeže, na druhou stranu však dává církvi shromážděné na koncilu moc tuto autoritu omezit.¹²⁰

S odvoláním na množství dekretů Gerson tvrdí, že koncil je podle práva svoláván papežem. Existují jen tři případy, kdy je možná výjimka:

- V případě přirozené, občanské nebo kanonické smrti papeže, pokud je choromyslný nebo vězněný, tak, že s ním není možné navázat kontakt.

¹¹³ Papatus est nomen iurisdictionis et non ordinis., POSTHUMUS MEYJES, s. 270.

¹¹⁴ TIERNEY, s. 28.

¹¹⁵ POSTHUMUS MEYJER, s. 270–271.

¹¹⁶ *De potestate ecclesiastica*: „Plenitudo potestatis ecclesiasticae est potestas ordinis et iurisdictionis quae a Christo [est] collata sepe naturaliter Petro sicut vicario suo et monarchae primo pro se et suis successoribus legitimis, usque in finem saeculi ad aedificationem Ecclesiae militantis pro consecutione felicitatis aeternae.“, cit. podle GERSON, Jean. *Œuvres complètes, Vol. VI, L'œuvre ecclésiologique*, ed. GLORIEUX, Palémon. Paris: Tournai, 1973, s. 228.

¹¹⁷ MCGUIRE ed., OAKLEY, Francis., Gerson as Conciliarist, s. 201.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 199.

¹¹⁹ BATTIS, s. 199–200.

¹²⁰ *De pot. eccl.*: Gerson o koncilu: „Concilium generale est congregatio legitima auctoritate facta ad aliquem locum ex omni statu hierarchico totius Ecclesiae catholicae, nulla fidei persona quae audiri requirat exclusa, ad salubriter tractandum et ordinandum ea quae debitum regimen eiusdem Ecclesiae in fide et moribus respiciunt.“, cit. podle GERSON, *L'œuvre ecclésiologique*, s. 240.

- Jestliže papež odmítá svolat koncil, a to i po opakované žádosti, a pouze v případě, že je toto zamítnutí škodlivé pro celou církev.
- Jestliže koncil, legitimně svolaný papežem, brání časově a místem v konání koncilu, stanoveného podle dekretu *Frequens*.¹²¹

Jsou-li tedy možné výjimky a může-li být koncil svolán i proti vůli papeže, znamená to nadřazenost jeho autority autoritě papežské.

Z jakého důvodu je však koncil oprávněn papeže soudit? V momentě, kdy byla papeži upřena jeho *plenitudo potestatis* (ve striktním slova smyslu), tedy ta, kterou má pouze Kristus, a kterou propůjčuje své církvi jako *congregatio fidelium*, není těžké říci, že papež je chybující člověk. A jako chybující může ohrozit církev svým jednáním. V tomto případě je povinností kardinálského kolegia, představujícího apoštoly, zasáhnout.¹²² Je tedy důležité, aby nedošlo ke zneužití papežské moci. Proto nejvyšší instancí nad papežem je všeobecný koncil, který má právo, jako zástupce Krista na zemi, papeže soudit.¹²³ Tímto tedy Gerson významně omezuje papežovu moc, nesnaží se ji ale odebrat její vznešenost. Přestože se v Kostnici projevil jako zastánce této teorie a neváhal sám formulovat právní základ pro sesazení papežů, zůstal oddaný tradičnímu uspořádání církve. Papežská moc měla být podle něho omezena tak, aby se z ní nestala monarchická tyranie. Jinak však práva papeže naprosto respektoval.

Podobný postoj sdílel d'Ailly, sám kardinál, který během rozkolu stál vždy za tím papežem, který se zdál nejbližší sjednocení. Nejprve působil ve službě Benedikta XIII. Po pisánském koncilu se plně zasazoval za práva nového papeže, kterého ale v Kostnici neváhal opustit a prohlásit za heretika, tak jako předtím Benedikta v Pise. Tohoto přístupu si všímá specialistka na d'Aillyho postoje, Alice Lamy, která se dokonce ptá, zda jeho politika nepostrádala morální hodnotu. Dochází však k závěru, že se biskup z Cambrai řídil pouze svým hlubokým přesvědčením správnosti konciliární cesty, a hledal tedy vždy její jistější naplnění.¹²⁴ Stejně jako Gerson neztratil ani d'Ailly respekt k papežskému úřadu. Proto odmítl

¹²¹ GERSON, *L'œuvre ecclésiologique*, s. 240.

¹²² POSTHUMUS MEYJER, s. 275.

¹²³ *De pot. eccl.*: „Plenitudo ecclesiasticae potestatis si consideretur in sua latitudine, ipsa non est in solo papa, nisi quodam modo fontaliter, potestative et originaliter suo modo. Haec enim latitudo potestatis complectitur in se alias potestates ecclesiasticas collective a summo usque deorsum; et est in eis plenitudo ecclesiasticae potestatis papalis tamquam pars integralis in suo toto, et ita non est maior vel superior ad totam Ecclesiam sicut nec pars maior toto.“, cit. podle GERSON, *L'œuvre ecclésiologique*, s. 233.

¹²⁴ LAMY, s. 65.

francouzskou politiku subtrakce. Na druhou stranu ale pro něho byla jednota církve nejvyšší hodnotou.

Dále je důležité zastavit se u pojetí koncilu jako významného demokratizačního prvku v církvi. Walter Ullmann tvrdí, že koncil v Kostnici a Basileji lze považovat pouze za shromáždění vysokého kléru, což ale z jeho pohledu odporuje konciliární tradici, která pojímá koncil jako shromáždění celé církve. Proti tomu se staví Francis Oakley, který poukazuje na způsob volby, prosazený d'Aillym a kardinálem Fillastrem v Kostnici. Jestliže bylo umožněno volit i laikům, je to rozhodně významný znak demokratizace koncilu. Hlasy sice nebyly považovány za rovné, ale vzhledem k tomu, že se volilo podle národů, individuální prvek volby se vytrácel.¹²⁵ Gerson sebe například považoval za naprosto oprávněného volit a působit na koncilu, i když patřil mezi nižší kněžstvo. Pojímal tedy koncil jako nejvyšší instanci církve, kde nemá právo rozhodovat pouze vyšší klérus. Na druhou stranu se však držel umírněného pojetí koncilu a vždy si zachovával značný respekt k církevní hierarchii.

Jak Gerson, tak ani d'Ailly neměli zájem na omezení papežské moci v tom smyslu, jak to navrhovalo radikální znění dekretu *Haec sancta*. Jejich prvořadým cílem bylo ukončení rozkolu, jež mělo jít ruku v ruce s reformou církve v hlavě a údech. Přestože ani jeden nikdy nezapochyboval o nadřazenosti církve nad papežem, zachovával si pro ně papežský úřad svou vznešenost a především autoritu.¹²⁶ Tento postoj se ukázal jako rozhodující během ohnivých koncilních diskuzí o reformě církve. Jednou z nejzásadnějších debat, kterou uvedu jako příklad, se stala otázka zakotvení práva sesazovat papeže do koncilního dekretu *Romanus pontifex*. To, co bylo v Kostnici vyzkoušeno v praxi, se mělo stát církevním zákonem. Dokument na problém odpovídá takto:

A nenechat ho (pozn. papeže) nesesazeného v důvěře, že to bude ponecháno pouze na božím rozhodnutí a posledním soudu..., protože Bůh uplatňuje své soudy již na tomto světě a to skrze církev, která je tělem Kristovým a skrze všeobecný koncil, který ji reprezentuje.¹²⁷

Moc koncilu soudit papeže je zde jasně založena na víře, že koncil reprezentuje celou církev. Tento názor je ovlivněn Gersonovým učením, že koncil zastupuje celou církevní hierarchii. Papež je podle něho částí církve, tedy mystického těla, a proto, i když je nejvýznamnější částí

¹²⁵ BATTS, s. 198–199.

¹²⁶ OAKLEY, *The Political Thought of Pierre d'Ailly*, s. 11.

¹²⁷ *Romanus pontifex*, cit. podle STUMP, s. 134.

těla, jedná se pouze o jednu z jeho částí, která nemůže být větší než celé tělo.¹²⁸ Bylo tak tedy zachováno výsadní postavení římského biskupa jako hlavy, ospravedlnit monarchický papežský systém tento výklad ale neumožňoval.¹²⁹

Dekret přijal evangelní princip napomenutí hřešícího bratra.¹³⁰ Bloudící papež má být tedy nejprve napomenut kardinálským kolegiem, což již samo o sobě umenšuje jeho úřad. V případě neúspěchu pak má být svolán koncil. Dekret *Romanus pontifex* nakonec nebyl církevními otci pro neshody přijat, aniž by byl nahrazen jakýmkoli jiným dokumentem. V Kostnici nebyla reforma realizována v takové míře, jak si to většina církevních otců přála. Koncil splnil svůj prvořadý úkol, když se mu podařilo sjednotit církev, poté již převládly vážné spory při formulaci jednotlivých dokumentů. Umírnění a radikální konciliaristé, kteří však byli v menšině, se nedokázali dohodnout, takže reforma byla v podstatě odložena na příští koncil.

D'Ailly i Gerson se tedy sice značně podíleli na průběhu koncilu, nedá se však říci, že by se zásadním způsobem zasloužili o zformulování reformních dekretů. Gerson se například kromě dekretu o simonii a pravidelném svolávání koncilů (*Frequens*) nepodílel na žádném jiném dokumentu. Vysvětlením je pravděpodobně jeho malý zájem o reformní dekry, obzvláště z oblasti církevních poplatků a kontroly beneficií. Přestože nesouhlasil s nadměrnou kontrolou beneficií papežskou kurií, jeho zájem se upíral především ke spirituálním otázkám a duchovní obrodě křesťanstva. Gerson také nepovažoval papeže a kurii za hlavní protagonisty reformy. Hlavními nositeli se podle něho měli stát biskupové a kněží. Institucionální reforma je zbytečná, pokud jí nepředchází upřímné obrácení kněžstva i laiků.¹³¹

5.2 Konciliární idea v prostředí francouzského královského dvora a pařížské univerzity

Protože pařížská univerzita patřila mezi první a nejvýznamnější hlasatele *via concilii*, je jasné, že konciliární myšlení mělo na univerzitě tradici, jak to bylo ostatně ukázáno v předchozích kapitolách. V prvních dvou decenních 15. století se univerzita stala důležitým tělesem, obhajujícím práva církve i krále před pařížským parlamentem. Bylo to ve „*jménu víry*

¹²⁸ BATTIS, s. 190.

¹²⁹ BURNS, James, IZBICKI, Thomas, ed. *Conciliarism and Papalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 11.

¹³⁰ *Mat* 18, 15–18.

¹³¹ PASCOE, Louis, B. *Jean Gerson: Principles of Church Reform*. Leiden: Brill, 1973, s. 13.

a morálky, když se teologové univerzity vyjadřovali v podstatě ke všem otázkám veřejného života.“¹³² Roku 1389 (poté 1406) byla přijata zásada opuštění papežské obedience, dokud nebude vyřešeno papežské schizma. Tím se univerzita rozdělila na dva tábory. Jeden subtrakci podporoval, druhý odmítal. Je zajímavé, že pozdější (umírnění) protagonisté koncilní myšlenky papežskou obedienci opustit nechtěli. Tato zkušenost odstoupení od papeže jako společné akce kněžstva a království, doprovázená pořádáním národních synod, se stala rozhodující pro další vývoj. Teorie subtrakce byla založena na myšlence rezistence za účelem sjednocení církve. Tento postup byl pak naplňován s ohledem na koncil v Kostnici, jehož autoritu Francie uznávala. Takovéto pojetí se ale brzy vytratilo a zůstala pouze myšlenka spolupráce kléru a království.¹³³

V Kostnici byl sice uzavřen konkordát s papežským stolcem, který reguloval především fiskální pravomoci kurie a její jurisdikci nad jednotlivými částmi Evropy, to ale nestačilo. Když se v roce 1418 z Kostnice vrátila francouzská delegace, předstoupila před parlament s požadavkem uznání práv Martina V. Parlament však zůstal galikánský, když odmítl papeži předat právo udílet benefícia a když nechtěl připustit papežský vliv ve své oblasti. Proti tomu univerzita ostře vystoupila a požadovala, aby Francie přistoupila pod papežovu vládu.¹³⁴ Parlament ale tentokrát prosadil svou vůli, přičemž univerzitu nařkl, že jedná proti králi, který je „*neomezený vládce svého království a který zastupuje samotného Boha, aniž by na zemi kdokoli mohl omezit jeho moc.*“¹³⁵

Pro celkový vývoj ve Francii byla důležitá změna politické situace po bitvě u Azincourtu v roce 1415. Angličané, kteří zde na hlavu porazili francouzskou armádu, začali obsazovat sever Francie. Vše se navíc dělo v součinnosti s burgundským vévodou Janem Nebojácným, který se otevřeně postavil na stranu Angličanů. Jeho vojska nakonec v létě 1418 převzala definitivně kontrolu nad Paříží. Dauphin Karel (†1461) musel Paříž opustit a usídlit se do města Bourges. Naplno se tak rozhořela občanská válka, která zemi nedovolovala postavit se Angličanům. Tímto rokem také končí jedno období v dějinách univerzity. Jan Nebojácný nechal uvěznit nebo zavraždit všechny, kdo se angažovali v podpoře dauphina Karla. Protože

¹³² LUSIGNAN, s. 212.

¹³³ STUMP, s. 201.

¹³⁴ Regent teologické fakulty vystoupil „Contre telz transgresseurs, appelan ou contradicteurs, pertinax d'icelles ordonnances royaulz, on devoit proceder et les punir comme crimineulz et lese magesté...” cit. podle DELARUELLE, É., *L'Église au temps du Grande Schisme et la crise conciliaire (1378–1449)*. Revue des études byzantines, 1968, cit. podle LUSIGNAN, s. 187.

¹³⁵ Tamtéž, s. 188.

na univerzitě jeho královská práva podporovali především teologové z navarské koleje, byla celá kolej zničena a její členové rozehnáni.¹³⁶

Teologové, kteří se ještě nestačili vrátit z Kostnice, se nyní Paříži museli vyhnout. Pierre d'Ailly odcestoval jako papežský legát do Avignonu, kde krátce poté zemřel. Jean Gerson byl pozván na univerzitu do Vídně, tu ale již v roce 1419 opustil a uchýlil se do Lyonu, ležícího na území ovládaném dauphinem Karlem. I když byl stále kancléřem univerzity, do Paříže se pro jeho dřívější spojení s orléanskou stranou vrátit nemohl. Podporoval odsud ale Johanku z Arku (†1431) a napomínal členy pařížské univerzity, kteří stáli proti ní. Nejznámější obětí navarské koleje se stal humanista Jean Montreuil (†1418), který byl jako sekretář krále zavražděn rozběsněným davem.¹³⁷ Navarská kolej byla brzy obnovena, její noví představitelé se však stali radikálnějšími jak v pojetí konciliarismu, tak jako představitelé galikanismu.

D'Ailly, Gerson, ale i jiní teologové představovali umírněný proud konciliární ideje, která sice významně ovlivnila univerzitní prostředí, nakonec však nepřevládla. Po koncilu v Kostnici se totiž názory na univerzitu začaly radikalizovat, což souviselo právě také s odchodem umírněných konciliaristů z univerzity. Projevilo se to jak na koncilu v Basileji, tak v pozdějších letech. Radikální učení konciliarismu se pak na konci 16. století začalo spojovat s myšlenkami galikánské církve. Jednou z nejvýznamnějších osobností, která představovala rané myšlenky galikanismu, se stal Jean Courtecuisse (†1423). Tento kancléř univerzity byl na sklonku života ustanoven pařížským biskupem, což svědčí o jeho velkém vlivu. Sám se výrazně zasazoval za použití substrakce ve francouzské politice a stal se významným zastáncem posilnění práv francouzské církve.

Tato postupná radikalizace konciliárních idejí se projevila na koncilu v Basileji. Nakonec zde pařížská univerzita, trvající na nadřazenosti koncilu nad papežskou mocí, stála téměř proti celému křesťanstvu na straně vzdoropapeže Felixe V. (1439–1449).¹³⁸ Od dob basilejského koncilu pak konciliární myšlenka přerostla v jakousi symbiózu s politikou galikanismu. Konciliarismus tak již „*ztratil svou původní sílu a přežíval reálně politicky takřka výlučně jako nástroj národně-mocenskopolitických cílů.*“¹³⁹ Přesto se jeho zastánci často odvolávali právě na otce umírněné formy konciliarismu, kteří jim sice připravili úrodnou půdu, sami však tyto myšlenky nesdíleli. Podle toho, jak byli nepřetržitě citováni až do začátku

¹³⁶ GOROCHOV, s. 561.

¹³⁷ Tamtéž, s. 568.

¹³⁸ Vedle pařížské univerzity získal také podporu Švýcarska, Rakouska, části Bavorska a univerzit v Erfurtu a Krakově.

¹³⁹ SCHATZ, *Všeobecné koncily*, s. 154.

17. století, je však jasné, že jejich odkaz sehrál důležitou roli při formování této francouzské cesty. Byla to právě univerzita v Paříži, s níž byly tyto ideje obvykle spjaté a která dále pokračovala v konciliární tradici, někdy navzdory téměř „celému světu“.

5.2.1 Umírnění konciliaristé a otázka galikanismu

Francie se tedy vydala cestou galikanismu, v čemž velkou úlohu sehrála konciliární tradice. Při studiu tohoto problému je nutné rozlišovat dvě podoby tohoto postoje. Teologický, který prohlašuje, že nejvyšší neomylnou autoritou je papež společně s biskupy a to nejlépe na všeobecném koncilu. Politický galikanismus neuznává žádnou instanci jako neomylnou, nebo lépe řečeno, nedovoluje papeži zasahovat do záležitostí panovníka.¹⁴⁰ Při formulaci galikanismu samozřejmě sehrála důležitou roli univerzita, a to především její teologická fakulta, kde tato myšlenka brzy převážila. Nová generace učenců vycházela z mistrů, kteří reprezentovali umírněné konciliární myšlenky. Ty se však staly základem pro emancipaci francouzské církve.

Nepopíratelný vliv mělo například učení Pierra d'Aillyho. On sám odmítal subtrakci, a zůstal věrný papežské autoritě. Proto jeho myšlení nelze v žádném případě hodnotit jako galikánské. Šlo ale především o pozdější interpretace jeho díla, které ignorovaly d'Aillyho představu aristokratické církve, tvořené kardinály, kteří jí v podstatě vládou. Ovšem d'Aillyho teorie „smíšené monarchie“, která zahrnuje oligarchické a demokratické prvky – v případě církve koncil, se stala významným základem pro galikánské představy.¹⁴¹

Ve vztahu k tomuto problému je důležité definovat pojetí světské moci u Jeana Gersona a objasnit tak jeho spojení s galikanismem. Jednak byl nejvýznamnějším teologem tohoto období, jednak ho Jacques Bénigne Bossuet (†1704) nazval „*otcem galikanismu*“. Měl k tomu však oprávnění? Gerson vnímal politickou moc podobně jako moc duchovní. Vládce je reprezentant lidu, přičemž moc je mu svěřena Bohem. Rozhodně musí být zachována hierarchie, vyšší stavy mají právo podílet se s panovníkem na rozhodování. Mají se scházet na sněmech, a být tak pojistkou proti případné vládcově tyranii. Nejdůležitější je parlament, který se stává – na rozdíl od koncilu – stálou kontrolou panovníkovy vlády. Gerson si tak zachovával respekt ke královské moci a zásadně odmítal vládu lidu. Co se týče vztahu světské a duchovní moci, má být v podstatě zachována rovnováha. Papež má právo vykonávat svou duchovní moc ve všech královstvích, nemá ale právo zasahovat do sféry vlivu panovníka. Gerson tedy pevně

¹⁴⁰ OAKLEY, *The Political Thought of Pierre d'Ailly*, s. 215.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 214–216.

věří v nezávislost obou mocí.¹⁴² To je jistě důležitý předpoklad pro galikánské svobody, pro jejich naplnění však bylo nutné dojít mnohem dále.

Gerson tak svým učením sice položil jakýsi základ pro budoucí rozvoj galikanismu, sám však jeho nejvýraznější zásadu – nezávislost francouzské církve na Římu – striktně odmítal. Paradoxem proto je, že se umírnění konciliaristé, kteří trvali na většině práv římského biskupa, stali základem pro učení výrazně omezující jeho moc. To jsou však pozdější dezinterpretace jejich díla. Stoupenci galikanismu u nich hledali své kořeny, šlo však především o zbožné přání, které postrádalo hlubší podklady. Sami tito konciliaristé, kteří tolik stáli o obnovu postavení církve, by s jejich myšlenkami mohli jen těžko souhlasit. Pravdou ovšem je, že postavili nad papeže moc koncilu. Podle nich se tak mělo stát sice pouze ve výjimečných případech, když papež ohrožoval dobro církve, o omezení však šlo. To je podle mého názoru rozhodující moment. Pozdější stoupenci galikanismu v tom viděli první pokus o vypořádání se s mocí Říma. To však, že se tak dělo v zájmu celé církve a vlastně i papežství, které mělo pomocí *via concilii* obnovit svou autoritu, již nereflektovali. Proto nelze souhlasit s výrokem, který Bossuet pronesl.

5.3 Naplňování výsledků kostnického koncilu

Když se koncil v Kostnici téměř po čtyřech letech rozcházel, odcházeli koncilní otcové v podstatě od rozdělané práce. Vytkli si totiž za cíl koncilu reformovat církev *in capite et in membris*. Za celou dobu jeho konání se však nepodařilo reformu uskutečnit. Bylo sice přijato několik dílčích dekretů především o nápravě kléru, na ničem podstatném se však již účastníci koncilu shodnout nedokázali. Volbou Martina V. byla zkrátka naplněna *causa unionis*, a tím hlavní cíl koncilu. Důležité však bylo, že se koncil rozcházel s optimistickým očekáváním dalšího pokračování za pět let (*Frequens*). Koncilní otcové tak měli alespoň čas se na další setkání řádně připravit, biskupové mohli ostatně začít s nápravou svých diecézí okamžitě, a tak alespoň ověřit další postup. Aktuální otázka, jak vyřešit přidělování beneficií, byla provizorně vyřešena uzavřením konkordátu s každým z koncilních národů, a tak odsunuta na příští koncil.¹⁴³

Důležité bylo, že nový papež potvrdil platnost kostnického koncilu. Martin V. nevystupoval proti konciliarismu jako protivník. To bylo v dané situaci stejně

¹⁴² BATTIS, s. 146–247.

¹⁴³ Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta, s. 634.

nepředstavitelné. Prezentoval se jako zastánce umírněné formy konciliárního myšlení, který respektuje rozhodnutí Kostnice. Ve svých dokumentech, které vydal po koncilu, nazýval kostnické shromáždění *sacrum generale concilium*. Především v listech zaslaných husitským představitelům pak představoval Kostnici jako koncil, který „*reprezentuje církev tak, jako všechny ostatní všeobecné koncily*.“¹⁴⁴ Potvrdil tak tedy autoritu shromáždění, které většinu svých rozhodnutí proneslo bez papežské moci. Na druhou stranu se však vyvaroval jakéhokoliv posílení konciliaristických myšlenek. Když mu zaslali představitelé německého národa požadovaný plán na reformu církve, striktně odmítl bod, který chtěl upřesnit případy sesazení papeže. Martin V. na to reagoval slovy, že „*není již nic nového, o čem by mělo být v této věci rozhodnuto*.“¹⁴⁵ Martin V. tedy novou situaci v církvi respektoval, neznamená to však, že by se napříště nepokusil o změnu ve prospěch své moci.

Aby mohl velký reformační koncil – jakým se Pisa měla stát, dosáhnout svého cíle, měly mu předcházet provinciální a diecézní synody a řádové sněmy. Byl to nejjistější způsob, jak odhalit problémy a zlořády v jednotlivých diecézích, které pak měly být postoupeny všeobecnému koncilu. Navíc to byla sama papežská kurie, která vyzvala biskupy ke konání těchto shromáždění.

Pro ilustraci předkládám přehled několika hlavních bodů diskutovaných na synodách v Říši, konaných v letech 1418–1423. Účastnili se jich urození preláti, kněžstvo, ale také zástupci vídeňské univerzity, kteří se stali důležitým nositelem reformy. Jedním z hlavních témat byl stále se vracející problém morálky kléru. Důraz byl kladen také na vzdělání kněží a na jejich působení v pastorači. Opětovně byla zakázána simonie. Dále se jednalo o obhajobu církevních svobod a privilegií, laikům bylo zakázáno obsazovat církevní benefícia. Dalším, často opakovaným bodem se stal nesmiřitelný postoj vůči husitství a herezím vůbec. Ty měly být, v případě výskytu v diecézi, okamžitě potlačeny. Arcibiskupové na provincionálních synodách také vyhlášovali pravidelné konání diecézních sněmů. Například na synodě v Salzburgu v roce 1418 bylo stanoveno jejich svolávání každoročně, přičemž měly trvat nejméně tři dny. Dále byli ustanoveni komisaři, kteří měli za úkol dohlížet na kněze a celkový průběh reformy. Salzburžská synoda také rozhodla o nutnosti biskupské vizitace v diecézích.

¹⁴⁴BOTTE, Bernard, ed. *Le concile et les conciles: Contribution à l'histoire de la vie conciliaire de l'Église*. Paris: Éditions de Chevetogne, 1960., VOOGHT, Paul de. *Le conciliarism aux conciles de Constance et de Bâle*, s. 160.

¹⁴⁵Tamtéž, s. 157.

V případě zanedbání této povinnosti byl biskup dokonce zbaven svých funkcí, které přešly na katedrální kapitulu.¹⁴⁶

Synodální kánony vyhlašoval sice obvykle místní arcibiskup svým jménem, ale *sacro approbante concilio*.¹⁴⁷ Navíc byly pořádány v součinnosti s Římem. Snaha o církevní reformu zde byla jasná. Církev, po téměř čtyřiceti letech schizmatu, obnovu bezesporu potřebovala. V době rozkolu byly zanedbávány církevní povinnosti prakticky ve všech diecézích, a proto bylo důležité začít obnovou právě na diecézní a provinciální úrovni. Celková obnova se však měla odehrávat v režii svatého stolce, který ke konání místních synod vyzýval. Vyvrcholit pak měla na všeobecném koncilu, který měl pod papežovou patronací celou reformu řídit.

¹⁴⁶ Z předložených požadavků předkládám pouze nejdůležitější body. HEFELE, s. 594–609.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 600.

6. Pavijsko-sienský koncil

Podle dekretu *Frequens* bylo již v závěru kostnického koncilu vyhlášeno, kdy a kde se bude konat další koncil, což již samo o sobě bylo velkým pokrokem v omezení moci papeže. Vedle reformy církve, jako hlavního tématu shromáždění, patřilo k naléhavým a nevyřešeným problémům nebezpečí husitů a přetrvávající schizma v Peñíscole.¹⁴⁸ Koncil v Pavii-Sieně byl v pořadí již třetím koncilem, kde převládly konciliární ideje. Byl však prvním, který byl svolán právoplatným papežem a byl celý pod papežskou patronací. Mělo se zde tedy ukázat, zda konciliarismus, vzešlý z potřeby překonat papežské schizma, obstojí za normálního stavu církve.

6.1 Koncil v Pavii

Protože Martin V. doufal v podporu Italů, vybral za místo konání Pavii, doménu mocného vévody Filippa-Maria Viscontiho (1412–1447). Převaha Italů měla zajistit takový průběh koncilu, který by vyhovoval papežské kurii. To znamená co největší oslabení konciliárních myšlenek a naopak posilu papežského vlivu. Papež na svolaný koncil pohlížel skepticky. Jistě se obával, aby zde dokázal udržet svou autoritu proti konciliaristicky laděným prelátům.¹⁴⁹ Martin V. si reformu církve jistě přál, v rámci obnovy však chtěl také posílit papežský vliv a vrátit úřadu papeže jeho důstojnost. Nejraději by celou reformu řídil bezpečně z Říma.

Jak již bylo řečeno, hlavní záležitostí shromáždění se měla stát reforma církve v hlavě a údech. Dále se mělo jednat o potlačení herezí (aktuálně především v Čechách), o ochraně církevních svobod, o upevňování míru mezi vládci a o znovusjednocení s východní církví. Jak je vidět z tohoto rozsáhlého programu, očekávání od koncilu byla značná. Již na samém počátku shromáždění se ale ukázalo, že jednání nebudou snadná. Bylo jasné, že se do zasedání promítnou politické záležitosti, a to jak v případě graduujícího konfliktu stoleté války, tak při rozepřích aragonského krále s vévodou Viscontim. Vedle toho se „*zostřoval konflikt mezi konciliaristickou většinou, jež stála proti menšině a papeži, který byl rozhodnut, že převezme řízení koncilu a nepřipustí již žádný „autonomní“ koncil.*“¹⁵⁰

¹⁴⁸ Benedikt XIII. se odmítal podrobit sesazení kostnickým koncilem. Peñíscola tak byla sice okrajovou záležitostí, stále však hrozilo rozšíření schizmatu.

¹⁴⁹ VOOUGHT, s. 158.

¹⁵⁰ SCHATZ, *Všeobecné koncily*, s. 140.

Martin V. jmenoval čtyři papežské legáty¹⁵¹, kteří měli právo jednat na koncilu jeho jménem. Získali tedy plnou autoritu pro vedení koncilu.¹⁵² Sám se do Pavie neodebral, protože chtěl pravděpodobně vyčkat, jak se situace vyvine. Koncil byl slavnostně otevřen 23. dubna 1423, tedy přesně pět let a jeden den od uzavření kostnického shromáždění. Na zahajovací mši pronesl kázání vyslanec pařížské univerzity Jan z Dubrovníku (†1443), který se nadále stal jednou z klíčových osobností koncilu. V prvních dnech se v Pavii sešlo jen velmi malé množství koncilních otců. Přítomno bylo několik prelátů a opatů z Anglie. Vedle již dříve vyslaných zástupců pařížské univerzity a dvou burgundských opatů zastupoval Francii pouze arcibiskup z Amiensu, tedy z území okupovaného Angličany. Z německých prelátů se prozatím nedostavil nikdo.¹⁵³ To by neznamenal nic závažného, pokud by se jejich počet odpovídajícím způsobem postupně zvýšil. Vždyť většina koncilů se obvykle scházela velmi zvolna. Pavijsko-sienský koncil byl však po celou dobu trvání reprezentován jen velmi malým počtem účastníků, který se nemohl rovnat účasti na předešlém shromáždění. O dva měsíce později bylo v Pavii šest francouzských, čtyři němečtí a několik anglických vyslanců. Italové byli sice zastoupeni ve větším množství, šlo však většinou o nízce postavené preláty z blízkého okolí města.¹⁵⁴

Koncilní otcové ještě v podstatě nezačali jednat o problémech reformy církve, když došlo k přeložení koncilu do Sieny. Uvedený důvod byl jasný, v Pavii vypukl mor, a tak bylo nezbytné město opustit. Vévoda Visconti nabídl koncilu jakékoli jiné město na svém území, kromě Milána, pravděpodobně již nakaženého. Jako nové město však byla nakonec vybrána Siena, která se nacházela mimo vévodovo území. Byl to především německý národ, kterému se podařilo toto město prosadit. Svou roli sehrálo to, že byla Siena svobodným italským městem, které ale podléhalo vlivu říše. Papežští legáti by však spíše uvítali jako nové sídlo Florencii, nakloněnou papežské politice. O přeložení tak bylo nakonec rozhodnuto bez větších protestů, takže se shromáždění odebralo do nového města. Slavnostní znovuotevření se odehrálo měsíc od vypuknutí epidemie. Dne 21. července 1423 byl v Sieně slavnostně vyhlášen dekret, který proklamoval oprávněnost přeložení a kontinuitu koncilního shromáždění.¹⁵⁵

¹⁵¹ Pierre Donato, arcibiskup krétský, Jacques de Camplo, biskup spoletský, opat Pierre de Rosazzo z akvilejské diecéze a Léonard de Florence, představený dominikánského řádu.

¹⁵² Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta, s. 634.

¹⁵³ HEFELE, s. 614.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 614.

¹⁵⁵ Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta, s. 636.

6.1.1 Otázka přeložení koncilu a dekret *Frequens*

Jak bylo již výše uvedeno, dekret *Frequens-Si vero*, přijatý v Kostnici 9. října 1417, se stal důležitým nástrojem pro omezení papežské moci. Papež byl podle dekretu svolavatelem všeobecných koncilů, musel se však podřídít stanovenému harmonogramu. Mohl sice, se souhlasem kardinálů, svolat koncil dříve, nikdy však ne později, než bylo dekretem určeno. Důležitá byla také otázka místa konání koncilu. To mělo být vyhlášeno ještě před skončením stávajícího koncilu. Výběr byl ponechán na papežově uvážení. Ovšem změnit místo konání shromáždění se stalo již složitějším. Bylo to povoleno jen z velmi závažných důvodů, jako jsou válka nebo epidemie. Přeložení vyhlášoval papež, tentokrát ale k tomu potřeboval schválení kardinálského kolegia, v případě již probíhajícího koncilu pak souhlas koncilních otců. Navíc mělo být nové sídlo co možná v sousedství předešlého města a muselo patřit ke stejnému národu.¹⁵⁶

Když v červnu roku 1423 na koncilu v Pavii s výskytem morové epidemie oprávněný důvod k přeložení koncilu nastal, nebylo otázkou ani tak, kam koncil přeložit, jako kdo to rozhodne. Na jedné straně stáli papežští legáti, kteří dostali od papeže moc i v případě otázky přeložení shromáždění (papež možná již dříve počítal s touto možností z politických důvodů). Proti nim však chtěli přirozeně svůj názor prosadit koncilní národy. Zatímco papežští legáti zůstali v místnosti, kde byl koncilu oznámen výskyt epidemie, odebrali se prezidenti německého, francouzského a anglického národa ze sálu, aby prodiskutovali problém samostatně. Již nazítří pak vyhlásil poznaňský biskup Ondřej, prezident německého národa, dekret o přeložení, který prohlašoval že:

Svatý a všeobecný koncil v Pavii, právoplatně shromážděný v Duchu Svatém, změnil své sídelní město z důvodu rozšíření epidemie. Na místo Pavie vybíráme jako sídlo vyhovující shromáždění a splňující požadované podmínky, město Sienu, která se rovněž nachází na italském území.¹⁵⁷

Dekret brzy po vyhlášení podepsaly všechny národy. Za italský to byl Pierre Donato, který však podle Jana z Dubrovníku k tomu jako papežský pověřenec neměl oprávnění. Zajímavé je, že se v textu nevyskytuje jediná zmínka o papežských legátech nebo svatém stolci. Podle znění dekretu se tedy koncil přeložil svou vlastní autoritou. Tento zdánlivě malý detail

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 608–609.

¹⁵⁷ HEFELE, s. 616.

ukazuje poměrně věrohodně na rozložení sil. Zatímco konciliaristická skupina prosadila jednoduše svůj názor při přeložení koncilu, papežští legáti vyslali poselstvo k papeži s naléhavou prosbou, aby co nejrychleji navštívil koncil a ujal se jeho vedení.

K přeložení shromáždění by však možná došlo i bez výskytu epidemie. Schizma v Peñíscole totiž donutilo papeže Martina V. k úvahám o jeho přemístění. Aby totiž mohl být tento nepříjemný problém vyřešen, byla nutná přítomnost aragonských prelátů, kteří však nemohli dorazit na území ovládané rodem Visconti, znepřáteleným s Aragonským královstvím. Papežovo počáteční váhání tak bylo nejspíše jen urychleno výskytem moru v severní Itálii, přičemž dalo přeložení nenapadnutelné oprávnění.¹⁵⁸

6.2 Struktura koncilu a pokus o reformu

Na shromáždění byla zachována struktura jednání v pěti koncilních národech.¹⁵⁹ Každý národ si vybíral svého zástupce-prezidenta, který ho poté měsíc reprezentoval. Zástupce měl pečlivě dbát na prosazení názorů svého národa, přičemž neměl před koncilem vyjadřovat názor vlastní. Oproti předchozímu koncilu však byla určitou protiváhou k jednotlivým národům papežova autorita, svěřená čtyřem papežským legátům.¹⁶⁰ Šlo však o to, jakou váhu si dokáží zjednat. Po přeložení shromáždění se podařilo totiž koncilním otcům získat privilegium papeže a města Sieny. Šlo o právo ochrany účastníků, ale především o právo k samostatnému řízení koncilu, které bylo potvrzeno 6. listopadu 1423. Zaručovalo svobodu při vstupu i odchodu z města, svobodu mluvit a diskutovat o věcech reformy a zájmech církve. Pouze otázky týkající se ukončení schizmatu byly vyňaty z privilegia. Tedy sesazení Benedikta XIII. a volba Martina V. Každý tak mohl například opustit shromáždění, kdy uznal za vhodné, aniž by k tomu potřeboval souhlas svatého stolce.¹⁶¹

Sienskému koncilu se nedostalo takové pozornosti světských vládců, jako kostnickému shromáždění. Na koncil se však především nedostavil papež, což se jevilo jako závažný problém. Přítomnost papeže si přáli jak jeho legáti, tak konciliaristická většina prelátů. První si od jeho přítomnosti slibovali potvrzení papežské autority, druhí doufali ve zvýšení autority

¹⁵⁸ SCHATZ, *Všeobecné koncily*, s. 139.

¹⁵⁹ Národ tvořili všichni biskupové, preláti, opati a převoři, dále pak doktoři a mistři kterékoliv fakulty, pokud byli kněžími. Mezi členy byli počítáni také bakaláři teologických fakult, vyslanci králů, knížata, rytíři a baroni. Pokud byli uchazeči kněžími, byli svobodnými členy koncilního národa. Co se týče jiných církevních hodnostářů, byli přijati, pokud je jejich národ shledal důstojnými a koncil uznal užitečnost jejich přijetí., HEFELE, s. 619.

¹⁶⁰ Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta, s. 634.

¹⁶¹ HEFELE, s. 619–620.

samotného shromáždění. Papeže zvalo i samotné město Siena, pro které by přítomnost papeže znamenala posilu vlivu vůči Florencii. Martin V. několikrát slíbil do Sieny přijet, přičemž byl již stanoven i konkrétní termín. Svůj příjezd však oddaloval. Zaprvé se obával vlivu konciliaristických myšlenek, zadruhé určitou roli hrála také složitá italská politika. Nepřítomnost papeže tedy ubírala požadovanou důstojnost shromáždění, ale především přispívala k nevraživosti a nedůvěře koncilních otců vůči papeži i mezi sebou.

Koncilní otcové nahlíželi reformu církve s velkou mírou idealismu. Požadavky na reformu byly veliké, práce koncilu jim však neodpovídala. Volání po reformě bylo v Sieně heslem, které si bral do úst každý, i proto, aby tím zastřel své vlastní plány.¹⁶² Shromáždění sice nebylo nečinné, ale nedokázalo přijmout žádná jednotná rozhodnutí. Příčinou toho byla velká nejednotnost názorů, ale především neochota koncilních otců dohodnout se mezi sebou. Reformní návrhy v Sieně nebyly ani jednoznačné, ani praktické.¹⁶³ Dne 8. listopadu 1423 bylo svoláno jediné generální koncilní shromáždění, kde byly koncilem přijaty a později papežem schváleny čtyři dekrety. Jediné, které koncil za celou dobu trvání vydal. Všechny byly přitom ve velmi obecném znění, nepřinášející žádné konkrétní návrhy. Přičemž se nedá říci, že by nějakým konkrétním způsobem řešily vlastní reformu církve. Došlo tak především k odsouzení husitství, k ustavení teologicky vzdělaných inkvizitorů k potírání herezí, k vypracování předběžné podmínky pro jednání o sjednocení s východní církví a k opětovnému odsouzení vzdoropapeže Benedikta XIII.

Martin V. tyto dekrety potvrdil, přičemž k tomu použil podobnou formuli, jakou byly potvrzovány dekrety v Kostnici. Přijal tak tedy novou ekleziologii koncilu. Neopomněl sice vyzdvihnout úřad papeže, zůstalo však důležité svolání, že koncilní shromáždění reprezentuje celou církev.¹⁶⁴ Již použití této formulace tedy samotnému koncilu přiznávalo určitou moc.¹⁶⁵ Deklarovalo to, že koncil je legitimní, všeobecný a že reprezentuje celou církev. Chybělo pouze tvrzení, že koncil svou moc obdržel přímo od Krista (používané v Kostnici). Tyto čtyři charakteristiky od sebe ale nelze oddělovat. Jestliže je koncil legitimní, je to proto, že drží svou moc přímo od Krista. Je všeobecný, protože reprezentuje celou církev. Právě proto,

¹⁶² BRANDMÜLLER, Walter. *Das Konzil von Pavia-Siena 1423–1424*. BAND I. Münster: Aschendorff, 1968. s. 262.

¹⁶³ CROWDER, s. 29.

¹⁶⁴ *SESSIO SOLEMNIS* (8 nov. 1423): „Sacrosancta senesnis synodus generalis in Spiritu sancto legitime congregata, universalem representans ecclesias praesidentibus [...] nunciis sacrissimi in Christo patris et domini domini Martini pape V, unci et indubitati summi pontificis specialiter deputatis...” cit. podle *Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta*, s. 645–646.

¹⁶⁵ BRANDMÜLLER, BAND I, s. 264–265.

že reprezentuje celou církev, dostal svou moc přímo od Krista.¹⁶⁶ Přestože byla tedy koncilu touto formulací přiznána moc, došlo zároveň již také k omezení jeho autority.

6.3 Francouzský národ na koncilu

Po smlouvě z Troyes (1420), respektive po úmrtí krále Karla VI., se Francie ocitla ve složité situaci, která ovlivnila politickou i církevní pozici Francie na několik dalších let. Anglický král Jindřich VI. byl sice ještě dítě, vládli za něho však schopní regenti. Navíc byl i v některých částech Francie uznán jako francouzský král. Správu na francouzských územích vykonával schopný vévoda z Bedfordu Jan Lancaster (†1435), kterému se zde podařilo upevnit anglickou vládu. Protože ovládal rozsáhlá francouzská území, jeho postavení se zdálo být neochvějné.¹⁶⁷

Za takovéto situace je jasné, že prosazení se francouzské delegace na koncilu nebylo vůbec jednoduché. Vévoda z Bedfordu se pokusil oslabit vliv Paříže, když svolal v Rouenu zasedání, na kterém byla vytvořena delegace na pisánský koncil, která měla zastupovat Francii. Chtěl tak jednoduše obejít vlastní reprezentaci Francie.¹⁶⁸ Pařížská univerzita ale měla na koncilu velký zájem. Slibovala si od něho nejen tolik žádanou reformu církve, ale také podporu proti Anglii. Univerzita tak vyslala již rok před začátkem koncilu Jana z Dubrovníku s několika dalšími delegáty k papeži, jako svého zástupce. Ten před Martinem V. pronesl několik ohnivých kázání o potřebě reformy a získal od něho ujištění, že se v Římě s univerzitou počítá.

Francouzská delegace se na koncilu ukázala jako nejradikálnější, když prohlásila, že reformovat je třeba především hlavu církve. Potvrdila tak vzrůstající nespokojenost s papežstvím, které nebylo ochotné s koncillem žádným konkrétním způsobem spolupracovat. Poté, co se po vyhlášení čtyř koncilních dekretů (8. listopadu 1423), práce na obnově církve opět povážlivě zastavila, sešla se skupina reformně laděných prelátů a vydala *Memorandum* o nutnosti urychlené reformy. Za každý národ pak vypracovala jeho reformní část konkrétní návrhy obnovy. Francouzi shrnuli své požadavky v těchto bodech:

- Nejprve je třeba odstranit poslední zbytky schizmatu, potrestat vzdoropapeže a jeho přívržence. Je nutné donutit aragonského krále, aby papeže nechal uvěznit, nebo ho vydal koncilu.

¹⁶⁶ VOOUGHT, s. 151.

¹⁶⁷ BORDONOVE, s. 264–265.

¹⁶⁸ BRANDMÜLLER, BAND I, s. 41–42.

- Papežové musí zajistit jednotu mezi křesťany (především s Řeky) a mír mezi vládci, koncil sám pak nad tím musí bdít.
- Je třeba přijmout nařízení, aby papežové nesměli měnit rozhodnutí všeobecných koncilů a aby nesměli udílet privilegia Židům a nevěřícím.
- Má být zachován konkordát uzavřený v Kostnici s francouzským národem.
- Ať papeži není více dovoleno přidělovat neoprávněně benefícia.
- Ať papeži není více dovoleno udělovat dispens pro obdržení bakalářského nebo doktorského titulu z teologie, civilního nebo kanonického práva.
- Ať jsou kardinálové vybíráni ze všech křesťanských zemí, podle dekretu z Kostnice. Jejich počet by měl být osmnáct až dvacet čtyři.
- Národy by měly mít právo vybrat kandidáty pro kardinálské jmenování, papež by pak měl jmenovat jednoho z těchto navržených kandidátů.
- Ať jsou příjmy církve rozděleny mezi papeže a kardinály podle konstituce papeže Mikuláše.
- Papežové by neměli více ukládat licenční poplatky kléru, stávající poplatky by měly být zrušeny.
- Vládcům by nemělo být více dovoleno zdaňovat klérus.
- Měl by být snížen počet odvolání se k papežskému dvoru.¹⁶⁹

Z uvedeného přehledu je patrné, že radikálně smýšlející skupina Francouzů (tak jako ostatních národů) vznesla požadavky ohrožující papežskou autoritu.

Při porovnání těchto bodů s návrhy obnovy říšských synod uvedených v předchozí kapitole je patrný rozdíl mezi představou reformy, jak si ji přáli propapežsky smýšlející preláti a naopak radikální konciliaristicky smýšlející klérus. Nejvýznamnější je návrh, aby byli kardinálové vybíráni ze zemí celého křesťanstva a navíc pouze z předložených kandidátů. To byl také bod, proti kterému se okamžitě postavili preláti zastupující papežskou kurii. Obnova církve diskutovaná na říšských synodách se opírala především o nápravu údů. Radikální preláti nyní ale předložili požadavky vyžadující nápravu církve také v její hlavě. Přičemž by splnění tohoto programu znamenalo omezení papežské autority.

Zajímavý byl návrh Francouzů, aby se papežství stalo jakousi mezinárodní soudní instancí. Mělo tak ideálně řešit konflikty mezi světskými vládci. Pokud by neuspělo, měl být svolán koncil, který by předložený problém rozsoudil. Z tohoto návrhu je patrná snaha

¹⁶⁹ Z předložených požadavků předkládám pouze nejdůležitější body. HEFELE, s. 626–628.

Francouzů použít papežskou moc jako zbraň proti anglické rozpínavosti a burgundské netaktnosti.

Od okamžiku předložení radikálních návrhů je patrná snaha papežských legátů co nejdříve koncil ukončit. Na začátku ledna roku 1424 navíc došlo k rozkolu ve francouzském národu, který také významně přispěl k uzavření shromáždění. Nereformní skupina se totiž rozhodla zvolit jiného prezidenta, protože stávající Bernard de Cadoène, biskup ze Sainte-Flour, muž horující pro reformu a koncil, se pro ně jevil již jako nepřijatelný. Zvolili proto Jeana de Fabrègues, biskupa z Lescar.¹⁷⁰ Legáti chtěli zprostředkovat dohodu (ovšem ve prospěch propapežsky smýšlející části národa). To bylo radikálními preláty samozřejmě odmítnuto, přičemž byli legáti nařčeni, že zasahují do věcí, které překračují jejich kompetence. Sepsali proto pro papeže stížnost začínající slovy *In Christi nomine*, kde obžalovali pověřence kurie, kteří prý svým jednáním zneuctili koncil v Sieně. Součástí stížnosti byla žádost, aby se papež a kurie dostavili na koncil. Oznámili zde papeži také záměr neopustit město, dokud nebude provedena reforma církve *in capite et in membris*.

V únoru do Sieny konečně dorazili další zástupci univerzity v Paříži, od kterých si reformní část Francouzů slibovala podporu. Jejich naděje ale nebyly naplněny. Delegaci vedl Jean de La Rochetaillée (†1437), arcibiskup z Rouenu (území ovládané Angličany), který byl poté zvolen za národ prezidentem. Nešlo však o osobu oddanou francouzskému národu, hledal spíš, jak by posilnil anglický vliv. Arcibiskup začal spolupracovat s papežskými legáty a tajně se odebral do Říma, kde kurii přislíbil spolupráci. Získal tak některá beneficia v Normandii. Protože pak došlo brzy k rozpuštění koncilu, nepodařilo se již radikálním a pro reformu horujícím prelátům podniknout nic ze svých požadavků.

6.3.1 Jan z Dubrovníku

Mezi nejvýraznější osobnosti koncilu patří bezesporu dominikán Jan z Dubrovníku, který se plně proslavil až na basilejském koncilu. V letech pavijsko-sienského koncilu zastával poměrně umírněné názory, později se ale přiklonil k radikálnímu konciliarismu. Tento mladý doktor pařížské univerzity, považovaný za Gersonova žáka, na sebe upozornil již před koncilem, když z pověření univerzity vybízel papeže k zahájení příprav ke shromáždění.¹⁷¹ V Pavii-Sieně se pak stal jak zástupcem univerzity, tak zástupcem papeže. Jeho významné

¹⁷⁰ VALOIS, Noël. *Le pape et le concile (1418–1450)*. Paris, Alphonse Picard et Fils, 1909, s. 48–49.

¹⁷¹ BRANDMÜLLER, BAND I, s. 50.

postavení na koncilu je patrné již z toho, že měl čest celé shromáždění zahájit. V kázání, které při této příležitosti pronesl, poukazoval na dvě základní témata: hodnotu jednoty, kterou úspěšně nastolil koncil v Kostnici a na potřebu reformy, kterou musí provést koncil stávající. Jeho důraz na obnovu církve je viditelný z jeho celého působení na koncilu.¹⁷²

Jan z Dubrovníku od začátku očekával od koncilu především reformu církve. Podle něho byly všechny vyskytující se ohavné praktiky pouze příznaky jejího vnitřního stavu. Jako největší problém viděl úpadek mravů napříč celým klérem. Při své reflexi této situace používal oblíbenou, Gersonem rozpracovanou, pavlovskou metaforu církve jako *corpus mysticum*, která je založena na spojení a sdílení mezi rozličnými částmi těla. Pouze při sjednocení částí těla mezi sebou a s hlavou je toto tělo jednotné. Jan z Dubrovníku tedy, tak jako Gerson nebo d'Ailly, spojuje podobu církve s hierarchií. Papežská autorita má zajistit mír a jednotu církve. Proto hledá příčinu schizmatu a jiných neduhů církve v dysfunkci církevního řádu.

Již v letech pavijsko-sienského koncilu je u Jana z Dubrovníku patrná jeho konciliární teologie, která se později rozvíjela především na basilejském koncilu. Reformu církve viděl tak nezbytnou, že ji povýšil i nad princip papežské suverenity.¹⁷³ Reforma je tedy podle něho především záležitostí koncilu. Proto vyslovil poměrně radikální tvrzení, že papež, i když je nejvyšší instancí v církvi, nezasluhuje svůj titul nejvyšší pontifex, pokud nepodporuje reformu na koncilu. Podle Jana z Dubrovníku je tedy nezbytná papežská autorita jako garant jednoty církve. Vedle toho je ale nepostradatelný také koncil, který je motorem celé reformy. Z toho je patrné, že se snaží smířit oba tyto principy v církvi. To ale znamená, že ještě věří v dobrou vůli kurie na konciliární průběh reformy. Je si ale dobře vědom, že kurie není připravena dělat velké ústupky ze svého postavení. Proto zdůrazňuje převahu koncilu nad

¹⁷² *Reformabit corpus humilitatis nostre* (sermo 31. oct. 1423, Siena): „Etenim, sacratissimi patres, sicut in resurrectione generali hoc nostrum mortale et animale corpus gloriosus et sublimis deus a defectibus reformabit – quod notatur in humilitate, cum dicitur: *Reformabit corpus humilitatis nostre* (Fp 3, 21), sic et in hac sacratissima sinodo, ut universus orbis expectat et ardentissimis desideriis *atque inennarabilibus gemitibus* (Fp 3, 21) exposcunt universi spiritus, scilicet universalem ecclesiam. Quod est corpus Christi mysticum, a defectibus reformabit et vitiis.“, cit. podle BRANDMÜLLER, Walter. *Das Konzil von Pavia-Siena 1423–1424*. BAND II. Münster: Aschendorff, 1974, s. 180.

¹⁷³ *Ref. cor. humil. nostre*: „Locutus est de unitate Ecclesiae exaltavitque necessitatem concilii ad reformationem morum peragendam. Non solum praelatos, sed ipsos Romanos Pontifices accusavit de negligentia, immo de malitia, propter quas ipsi a conciliis celebrandis retrahuntur.“, cit. podle KRCHŇÁK, Aloysius. *De vita et operibus Ioannis de Ragusie*. Romae: Facultas Theologica Pontificiae Universitatis Lateranensis, 1960, s. 12.

papežem.¹⁷⁴ Reforma se má stát záležitostí celého křesťanstva, a to především záležitostí vnitřní. Pro záchranu církve je nezbytné její duchovní obrácení.¹⁷⁵

Jan z Dubrovníku se stal jedním z hlavních protagonistů rozporu ve francouzském národu. Po několika měsících, strávených v Pavii a Sieně, které nepřinesly žádné uspokojivé výsledky, se skupina prelátů kolem něho radikalizovala. Chtěli uskutečnit reformu církve za každou cenu, přestože se koncil začal pomalu rozcházet. Po odchodu ze Sieny ho již nelze počítat mezi umírněné stoupence konciliární teorie. Zkušenost papežovy vyhýbavé diplomacie a jeho neochota přistoupit na jednání se shromážděním ho nasměrovaly k radikalismu. Na koncilu v Basileji nakonec dospěl k rozchodu s Římem úplně, když se zde postavil za vzdoropapeže Felixe V.

6.4 Rozpuštění concilu

Jednání na concilu po vyhlášení čtyř dekretů vázla. Nejenom, že se nedokázali dohodnout concilní národy s papežskými vyslanci. Dokonce došlo k rozdělení francouzského a italského národa, když se jejich delegáti nebyli schopni shodnout na společném postupu ani mezi sebou. Nespokojené konciliárně smýšlející skupiny postupně vyhlašovaly jednotlivé programy, které často ohrožovaly postavení papežské autority. K neklidu navíc přispělo papežovo neustálé odkládání příjezdu do Sieny, čímž vzbuzoval u concilu nedůvěru. Papežští legáti začali postupně uvažovat o rozpuštění shromáždění, což samozřejmě nezůstalo utajeno. Výstižné svědectví o atmosféře v Sieně na sklonku roku 1423 podává Jan z Dubrovníku:

Od otevření concilu do svátku Všech svatých jsme neudělali nic. Dokonce jsme jen velmi těžce obdrželi od města povolení k samostatnému řízení concilu, protože se Siena již dříve spojila s papežem. Po obdržení povolení k samostatnému vedení concilu jsme svolali 8. listopadu jedno generální shromáždění, kde jsme přijali čtyři dekrety. Na tomto shromáždění byli přítomni dva kardinálové, dvacet pět prelátů s mitrou¹⁷⁶ a velký počet doktorů, magistrů etc. Od tohoto zasedání dodnes jsme neudělali nic více; pouze jsme v národech diskutovali otázky reformy a nabídli pozvání papeži, kardinálům a ostatním prelátům kurie, aby přišli do Sieny.¹⁷⁷

¹⁷⁴ LÉGER, Yvan. Ecclesiologie de Jean de Raguse. *BUCEMA. Bulletin du centre d'études médiévales d'Auxerre*. Centre d'études médiévales Saint-Germain d'Auxerre, 2013, **14**(7), s. 3–4.

¹⁷⁵ *Ref. cor. humil. nostre*: „Unde hec universalis reformatio omnem gradum, omnem ordinem, omnem statum christi fidelium respicit, ad omnia se extendit.“, cit. podle KRCHŇÁK, s. 14.

¹⁷⁶ Arcibiskupové, biskupové a opati.

¹⁷⁷ Dopis biskupovi z Arrasu ze dne 23. listopadu 1423. HEFELE, s. 625.

Kromě toho, že peňiscolské schizma přispělo k přeložení koncilu, mělo ještě jeden, závažnější dopad na celé shromáždění.¹⁷⁸ V létě roku 1423 zemřel vzdoropapež Benedikt XIII. To však situaci nevyřešilo, protože byl místo něho zvolen Klement VIII. (1423–1446). Král Alfons V. Aragonský (1416–1458), který volbu tiše podpořil, použil tohoto okamžiku proti papeži Martinu V., s nímž vedl spor o území. Nechal totiž na koncilu šířit tezi, že novou volbou papeže nastal případ popsáný v dekretu *Si vero* – tedy nové schizma. Tím pádem jsou prý obě obediencie suspendovány a musí se očekávat rozhodnutí koncilu.¹⁷⁹ To samozřejmě posílilo nedůvěru církevních otců, kteří se obávali, že papež koncil rozpustí. Situace rychle eskalovala. V únoru bylo přibito na dveře katedrály – tradiční místo veřejných oznámení, vyhlášení nezávislosti sienského koncilu na papeži. S odvoláním na kostnické dekrety¹⁸⁰ bylo prohlášeno podřízení papeži koncilnímu soudu v otázce církevní jednoty a reformy. Preláti zastupující papeže však zajistili, že toto rozhodnutí bylo hned druhý den vzato v podstatě zpět. Většina účastníků koncilu si totiž již nepřála provádět reformu církve bez papeže, tak jako se to částečně stalo na předešlém koncilu.¹⁸¹

Již dříve bylo ohlášeno další konání koncilu podle dekretu *Frequens* za sedm let v Basileji. Při výběru města šlo o kompromis. Kurie by samozřejmě přivítala konání koncilu v Itálii. Francouzi se však snažili prosadit jako město vhodné pro církevní shromáždění Lyon nebo Avignon, což papež nechtěl připustit. Proto raději souhlasil s Basilejí, protože s německými preláty měl přece jen lepší zkušenosti než s Francouzi. Ti navíc požadovali, aby bylo konání příštího sněmu svoláno již za dva nebo tři roky, což bylo papežem jednoznačně odmítnuto.

K rozpuštění koncilu došlo 7. března 1424. Nejradikálnější smýšlející skupina prelátů se sice rozhodovala, jestli nemá v Sieně zůstat, již druhý den však svůj záměr tito kněží opustili a smířili se s odchodem z města. Při rozpuštění koncilu bylo v Sieně něco přes devět desítek církevních otců, z toho dvacet pět s mitrou.¹⁸² Pravdou proto je, že papežův důvod ukončení koncilu – tedy malá účast, nebyl neoprávněný. Koncil byl rozpuštěn, jak se tehdy říkalo „*pro*

¹⁷⁸ Schizma bylo ukončeno až v roce 1429, kdy vzdoropapež Klement VIII. souhlasil s odstoupením.

¹⁷⁹ *Si vero*: „...futurum schisma oriri contingeret, ita, quod duo vel plures pro summis pontificibus se gererent, a die quo ipsi duo vel plures insignia pontificatus publice assumerint, seu administrare coeperint, intelligatur ipso iure terminus concilii tunc forte ultra annum pendens, ad annum proximum breviatus. Ad quod omnes praelati et ceteri qui ad concilium ire tenentur, sub poenis iuris et aliis per concilium imponendis...“, cit. podle Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta, s. 610.

¹⁸⁰ SESSIONS 3, 4, 5.

¹⁸¹ Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta, s. 638.

¹⁸² VALOIS, s. 69, 79.

nedostatek prelátů.“¹⁸³ Přesto, že trval jedenáct měsíců, počet kněží, kteří odpověděli na papežovo pozvání, byl zanedbatelný. Na shromáždění, reprezentující celou církev, vyslala své zástupce pouze pařížská univerzita. Ze světských vládců pověřil účastí své delegáty jen anglický král. Koncil byl tedy velmi slabě navštíven, na druhou stranu zde bylo zastoupeno všech pět koncilních národů. Navíc našel ohlas v celém křesťanském světě. Proto bylo pavijsko-sienské shromáždění považováno za právoplatný všeobecný koncil.¹⁸⁴ Teprve později se začal řadit mezi pouhé církevní synody, což zapříčinilo, že k ekumenickým koncilům dnes počítán není.

Hlavní cíl, které si shromáždění předsevzalo, splněn nebyl. Reforma byla odložena. Důležité je konstatovat, že k obnově církve, jak si ji vytklo kostnické shromáždění a jak ji měl pavijsko-sienský koncil realizovat, mělo dojít na základě její institucionalizace.¹⁸⁵ Dekret *Frequens* totiž tím, že ustanovil pravidelné konání všeobecných koncilů, učinil z koncilu hlavní orgán obnovy. Nemělo již záležet na iniciativě jednotlivců ani na dobré vůli papežů, kdy a jak se reforma uskuteční. Ta se měla stát permanentním procesem, plně v rukou shromážděné církve, který tak zároveň udržoval naživu koncil, který se musel scházet. Reforma se tedy stala již proto důležitým heslem konciliaristů, protože ospravedlňovala konání pravidelných koncilů, které byly vůbec základním předpokladem pro jeho další rozvoj. Podle jejich představ měla tato shromáždění probíhat v součinnosti s papežstvím. Nepanovala ovšem shoda, v jaké míře má být koncil papeži nadřazen. Podle umírněného pojetí se tak stalo pouze v případě rozkolu v církvi. Pokud však vezmeme v potaz radikálnější znění dekretu *Haec sancta*, byl koncil nadřazen nad papeže i ve věcech obecné reformy církve v hlavě a údech. A byla to většina církevních otců, kteří již nechtěli počítat s nadřazeností koncilu papeži pouze v době schizmatu.

Je těžké rozhodnout, kdo nese vinu na neúspěchu tohoto shromáždění. Jak papež, tak konciliaristé totiž usilovali jednoduše především o posílení svého vlastního vlivu, přičemž hlavní cíl koncilu - reforma, zůstal až na druhém místě. Během neúspěšných jednání se tak ukázalo, že jen pouhá myšlenka reformy rozhádané preláty nesjednotí. Velmi často koncilní setkání končila v neplodné diskuzi, kde chyběla dobrá vůle skutečně pracovat na společném cíli. Radikální kněží trvali na reformě. Jan z Dubrovníku dokonce vyslovil myšlenku, že je lepší, když církev bude roztržena, ale povede svatý život, než když zůstane pod nadvládou starých neřestníků.¹⁸⁶ Takovéto myšlení vedlo k postoji schizmatické basilejské synody, která

¹⁸³ Tamtéž, s. 80.

¹⁸⁴ BRANDMÜLLER, BAND I, s. 267.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 260–261.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 262.

se domnívala, že bude představovat skutečný legitimní koncil, když provede reformu církve. V Sieně tak sice k reformě církve nedošlo, na druhou stranu zde však vztah koncilu a papeže zůstaly nevyhroceny, takže byla možná jejich, i když váznoucí, spolupráce.

6.5 Vývoj situace po koncilu

Přestože byl pavijsko-sienský koncil jasným nezdarem, neztráceli konciliaristicky ladění preláti naději, neboť doufali v úspěch příštího sněmu. Basilea se stala posledním z řady shromáždění, kde převládaly konciliaristické myšlenky, přičemž završila celou epochu přímým rozchodem s římským biskupem. Proto považuji za důležité představit její základní vývoj, aby tak byl dokreslen celkový pohled na klasické období konciliarismu.

Koncil, který se sešel v roce 1431, se záhy dostal do stálého sporu s papežem Evženem IV. (1431–1447). Protože měl tentokrát na zdárném průběhu zájem také císař Zikmund, který si přál dohodu s husity, závisel tak koncil oproti Sieně mimo jiné na vývoji vztahů mezi císařem a papežem. Nový papež navíc projevil mnohem menší ochotu připustit omezení svých práv, než Martin V. Situace se tedy jevila poněkud odlišnou, než na předcházejícím koncilu. Papežství se stalo sebevědomější, konciliaristé neústupnější a císař chtěl prosadit své zájmy. Nešlo tak již o spolupráci mezi papežem a koncilem, ale od počátku byla zásadní otázka superiority: stojí papež nad koncilem, nebo koncil nad papežem? Má papež právo koncil rozpustit nebo přeložit? Většina koncilních otců, kteří nyní vykládali dekret *Haec sancta* v radikálním znění, se rázně postavila za nadřazenost koncilu. Evžen IV. se naopak rozhodl nebrat na koncilní otce zřetel a hned na počátku ohlásil přeložení koncilu do Bologně. Protipapežská opozice však byla silná, neboť se tomuto rozhodnutí postavila i většina kardinálů včetně koncilního předsedy Juliána Cesariniho (†1444). Navíc to nebylo vhod ani samotnému Zikmundovi, takže koncil nakonec zůstal v Basileji.¹⁸⁷ To ovšem papeže stálo značné ponížení, když musel odvolat rozpouštěcí bulu. Tak se stalo, že místo spolupráce na reformě církve zápasili papež a koncil mezi sebou. Koncil se cítil, oproti předešlým shromážděním, papeži zjevně nadřazen a osoboval si právo rozhodovat o chodu církve. Podle konciliaristů měl být církevní monarchismus nahrazen oligarchicko-demokratickým uspořádáním vedeným téměř permanentně zasedajícím koncilem.

Evžen IV. využil žádosti řecké církve o sjednocení a zopakoval pokus o přeložení koncilu (1438). Tentokrát byl úspěšnější, protože se umírněná konciliární menšina skutečně

¹⁸⁷ BAUM, s. 275–276.

odebrala do Ferrary. Ovšem většina koncilních otců zůstala v Basileji. Došlo tak k definitivnímu rozkolu mezi papežem a koncilem. Koncil, který se stal v Pise a Kostnici sjednocujícím prvkem, nyní církev rozštěpoval. Konkiliarismus se tak ukázal jako funkční, pokud měl jasný cíl – ukončení schizmatu. Cíl, o který stál císař i celá církev. Nyní však shromáždění, navíc konfrontované s papežskou mocí, sjednocovala nejasná představa reformy. Poté, co umírnění konkiliaristé odešli do Ferrary, vyhlásili zbylí preláti dekret *Sacrosancta* (1439), který definoval všeobecné a bezpodmínečné nadřazení koncilu nad papežem. Navíc, tak jako každé dogma, prohlašoval za heretiky ty, kteří odporují této pravdě – tedy i samotného papeže. Radikální preláti si představovali, že by papeži měla zůstat reprezentativní funkce, bez významnějších pravomocí.¹⁸⁸ Došlo tak tedy k opětovnému rozkolu, tentokrát proti sobě však stály místo papežů koncily. Naopak Evžen IV. zrušil platnost dekretu *Haec sancta* s poukazem na nejistý právní základ kostnického koncilu. Rozkol byl dovršen poté, co byl v Basileji zvolen vzdoropapež Felix V. Shromáždění se ale nepodařilo tento krok zajistit podporou světských vládců. Některá království, včetně Francie a říše zachovala ve sporu neutralitu. Vedle zištných důvodů je k tomu vedla obava z dalšího vleklého schizmatu. Císař Fridrich III. (1440–1493) chtěl sice zopakovat jakousi pisánskou cestu, když navrhl svolání třetího, tentokrát prý právoplatného koncilu, byl však odmítnut všemi zúčastněnými stranami. Situace se nakonec urovnala ve prospěch papeže, který na svou stranu přece jen dokázal získat světské vládce.

Papežství tak sice dokázalo uhájit své postavení, projevíly se však nežádoucí důsledky rozkolu. Probouzející se národní státy využily jeho oslabení k získání některých kontrolních práv státu nad církví. Byl tak poněkud uvolněn římský centralismus. Nejvíce se to projevilo ve Francii a v Německu. V roce 1438 byla Karlem VII. (1422–1461) vydána Pragmatická sankce z Bourges, která potvrzovala konkiliaristický princip superiority a která mnohem více než Basilea omezovala jurisdikční pravomoci oslabené římské kurie.¹⁸⁹ Tato sankce se stala základním dokumentem začínajícího osamostatňování francouzské církve na Římu. Teoreticky vycházela z radikálního konkiliarismu, jak byl prezentován koncillem v Basileji, udávala však směr postupujícímu galikanismu, který se od konciliární teorie stále více vzdaloval. Místo koncilu totiž přijal jako garanta církevních práv francouzského panovníka. Myšlenky konkiliarismu byly poněkud oživeny na počátku 16. století, když byl opozičními preláty proti papežství v roce 1511, s poukazem na dekret *Frequens*, svolán koncil do Pisy. Účastnili se ho pouze Francouzi s podporou svého panovníka. Pro papežství se sice nestal reálnou hrozbou,

¹⁸⁸ VOOIGHT, s. 175.

¹⁸⁹ OAKLEY, *The Conciliarist Tradition*, s. 185.

vyvolal ale svolání propapežsky orientovaného pátého lateránského koncilu (1512–1517), který se snažil o uskutečnění některých reformních principů. Žádných velkých výsledků však nedosáhl.

Konciliární cesta tak skončila nezdarem. Nejenže přispěla ke vzniku posledního západního schizmatu, ale nakonec u papežské kurie vyvolala nezměrnou obavu z konání jakýchkoli větších synod, natož pak všeobecných koncilů. Z tohoto důvodu byla tedy pozastavena tolik potřebná církevní reforma, která však mohla být provedena pouze pomocí velkého shromáždění. Napříště se sešel až tridentský koncil, a to kvůli propuknutí reformace v Německu. Ovšem i ten byl svolán se značným zpožděním, takže reformaci již zastavit nedokázal. Dá se tady říci, že konciliarismus, který zachránil církev od jednoho schizmatu, na druhou stranu přispěl ještě k většímu rozkolu. Byl by to ale pochopitelně velmi zjednodušující pohled, pokud by nebylo bráno v potaz, že šlo pouze o jeden z mnoha faktorů, které se na propuknutí reformace podílely. Pravdou ovšem je, že celé jedno století pronásledoval církev tzv. *horror concilii*, který nedovoľoval svolat žádný další významný koncil.¹⁹⁰

¹⁹⁰ SCHATZ, *Všeobecné koncily*, s. 153,

7. Závěr

V pojetí sledované teorie je papež jakýmsi konstitucionálním monarchou. Zastává sice nejvyšší výkonnou církevní moc, je ale odvolatelný. V otázkách legislativních a soudních je podřízen všeobecnému koncilu. Tato základní teze celé teorie je však každým představitelem rozpracována do více či méně odlišné podoby. V době kostnického koncilu vyvstaly především dva rozdílné názory v otázce, kdo tedy řídí církev. Podle některých to jsou biskupové, pravidelně se scházející na všeobecných koncilech. Podle druhých náleží běžné řízení církve pouze římské kurii, tedy kardinálům s papežem v čele. V prvním názoru je patrná určitá radikalita a potenciál tezi dále rozvinout. Druhý pak sice zohledňuje moc papeže, klade důraz ale také na kardinálské kolegium, které se v následujícím období stalo významným činitelem v církvi.

Velké západní schizma přispělo k utvoření nové ekleziologie. Během téměř čtyřicetiletého období dvojpapežství ztratil úřad římského biskupa potřebný respekt a moc. Nebylo proto tedy tak těžké prosadit učení, které tuto ztrátu papežského nedotknutelného postavení potvrdilo i na teologické úrovni. Nejprve muselo být nově definováno postavení všeobecného koncilu. Dekret *Haec sancta* jasně prohlásil, že koncilu, který má svou moc bezprostředně od Krista, je povinován poslušností každý, včetně papeže. Koncil se tedy stal, jako shromáždění *congregatio fidelium*, nejvyšší instancí v církvi. Nad papežskou moc byla postavena autorita celé církve jako takové. Do určité míry se zde projevil trend začínajícího humanismu a požadavky stavů, aby panovník vládl v součinnosti s nimi. Nadřazení moci koncilu nad papeže však představoval pouhý začátek diskuzí. Šlo o to, jakým způsobem má být papežova moc konkrétně vymezena. D'Ailly a Gerson si představovali, že půjde pouze o takové omezení, které by zamezilo dalšímu rozkolu v církvi. Koncil tak měl mít pravomoc papeže sesadit v případě jeho hereze nebo schizmu. V době normálního stavu církve měl svou moc uplatňovat papež jako obvykle, a to pokud možno v součinnosti s kurií. Omezení papežské moci, které jejich pojetí konciliarismu hlásalo, bylo omezení dané jediné do rukou koncilu. Omezení, které mělo sloužit pouze pro blaho církve.

Jean Gerson byl nejvýznamnějším francouzským představitelem konciliární teorie sledovaného období a je tedy její hlavní reprezent v této práci. Dlouhé trvání schizmu podle něho ukázalo, že nejde o nahodilý jev, ale o závažné narušení struktury církve. Proto vždy s konciliárním učením propracovával také otázku reformy církve. To je patrné např. v jeho

kázání *Ambulate dum lucem habetis* (1415) proneseném v Kostnici (viz. příloha č. 2). Jeho cílem byla především obnova církevního pořádku a přiblížení se životu prvotní církve. Podle Gersona se má na jejím řízení vedle římského biskupa podílet také celá církevní hierarchie. Jeho ekleziologie tak byla proti absolutistická.

Praxe koncilních národů, za kterou se tolik zasazoval, se stala významným aspektem nabourání koncilní tradice. Volilo se tak v podstatě demokraticky, protože každý národ měl pouze jeden hlas. Podmínky sice stále nebyly zcela rovné, již samotné prosazení tohoto principu však přivádělo na koncilní jednání nové vrstvy kléru. Především tak ale umožnilo rozsáhlou činnost teologů, často k nelibosti kardinálské kurie. Jean Gerson navíc prohlašoval, že „*žádný z věřících, který chce být na koncilu slyšen, nesmí být vyloučen*.“¹⁹¹ Z toho vyplývá, že se zasazoval nejen o omezení papežské moci, ale z našeho pohledu dokonce o demokratizaci koncilu jako takovou. Gerson však nepožadoval demokratizaci církve v dnešním slova smyslu. Nelze ani mluvit o snaze demokratizovat církev tak, jak se o to pokoušeli např. Marsilius z Padovy a Vilém z Ockhamu. Gerson nahlížel na církev vždy jako na hierarchický organismus a ponechával jasný prostor papežské autoritě.¹⁹² Pčítal s tím, že bude ponechán větší prostor na řízení církve biskupům, a to ne jako modernizační prvek, ale jako návrat k praxi prvotní církve. Pierre d'Ailly s tímto pojetím koncilu v podstatě souhlasil. Představoval si však, že to bude především kardinálské kolegium, které se stane papežovi partnerem při vedení církve.

Koncilární idea se sice po neúspěchu v Basileji jako samostatné učení v podstatě přestala rozvíjet, získala však nový ohlas především ve Francii, v zemi s dlouhou konciliární tradicí, a to ve spojení se silícím galikanismem. Historik Hubert Jedin dokonce tvrdí, že v 15. a 16. století byl „*francouzský galikanismus opravdovou baštou konciliární teorie a pařížská univerzita jeho citadelou*.“¹⁹³ Tato politika francouzského parlamentu byla posílena pařížskou teologickou fakultou, která šířila myšlenky původních konciliárních učenců. Došla tak daleko, že tuto nauku prohlásila za svou oficiální ekleziologickou doktrínu. Šlo ovšem o konciliarismus ve striktním slova smyslu, který měl s podobou, jakou mu dali učenci začátku 15. století, jen málo společného. Nebyly brány v potaz oligarchické rysy a důraz na reformu církve, tolik prosazovaný v Kostnici a Sieně.¹⁹⁴ Představitelé galikanismu prezentovali konciliární myšlenky jako základ a tradici, ze které vycházejí. Chtěli využít této teorie v prosazení práv místních církví na úkor papežské moci. Zapomněli ovšem, že toto učení

¹⁹¹ *Ambulate dum lucem habetis*, CROWDER, s. 81.

¹⁹² POSTHUMUS MEYJES, s. 385.

¹⁹³ JEDIN, H. *A History of the Council of Trent*, cit. podle OAKLEY, *The Political Thought of Pierre d'Ailly*, s. 213.

¹⁹⁴ OAKLEY, *The Conciliarist Tradition*, s. 159.

sloužilo právě k obnově papežské autority, že sice omezovalo moc římského biskupa, nad něj však stavělo koncil jako shromáždění celé, ne církve partikulární. Zatímco konciliaristé chtěli zabránit zneužívání papežského primátu, galikanisté se stavěli proti papežské moci jako takové.¹⁹⁵ Přestože tedy základ, snaha omezit papežovu moc, byl stejný, cíle, které oba směry sledovaly, se naprosto rozcházely.

Jedním ze stěžejních témat mé práce se stal pavijsko-sienský koncil. Šlo o shromáždění, které bylo očekáváno s velkými nadějemi, ale i obavou. Většina církevních otců, která v roce 1418 opouštěla Kostnici, očekávala, že se Pavia stane přelomovým koncilem. V první řadě měla zahájit sérii reformních všeobecných koncilů, jak to ustanovil dekret *Frequens*. Dále se zde mělo ukázat, jakým způsobem bude proconciliaristicky laděný klérus spolupracovat s papežem. Pokud by se tato spolupráce osvědčila, jak v to mnozí doufali, znamenalo by to vlastně vítězství konciliarismu. A to z toho důvodu, že striktní pojetí papežství žádného partnera v řízení církve nepřipouštělo. Nový papež Martin V. hleděl na připravovaný koncil od počátku skepticky. Také on si přál obnovu církevního pořádku, tolik nutného po dlouhém období rozkolu, v rámci obnovy však chtěl dosáhnout také znovunastolení a udržení papežské autority.

Pavia se tedy měla zapsat mezi velké církevní koncily, nakonec však téměř upadla v zapomnění. Důvodem toho je jistě nešťastný průběh koncilu, který od počátku dával tušit, jak bude obtížné zde cokoli prosadit. Již velmi nízká účast jasně ukázala, že po vyřešení dvojpapežství zájem o reformu poklesl. K tomu se přidala nesnadná politická situace především ve Francii, kde vrcholil konflikt stoleté války. V Německé říši pak vypukly husitské nepokoje, které zaměstnávaly i samotného císaře. Stále zřetelněji se navíc projevovaly neshody mezi preláty a to jak o přístup k papežskému stolci, tak jednoduše ze zjištěných politických důvodů. Na koncil se navíc nedostavil Martin V., který raději vyčkával v Římě a nechal za sebe koncil řídit svými legáty.

U konciliaristů vyvolával tento papež od počátku nedůvěru. Jean de Raguse prohlásil, že „již *pouhé slovo koncil vzbuzovalo u Martinu V. hrůzu*.“¹⁹⁶ Možná tímto výrokem papeži trochu křivdil, pravdou ale je, že Martin V. zrovna s chutí koncil nesvolával. Pro konciliaristy bylo velmi důležité, aby se na shromáždění dostavil a tím potvrdil nejen jeho autoritu, ale i součinnost s papežem. Martin V. však vyčkával, jak se situace vyvine. Obával se totiž konciliaristických myšlenek, které hýbaly shromážděním. Papežovy nedodržené sliby však

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 161.

¹⁹⁶ VALOIS, s. 3.

koncilní otce brzy popudily. Většina z nich si přála pouze spolupráci s papežem, čímž by potvrdila oprávněnost konciliární cesty. Protože jednání ale vázla, začala se v Sieně utvářet radikální skupina prelátů, což byl důvod, proč se papež s konečnou platností rozhodl koncil nenavštívit. Situace nakonec skončila jakýmsi kompromisem. Koncilní dekrety byly papežem schváleny (čímž byla potvrzena pravověrnost shromáždění), papež se však na koncil nedostavil a při nejbližší příležitosti jej nechal rozpustit.

Zpracovat toto téma bylo pro mne obtížné. V první řadě jsem postrádala odpovídající množství literatury, které by mi dovolilo pavijsko-sienské shromáždění uchopit poněkud šířeji. Nesnadné pro mě bylo také tento koncil zhodnotit, protože pohledy na něj se značně rozcházejí. Starší autoři se většinou přiklání k názoru, že papež byl od počátku proti konciliaristické skupině prelátů, která se chystala ovládnout shromáždění. Naproti tomu stojí názor většinou novějších badatelů, kteří spíše prezentují Martina V. jako papeže, který usiloval o reformu církve a snažil se s koncilem vyjít.

Walter Brandmüller považuje Martina V. za schopného diplomata. Papež si byl podle něho vědom toho, že nemůže jen navázat na dobu před schizmatem, že se nemůže tvářit, jakoby Pisa a Kostnice nebyly. Převzít praxi z těchto dvou koncilů však nechtěl. Jeho cílem bylo vytvořit platný typ koncilu i do budoucna tak, aby se nestal kontroverzní instancí papežství, ale aby to ani nebyl pouhý prováděcí nástroj papežské moci.¹⁹⁷

Paul de Vooght, významný teolog a historik, hodnotí osobnost Martina V. poněkud příkřeji než kardinál Brandmüller. Podle něho byla u papeže od počátku zjevná nechuť k tomuto koncilu. Pouze to, že sám vzešel ze shromáždění vedeného konciliaristy, které musel, aby potvrdil svou volbu, prohlásit za všeobecný koncil, mírnilo jeho postoj.¹⁹⁸ Nemohl si přece podkopat základ, ze kterého vzešel. Musel spolupracovat. Pavijsko-sienský koncil se tak stal jakýmsi předělem. Nemohl se vyrovnat Kostnici, která se celá odehrála v režii konciliaristů a papežovo schválení získala až dodatečně. Na druhou stranu zde nedošlo ani k rozchodu koncilu s papežem, tak jako později v Basileji. Pavijsko-sienský koncil byl spoluprací mezi oběma stranami. Ovšem spoluprací, která nebyla plodná a do budoucna se ukázala jako nefunkční. Součinnost papežství a konciliaristů, jejichž cílem bylo s postupnou radikalizací omezit papežskou moc, nebyla nosná.

Poslední šanci, aby se z této teorie stala církevní norma, dostal konciliarismus v Basileji. Zde však místo snahy o spolupráci s papežstvím usilovali koncilní otcové o striktní

¹⁹⁷ BRANDMÜLLER, s. 265.

¹⁹⁸ VOOGHT, s. 157.

konciliarismus a prosazení co nejvíce práv na úkor Říma. To zákonitě vedlo ke sporu s papežem, takže došlo k novému církevnímu schizmatu. Vítězně z konfliktu vyšlo nakonec papežství, které přece jen vykazalo větší efektivitu a politickou akceschopnost. Conciliarismus tak ztratil své původní poslání sjednocovat církve a usilovat o její reformu. Po basilejském koncilu tyto myšlenky nezanikly, ale spojili se v poněkud pozměněné podobě se zájmy národních států. Teorii jako takovou se však již nikdy v takovém rozsahu, jak to zažila první polovina 15. století, obnovit nepodařilo.

Konciliaristé představení v této práci si přáli spolupráci s papežstvím, které pro ně neztratilo nic z posvátného charakteru a autority. To je podle mého názoru jeden z důvodů, proč v období po kostnickém koncilu tato spolupráce určitým způsobem opravdu probíhala a nedošlo k vyhrocení celé situace, tak, jako se to stalo na koncilu v Basileji. Pavijsko-sienský koncil sice úspěšný nebyl, neproběhla zde však otevřená roztržka mezi koncilem a papežem. K této situaci napomohlo, vedle umírněných představitelů konciliarismu, také slabé postavení papeže v této době. Po koncilu v Sieně-Pavii však došlo k výrazné radikalizaci těchto myšlenek, což bylo jednou z příčin, proč se v následujícím období odehrál tak ostrý střet mezi papežem a koncilem.

Přestože tedy uvedené učení bylo úspěšné při odstranění schizmatu, obávám se, že spolupráce koncilu a papeže tak, jak si ji představovali umírnění teologové, nebyla reálnou a k následnému rozchodu obou mocí muselo dojít. V první řadě bylo příliš zažité postavení papeže jako svrchovaného vládce. I když světským panovníkům vyhovovalo konciliaristické pojetí církevní moci, a tedy oslabení papeže, nakonec papeže přece jen podpořili, když vybírali mezi ním a schizmatickou basilejskou synodou. Pro ně samotné bylo obtížné jednat s koncilem, který se stával velmi nepřehledným orgánem nároklujícím si řízení církve. Dalším problémem bylo samotná konciliární teorie, která dávala možnost mnoha výkladů. S postupujícími neshodami mezi papežem a koncilem tak začalo převládat radikální pojetí, které chtělo moc papeže omezit opravdu citelným způsobem. Problém byl ale v tom, že se koncilní otcové nebyli schopni dohodnout, při všech složitých jednáních ani mezi sebou, natož pak svou pozici zajistiti na politické úrovni. Konciliární teorie navíc nebyla z teologického hlediska slučitelná s pojetím primátu papeže, které posléze začalo převládat. I kdyby se však podařilo zajistit po teologické stránce symbiózu obou mocí, neřešilo by to praktické kompetence, takže muselo zákonitě dojít k rozepři. Konciliární teorie tedy podle mého názoru pomohla církvi především překonat krizi dvoj-papežství, i když jen za pomoci někdy násilných teologických formulací a různých

diplomatických manévru. Jako teorie praktikovaná za normálního stavu církve však uskutečnitelná nebyla.

8. Prameny a literatura

PRAMENY:

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. Stuttgart: Ekumenická rada církví, 1984.

BRANDMÜLLER, Walter. *Das Konzil von Pavia-Siena 1423–1424. BAND II.* Münster: Aschendorff, 1974.

Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta. II/1, *The general councils of Latin Christendom. Editio critica.* Turnhout: Brepols, 2013.

CRAMAUD, Simon de. *De substraccione obediencie.* ed. KAMINSKY, Howard. Massachusetts: The Medieval Academy of America, 1984.

GERSON, Jean. *Œuvres complètes, Vol. VI, L'œuvre ecclésiologique,* ed. GLORIEUX, Palémon. Paris: Tournai, 1973.

GERSON, Jean. *Œuvres complètes, Vol. V, L'œuvre oratoire,* ed. GLORIEUX, Palémon. Paris: Tournai, 1973.

HRDINA, Ignác, Antonín. *Texty ke studiu konfesního práva I.* Praha: Karolinum, 2006.

HRDINA, Ignác, Antonín. *Prameny ke studiu kanonického práva.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.

LITERATURA:

BATTS, Mary, Christine. *Jean Gerson: Politics and Political Theory.* Ottawa, 1977. Disertační práce. University of Ottawa, Departement of History. Vedoucí práce Frederick C. WILSON.

BAUM, Wilhelm. *Císař Zikmund: Kostnice, Hus a války proti Turkům.* Praha: Mladá Fronta, 1996.

BORDONOVE, Georges. *Charles VI. Le roi fol et bien-aimé.* Paris: Pygmalion, 2006.

BOTTE, Bernard, ed. *Le concile et les conciles: Contribution à l'histoire de la vie conciliaire de l'Église.* Paris: Éditions de Chevetogne, 1960.

BRANDMÜLLER, Walter. *Das Konzil von Pavia-Siena 1423–1424. BAND I.* Münster: Aschendorff, 1968.

BURNS, James, IZBICKI, Thomas, ed. *Conciliarism and Papalism.* Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

- CROWDER, Colin. *Unity, Heresy, and Reform, 1378–1460: the Conciliar Response to the Great Schism*. New York: St. Martin's Press, 1977.
- DRŠKA, Václav, PICKOVÁ, Dana. *Dějiny středověké Evropy*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2004.
- FAVIER, Jean. *Les papes d'Avignon*. Paris: Fayard, 2016.
- FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Praha: Vyšehrad, 1999.
- GOROCHOV, Nathalie. *Le collège de Navarre de sa fondation (1305) au début du XVe siècle (1418)*. Paris: Honoré Champion, 1997.
- HEFELE, Charles, Joseph. *Histoire des conciles d'après les documents originaux*. VII/1, ed. LECLERCQ, Dom, H., Paris: Letouzey et Ané, 1916.
- KRAUS, Jiří a kol. *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 2006.
- KRCHŇÁK, Aloysius. *De vita et operibus Ioannis de Ragusie*. Romae: Facultas Theologica Pontificiae Universitatis Lateranensis, 1960.
- LAMY, Alice. *La pensée de Pierre d'Ailly. Un philosophe engagé du Moyen Âge*. Paris: Honoré Champion, 2013.
- LUSIGNAN, Serge. *La construction d'une identité universitaire en France (XIIIe–XVe siècle)*. Paris: Publications de la Sorbonne, 1999.
- MCGUIRE, Brian, Patrick, ed. *A Companion to Jean Gerson*. Boston: Brill, 2006.
- MUNDY, John. *Evropa vrcholného středověku 1150–1300*. Praha: Vyšehrad, 2008.
- OAKLEY, Francis. *The Conciliarist Tradition*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- OAKLEY, Francis. *The Political Thought of Pierre d'Ailly: the voluntarist tradition*. New Haven: Yale University Press, 1964.
- OPLL, Ferdinand. *Fridrich Barbarossa: císař a rytíř*. Praha: Paseka, 2001.
- PASCOE, Louis, B. *Jean Gerson: Principles of Church Reform*. Leiden: Brill, 1973.
- POSTHUMUS MEYJES, Guillaume, H., M. *Jean Gerson, Apostle of Unity: his Church Politics and Ecclesiology*. Leiden: Brill, 1999.
- RAPP, Francis. *Církev a náboženský život Západu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996.
- SCHATZ, Klaus. *Dějiny papežského primátu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002.

SCHATZ, Klaus. *Všeobecné koncily. Ohniska církevních dějin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2014.

STUMP, Phillip, H. *The Reforms of the Concil of Constance (1414–1418)*. Leiden: E. J. Brill, 1994.

SUCHÁNEK, Drahomír, DRŠKA, Václav. *Církevní dějiny. Antika a středověk*. Praha: Grada, 2013.

SUCHÁNEK, Drahomír. *Imperium et sacerdotium. Říšská církev na přelomu prvního a druhého tisíciletí*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2011.

TIERNEY, Brian. *Foundations of the Conciliar Theory: The Contribution of the Medieval Canonists from Gratian to the Great Schism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1955.

VALOIS, Noël. *Le pape et le concile (1418–1450)*. Paris: Alphonse Picard et Fils, 1909.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE:

LÉGER, Yvan. Ecclesiologie de Jean de Raguse. *BUCEMA. Bulletine du centre d'études médiévales d'Auxerre*. Centre d'études médiévales Saint-Germain d'Auxerre, 2013, **14**(7). [cit. 13. 7. 2016]. Dostupné z: <http://cem.revues.org/12783>.

VLADYKOVÁ, Markéta. *Vliv učení Viléma z Ockhamu na politiku Ludvíka IV, Bavorského*. Praha, 2011. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta, Ústav světových dějin. Vedoucí práce Václav DRŠKA. [cit. 1. 7. 2016]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/104300/>.

Seznam příloh

Pierre d'Ailly, úryvek z listu *Propositiones utiles ad exter minationem praesentis schismatis per viam Concilii generalis* (BATTS, s. 149.)

Jean Gerson, vybrané body z kázání *Ambulate dum lucem habetis* (GERSON, *L'œuvre oratoire*, s. 44–45.)

Porovnání dvou znění dekretu *Haec sancta* (Conciliorum oecumenicorum generaliumque decreta, s. 546, 548–549.)

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Pierre d'Ailly, úryvek z listu *Propositiones utiles ad exter minationem praesentis schismatis per viam Concilii generalis*.

A Christo capite et sponso Ecclesiae corpus mysticum quod est Ecclesia originatur, et immediate potestatem habet et auctoritatem; ut ad suam unitatem conservandam, rite valeat seipsam ad generale Concilium ipsam repraesentantem congregare. Patet ex illo verbo Christi ubi duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ego in medio illorum sum (*Math* 18, 20). Ubi advertendum est, quod non dicit, in nomine Petri vel in nomine Pauli, sed in nomine meo.

III. Ecclesia habet potestatem seu facultatem ex vivifio germine sibi insito per Spiritum Sanctum quod seipsam potest continuare in integritate et unitate membrorum suorum tam essentialium seu formalium quam materialium atque fluentium.

VI. Ecclesia vel generale concilium eam repraesentans est regula a Spiritu Sancto directa, tradita a Christo, ut quilibet cuiuscumque status etiam papalis existat, eam audire ac eidem obedire teneatur; alioquin habendus est ut ethnicus et publicanus. Patet ex immutabili lege divina promulgata (*Math* 18). Concilium generale sic describi potest: concilium generale est congregatio legitima auctoritate facta ad aliquem locum ex omni statu hierarchico totius ecclesiae catholicae, nulla fidei persona quae audiri requirat exclusa, ad salubriter tractandum et ordinandum ea quae debitum regimen eiusdem Ecclesiae in fide et moribus respiciunt

VII. Ecclesia vel generale concilium dum dictat aliqua regimen Ecclesiae concernentia, papa non sic est supra iura etiam positiva, quod possit pro libito dissolvere talia dictata per Ecclesiam eo modo et intentione quibus dictata conclusae sunt.

VIII. Ecclesia vel generale concilium quamvis non possit tollere plenitudinem potestatis papalis a Christo supernaturaliter et misericorditer collatae, potest tamen usum eius limitare sub certis regulis ac legibus in aedificationem Ecclesiae, [...] et in hoc est totius ecclesiasticae reformationis stabile fundamentum.

IX. Ecclesia vel generale concilium potuit et potest congregari sine expreso consensu vel mandato papae, etiam rite electi et viventis, in multis casibus [...].

XII. Ecclesia non habet efficacius medium ad generalem sui ipsius reformationem quam si statuatur generalium conciliorum continuatio, celebrationem provincialium non omittendo.

SESSIO IV, 30 mar. 1415

Et primo, quod ipsa synodus in Spiritu sancto legitime congregata, generale concilium faciens, ecclesiam catholicam militantem repraesentans, potestatem a Christo immediate habet, cui quilibet cuiuscumque status vel dignitatis, etiam si papalis existat, oboedire tenetur in his quae pertinent ad fidem et exstirpationem dicti schismatis.

SESSIO V, 6 apr. 1415

Et primo declarat, quod ipsa in Spiritu sancto legitime congregata, generale concilium faciens, et ecclesiam catholicam militantem repraesentans, potestatem a Christo immediate habet, cui quilibet cuiuscumque status vel dignitatis, etiam si papalis existat, oboedire tenetur in his quae pertinent ad fidem et exstirpationem dicti schismatis, *ac generalem reformationem ecclesiae Dei in capite et in membris*.

Item, declarat, quod quicumque cuiuscumque [...] qui mandatis, statuti seu ordinationibus, aut praeceptis huius sacrae synodi *et cuiuscumque alterius concilii generalis legitime congregati* [...] nisi resipuerit, contignae poenitentiae subiciatur, *et debite puniatur*, etiam ad alia iuris subsidia, si opus fuerit, recurrendo.